Kon. Bat. Gen.
XXXIII.
142.
AANT.
EX 2.

91.630

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.
Tanggal : 30 Mei 2013
No. Induk : 62337/PN-MUSEUM/'13
BIB - ID :
Beli / Hadiah : Ex. Museum

XXVIII 146
aant. 4 2.

BABAD TANAH DJAWI,

IN PROZA.

JAVAANSCHE GESCHIEDENIS

LOOPENDE TOT HET JAAR 1647 DER JAVAANSCHE JAARTELLING,

MET AANTEEKENINGEN VAN

J. J. MEINSMA.

Tweede Stuk:

AANTEEKENINGEN.

Uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de Taal-,
Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1877.

BAT. GENOOTSCHAP

Dat deze aanteekeningen bij de Javaansche Babad geruimen tijd na den tekst in het licht verschijnen, moet aan verschillende omstandigheden worden toegeschreven, wier bespreking mij te ver zou leiden. Eindelijk is het werk kompleet, zij het later dan ik gewenscht en gehoopt had.

Ik heb gemeend eenige algemeene opmerkingen omtrent den tekst in eene inleiding op de aanteekeningen te moeten vereenigen. Daardoor werd mede het gevaar vermeden van in herhalingen te vervallen, en van al te lange of wel door kortheid onduidelijke aanteekeningen op te nemen.

Wat deze laatste in het algemeen betreft, zij bevatten slechts wat tot recht verstand van den tekst werd geacht noodig te zijn, en alleen van woorden, die in het Handwoordenboek van wijlen Prof. ROORDA niet waren opgenomen, of wier opgegeven beteekenis niet juist scheen te passen, is afzonderlijk melding gemaakt. De aanhaling der plaatsen uit het werk des Heeren DE JONGE „Opkomst van het Nederlandsch gezag over Java" moest strekken tot beoordeeling der meer of mindere nauwkeurigheid van de hier voorkomende bijzonderheden, en kan somtijds medewerken tot verklaring of aanvulling van hetgeen hier of daar vermeld mogt worden. Immers ook de Javanen hebben zich eene voorstelling gemaakt van de wijze waarop hun Vaderland onder het Nederlandsch gezag is gekomen, en deze te kunnen vergelijken met de onze is voorzeker niet van belang ontbloot.

Een enkel woord over den tekst moet hier nog worden bijgevoegd. Zooals blijkt uit de Notulen van de Bestuursvergadering van het Koninklijk Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Ned. Indie van 8 Januarij 1876 (Bijdragen, 3e serie, deel XI, blz. XXXVI), heeft de Indische Regeering goedgevonden eenige zinsne-

BIB-ID: 0010-650463 60
ITEM-ID: 011252562 8

Dat deze aanteekeningen bij de Javaansche Babad geruimen tijd na den tekst in het licht verschijnen, moet aan verschillende omstandigheden worden toegeschreven, wier bespreking mij te ver zou leiden. Eindelijk is het werk kompleet, zij het later dan ik gewenscht en gehoopt had.

Ik heb gemeend eenige algemeene opmerkingen omtrent den tekst in eene inleiding op de aanteekeningen te moeten vereenigen. Daardoor werd mede het gevaar vermeden van in herhalingen te vervallen, en van al te lange of wel door kortheid onduidelijke aanteekeningen op te nemen.

Wat deze laatste in het algemeen betreft, zij bevatten slechts wat tot recht verstand van den tekst werd geacht noodig te zijn, en alleen van woorden, die in het Handwoordenboek van wijlen Prof. ROORDA niet waren opgenomen, of wier opgegeven beteekenis niet juist scheen te passen, is afzonderlijk melding gemaakt. De aanhaling der plaatsen uit het werk des Heeren DE JONGE „Opkomst van het Nederlandsch gezag over Java" moest strekken tot beoordeeling der meer of mindere nauwkeurigheid van de hier voorkomende bijzonderheden, en kan somtijds medewerken tot verklaring of aanvulling van hetgeen hier of daar vermeld mogt worden. Immers ook de Javanen hebben zich eene voorstelling gemaakt van de wijze waarop hun Vaderland onder het Nederlandsch gezag is gekomen, en deze te kunnen vergelijken met de onze is voorzeker niet van belang ontbloot.

Een enkel woord over den tekst moet hier nog worden bijgevoegd. Zooals blijkt uit de Notulen van de Bestuursvergadering van het Koninklijk Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Ned. Indie van 8 Januarij 1876 (Bijdragen, 3e serie, deel XI, blz. XXXVI), heeft de Indische Regeering goedgevonden eenige zinsne-

den weg te nemen uit de van hier naar Indie gezonden exemplaren. Dewijl bij missive van Z. Exc. den Minister van Koloniën van 25 Januarij 1876 (zie Bestuursvergadering van 4 Maart 1876, Bijdragen, dl. XI, blz. XLV), de door het Bestuur gevraagde vergunning om de motieven tot dat Besluit te publiceren, is geweigerd, kan daarover, na hetgeen in de Notulen van eerstgenoemde vergadering is gezegd, hier verder niet worden gesproken. Alleen veroorloof ik mij te verwijzen naar hetgeen op blz. 7 is medegedeeld omtrent de elementen, waaruit de Babad is zamengesteld. Wij hebben nu voor onzen tijd de bijzonderheid, dat van den tekst eene „editio castigata" bestaat.

Tot mijn spijt heb ik bemerkt, dat in het derde stuk eenige onnauwkeurigheden voorkomen, die niet altijd drukfouten zijn. Tot verontschuldiging kan ik slechts aanvoeren, dat de eerste arbeid, die ik na eene ernstige ziekte ondernam, was het overschrijven van het derde en laten drukken van het eerste stuk. Dit laatste is door deze omstandigheid en door de onervarenheid van den zetter, die, naar het scheen, voor het eerst zulk werk ondernam en mij proeven zond wemelende van fouten, ook wat den druk betreft, mede niet geheel onberispelijk.

Daar met het drukken der aanteekeningen een geruimen tijd verliep, is nu niet meer toepasselijk wat op blz. 2 omtrent de uitgave van het werk van Prof. VETH wordt gezegd. Van de sinds verschenen afleveringen heb ik nog zooveel mogelijk gebruik gemaakt en bovendien in een aanhangsel bijeengevoegd de drukfouten en alles wat mij tot verbetering en aanvulling wenschelijk scheen. In deze laatste heb ik ook nog enkele opmerkingen kunnen brengen, naar aanleiding van het 6de deel van het werk des Heeren DE JONGE, dat verschenen is, toen alle vellen waren afgedrukt, en ik de proef van de verbeteringen verwachtte.

Aan degenen, die op verschillende wijze hun steun bij dezen arbeid verleenden, betuig ik ten slotte nog mijn hartelijken dank.

INLEIDING.

Nadat van de Portugezen, de eerste Europesche bezoekers van Java, ook de eerste berichten omtrent dat eiland tot ons waren gekomen, moest de naauwere aanraking, welke gedurende de 17de eeuw tusschen Nederlanders en Javanen plaats had, de kennis van land en volk onvermijdelijk vermeerderen, al bleef die kennis dan ook slechts tot enkelen bepaald. De menigvuldige reisbeschrijvingen, die werden uitgegeven, bewezen evenwel dat het niet aan algemeene belangstelling voor Indië ontbrak, doch het strookte niet met de inzichten der Oost-Indische Kompagnie om die belangstelling al te veel voedsel te geven, zoodat vermoedelijk daaraan ook de herhaalde uitgaven van de reisbeschrijvingen, die in de 17de en 18de eeuw voorkomen, zullen moeten worden toegeschreven. Wat de geschiedenis van de Indiën betreft, men was nog niet genoegzaam met taal en litteratuur bekend, om zich daarmede op te houden. Wel treffen wij in verschillende reisbeschrijvingen enkele contemporaire berichten aan, maar wat van vroeger tijd bekend werd, was weinig of niets, totdat VALENTIJN in zijn groot werk «Oud en Nieuw Oost-Indië", dl. IV, ook het eerst een tipje van den sluier, die de oude geschiedenis van Java bedekte, ophief. — Ofschoon zijne mededeelingen zeker voor het grootste gedeelte door hem van inlanders zijn ontvangen, zijn zij zeer onbestemd en verward; desniettemin zijn zij toch in vele opzichten, vooral voor de geschiedenis van het rijk van Mataram, belangrijk wegens hun oorsprong, die een andere moet zijn geweest dan die van de tegenwoordig meest bekende en gebruikte inlandsche bronnen voor de geschiedenis van Java.

Terwijl aan RAFFLES in vele opzichten de eer toekomt van het eerst de belangrijkste berichten omtrent de oudere geschiedenis van Java te hebben verzameld en uitgegeven, was toch ook reeds vroeger de aandacht op de babads als bronnen voor de inlandsche geschiedenis gevestigd door de artikelen van Ds. JOSUA VAN IJPEREN

in de eerste deelen der Verhandelingen van het Bataviasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen. Deze artikelen bevatten eene Javaansche historie, zooals hij ze noemt, door den Heer GORDIJN, die het oorspronklijk handschrift in 1750 te Soerakarta zou hebben gekocht, uit het Javaansch vertaald. Hij geeft zijn bron den titel van „Sadjarah Radja Djawa." Dit is de eerste vermelding van een Javaansch historisch werk van dien aard, als tegenwoordig onder den naam van babad bekend zijn. RAFFLES noemt mede onder zijne bronnen de archieven der inlandsche vorsten of hoofden, doch deze archieven schijnen ook niet veel anders dan babads te zijn geweest. Ook CRAWFURD heeft in zijne „History of the Indian Archipelago", dl. III, inlandsche bronnen voor de geschiedenis van Java gebruikt, maar noemt de babads als zoodanig niet uitdrukkelijk; terwijl hij bovendien genoemde bronnen zeer ongunstig beoordeelt. Zonder eene volledige lijst van werken over de Javaansche geschiedenis te willen geven waartoe ik o. a. zou kunnen verwijzen naar het artikel Java in het Aardrijkskundig en Statistisch Woordenboek, moet ik hier nog noemen de werken van J. HAGEMAN en P. P. ROORDA VAN EYSINGA, (*) die ons de meest uitvoerige berichten omtrent de geschiedenis uit inlandsche bronnen, bepaaldelijk de babads, meêdeelen, waarbij nog kan worden gevoegd het artikel van den Heer WILKENS in het Tijdschrift van Nederlandsch-Indie, jaarg. 1849: „Overzicht der Geschiedenis van Java, grootendeels uit oorspronklijke inlandsche bronnen geput", waartoe wel bepaaldelijk de babads benevens het boek Adji-Såkå moeten worden gerekend. — Evenmin mag ik hier stilzwijgend voorbijgaan het zoo belangrijke werk van Prof. P. J. VETH, „Java, Geographisch, Ethnographisch, Historisch," waarvan de geschiedenis evenwel nog slechts voor een klein gedeelte is verschenen.

Het reeds meermalen genoemde woord „babad" dat voor de Javaansche geschiedboeken wordt gebruikt, beteekent eigenlijk „ontginning", doch de inhoud dier werken bewijst dat er mede wordt bedoeld „geschiedverhaal, geschiedenis". Er worden een aantal

---

(*) J. HAGEMAN JCZN., „Algemeene geschiedenis van Java" in het Indisch Archief (later vervolgd in het Tijdschr. v. h. Bat. Gen.) en „Handleiding tot de kennis der geschiedenis enz. van Java, dl. I."

P. P. ROORDA VAN EYSINGA, Handboek der Land- en Volkenkunde enz. van Nederl. Indië, IV Boek, I Dl.

van zoodanige babads opgenoemd door WINTER SR. in de „Javaansche zamenspraken", dl. I, blz. 353 (1e Druk) en wel van de navolgende rijken: Padjadjaran, Mådjåpaït, Demak, Padjang, Mataram, Kartåsoerå en van de beide helften van het rijk (Soerakarta en Djokjokarta). Door den Heer Prof. DE HOLLANDER in zijne „Handleiding voor de Javaansche taal- en letterkunde" worden op blz. 238 vlg. nog eenige andere genoemd, ontleend aan „Memoire, lettres et rapports relatif au cours de langue Malaye et Javanaise" par ED. DULAURIER, pag. 45; verder de Babad Poerwå, en tevens worden onder de titels van Probankårå en Djåkå Krèwèt twee werken als geschiedverhalen van het rijk Mådjåpaït (*) opgenoemd.

Onder de Javaansche handschriften, door wijlen Prof. S. KEYZER te Londen gezien (zie Bijdragen van het Instit. v. d. Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, dl. II, blz. 330), vinden wij nog de navolgende babads: „Babad Djĕnggålå; een in poëzie geschreven babad van Pakoe Boewånå; een van Mangkoe Negårå; „Sedjarah Mentaram"; „Babad Soeltanan of Mangkoe-Nagaran (?)"; „Babad Padjang"; „Babad Petjina (?)" en andere losse stukken, die niet nauwkeuriger worden omschreven.

Het is natuurlijk, dat van deze babads langzamerhand eenige werden bijeengevoegd en ze alle gezamenlijk zelfs tot een geheel werden gemaakt, en alzoo een werk ontstond, dat door ROORDA VAN EYSINGA (ll. blz. 295) en DE HOLLANDER (ll. blz. 239) wordt vermeld onder den titel van „Babaddé Nåtå Rat Djåwå." Of dit hetzelfde is als het uitgebreide werk in 18 deelen van de Leidsche Bibliotheek kan ik niet met zekerheid zeggen. Gelijk bijna alle Javaansche werken, waren ook deze in poëzy geschreven. Toen de beoefening der Javaansche taal meer uitgebreidheid kreeg, ook door de oprichting van het Instituut te Soerakarta, liet zich weldra behoefte aan prozawerken gevoelen, en het was natuurlijk dat hiervoor in de eerste plaats boeken van geschiedkundigen aard in aanmerking kwamen. Zoo werden er van het boek Adji Såkå

(*) Van Probankårå is het mij nog niet gelukt eene bevredigende oplossing te geven; doch wat Djåkå Krèwèt betreft, zal Krèwèt vermoedelijk wel hetzelfde zijn als Karèbèt, de naam van den Sultan van Padjang in zijn jeugd, terwijl „djåkå" „jongeling" beteekent en hij doorgaans „Djåkå Tingkir" („de jongman van Tingkir") wordt genoemd. Het boek Djåkå Krèwèt zou dus wel, althans gedeeltelijk, hetzelfde kunnen zijn als de „Babad Padjang" boven genoemd.

benevens van de „Babad" mede prozabewerkingen vervaardigd. Volgens mondelinge mededeeling van wijlen Prof. T. Roorda is die van de Babad afkomstig van Kĕrtå Prådjå, Onderwijzer aan bovengenoemd Instituut (zie o. a. Bijdragen van het Kon. Instit. v. d. Taal-, Land- en Volkenkunde v. Ned.-Indië, dl. I, blz. 46). (*) Deze bewerking is evenwel later herzien door den Heer C. F. Winter Sr. De eerste redaktie is de door mij uitgegeven tekst, volgens een handschrift, thans toebehoorende aan de Leidsche Bibliotheek; van de tweede was een afschrift onder den titel van „Verbeterde Babad" het eigendom van Prof. Roorda en door de familie welwillend aan mij afgestaan. Van deze laatste loopt de tekst door tot aan het midden van den Chineesch-Javaanschen oorlog. Behalve deze is mij nog ter vergelijking van veel dienst geweest een Babad in twee stukken, toebehoorende aan het Nederlandsch Bijbelgenootschap en, volgens aanteekening van den Hoogleeraar Roorda, te Djokjokarta vervaardigd. Deze begint evenwel eerst bij het rijk van Galoch en loopt door tot aan den tijd van het Engelsch tusschenbestuur, eindigende met de aanstelling van Pakoe Alam. Ofschoon hij ook heet te zijn in proza, zijn er zooveel poëtische woorden in en is de zinbouw nog zoo geheel ingericht naar de verdeeling in tĕmbangs (dichtmaten), dat het overbrengen in proza, althans wat het eerste deel betreft, wel niets anders schijnt te zijn geweest als het weglaten van woorden en teekens, die de tĕmbangs moesten aanduiden. Het wijkt vooral wat het begin betreft vrij wat van onzen tekst af en is hier en daar ook veel uitvoeriger. Onder anderen is de geschiedenis van Damar Woelan er geheel in opgenomen. Het tweede stuk is zuiverder proza, maar veel korter dan onze tekst.

Welwillend is mij nog ter inzage en tot gebruik afgestaan door den Heer J. J. Hasselman, Oud-Minister van Koloniën, thans Lid van den Raad van State, een zeer net geschreven en met fraaije teekeningen en randen versierde Babad in poëzy, mede van Djokjokarta afkomstig en zooals uit het slot blijkt, vervaardigd op

---

(*) Desniettemin is met de hand van Prof. Roorda geschreven op de rug van genoemd werk: door C. F. Winter Sr. Het is mij niet mogelijk deze tegenstrijdigheid op te lossen. Waarschijnlijk is aan Prof. Roorda door het Goevernement het exemplaar in der tijd gezonden op naam van Winter en is bij nader onderzoek gebleken, dat de zaak zich had toegedragen als in den tekst vermeld staat.

last van den Pangeran Soerjå Negårå. Deze Babad omvat die van Padjang, Mataram en Kartåsoerå, en eindigt met den Chineesch-Javaanschen oorlog.

In mijn bezit is nog een gedeelte van een Babad Mataram in poëzie, beginnende bij den tocht naar Giri (in onzen tekst beschreven op blz. 120 enz.) en eindigende met den dood van den Sultan van Padjang. Zij is in der tijd door mij gekopiëerd naar een zeer fraai manuscript, toenmaals in het bezit van wijlen den Hoogleeraar KEYZER.

Verder is mij nog door den Heer K. W. H. LIGTVOET, Assistent-Resident op Java, ten gebruike afgestaan een soort van Babad in poëzy met dezen titel: *ꦩꦫꦶꦗꦗꦫꦤ꧀* doch die, zooals met meer andere werken het geval is veel verder loopt, namelijk tot aan het in onzen tekst op blz. 92 verhaalde. Op den juisten inhoud van dezen Babad kom ik waarschijnlijk later nog wel eens terug.

Ter vergelijking met den inhoud der Babad stonden mij nog ten dienste: 1°, eene geslachtslijst der Javaansche Vorsten, getiteld: *ꦱꦩꦱ꧀ꦠꦫꦗꦫꦤ꧀ ꦢꦶꦩꦱ꧀ꦏꦫ꧀ꦠ꧀ꦱꦸꦫꦄ : ꦱꦩꦱ꧀ꦏꦫ꧀ꦠ꧀ꦱꦸꦫꦄ»* volgens het opschrift vervaardigd door Zijne Hoogheid Pakoe Boewånå VII van Soerakarta; deze Sadjarah werd door mij gevonden in eene verzameling manuscripten van allerlei aard, nagelaten door Ds. BRUMUND en door zijne familie afgestaan aan de Bibliotheek van de Indische Instelling alhier; 2° eene chronologische lijst, getiteld: *ꦱꦤꦤꦱꦶꦁꦱꦁ* in mijn bezit en afkomstig van wijlen Prof. MILLIES, welke begint met het Jav. jaar 1 en loopt tot 1584 A. J., dus nog niet tot het einde der regering van Mangkoerat (1600 A. J.).

Voor zoover mij gebleken is, is behalve het boek Adji Såkå, dat, wat den inhoud betreft, ook wel tot de Babads zou kunnen worden gerekend, in proza, in der tijd mede door het Kon. Instit. voor de Taal-, Land- en Volkenkunde uitgegeven, van deze soort werken in het licht verschenen de verschillende babads van Padjadjaran af, en wel eerst bij wijze van feuilleton in de Javaansche courant "Djoeroe-Martani" en vervolgens in afzonderlijke stukken bij den Heer P. F. VOORNEMAN, te Soerakarta, waarvan mij evenwel niet een compleet exemplaar ten dienste stond. Als vertalingen weet ik de volgende te vermelden. Vooreerst de reeds genoemde stukken van JOSUA VAN YPEREN in de drie eerste deelen van de Verhandelingen van het Bataviasch Genootschap, die echter niet verder loopen dan tot de stichting van Mådjåpaït, en evenals ook het volgende veel uitvoeriger zijn dan onze tekst. De tweede vertaling komt voor in

het „Indisch Magazijn" van de hand van den Heer D. L. Mounier en eindigt met de geboorte van Mas Karèbèt of Djåkå Tingkir. Eindelijk zou hier nog kunnen worden aangehaald de Madoereesche geschiedenis van Dr. Palmer van den Broek, verschenen in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XX en vlg.

Bij deze gelegenheid komt bij ons onwillekeurig de vraag op, in hoeverre aan de babads vertrouwen is te schenken als bronnen voor de kennis der geschiedenis. Reeds Crawfurd en later Brumund, als ook Veth, hebben hun dit geheel ontzegd. Trouwens met een onderzoek naar het gezag der babads hangt ten nauwste samen de vraag naar den vervaardiger, zijn tijd en zijne bronnen. In de Zamenspraken van Winter, dl. I, blz. 360 en 362 (1e uitg.), vinden wij de schrijvers van de verschillende babads opgenoemd. Die van Padjadjaran, van Mådjåpaït, van Demak, van Padjang en van Mataram worden toegeschreven aan Pangeran Adilangoe; die van Kartåsoerå aan den „Tjarik" (schrijver, klerk) Bådjrå van Kartåsoerå. Op blz. 373 van genoemd werk wordt de leeftijd van beide gesteld tijdens het bestaan van Kartåsoerå, dus tusschen 1683 en 1743 A. C. De Heer Brumund in het XXXIIIe deel der Verhandelingen van het Bat. Genootschap (blz. 302) verzekert evenwel op gezag van deskundigen, dat de babad in zijn tegenwoordigen vorm eerst is zamengesteld onder Pakoe Boewånå II, na den tijd van Kartåsoerå, dus na het jaar 1744 A. C., en dat diens opvolgers op dezelfde wijs de geschiedenis hebben voortgezet. Of wij onder de uitdrukking van tegenwoordigen vorm de bestaande redaktie, of wel de bijeenvoeging der verschillende bovengenoemde babads hebben te verstaan, is niet zeker; in elk geval bewijst het evenzeer als de mededeeling van den Heer Winter, dat de vervaardiging in de eerste helft van de 18e eeuw moet worden gesteld. Hiervoor is nog eene bevestiging het door Ds. Josua van Yperen ll. medegedeelde, waaruit zou blijken, dat in elk geval het begin van de babad, zooals het nu luidt, reeds in 1750 bestond. Omtrent de Pangeran Adilangoe weet ik niets bijzonders mede te deelen, maar dat de Tjarik Bådjrå als schrijver ten minste van de Babad Kartåsoerå moet worden beschouwd, wordt door inwendige getuigenissen bevestigd. Voorcerst toch worden de berichten, vooral met het begin der regering van Pakoe Boewånå I, in het algemeen uitvoeriger en bewijzèn meer plaatselijke kennis, waardoor wij gedrongen worden aan een tijdgenoot als schrijver te denken; ten

tweede voert deze zich zelven met de mededeeling van, voor de geschiedenis zeer weinig, maar voor hem persoonlijk wel belangrijke bijzonderheden in, namelijk, dat hij op blz. 592 en 593 van onzen tekst vertelt zijne oproeping naar Kartåsoerå en zijne benoeming tot „Loerah Tjarik (hoofd der klerken)", en later (blz. 633) zijne verheffing tot Toemĕnggoeng Tirtå Wigoenå, bij gelegenheid van de troonsbestijging van Soesoehoenan Praboe (Mangkoerat II). Uit den aard zijner betrekking kunnen wij ons dan ook zeer goed dezen Bådjrå als geschiedschrijver der Vorsten denken, en kunnen dus het bericht van WINTER als allezins gegrond beschouwen.

Wanneer wij nu aannemen, dat de babad eerst in betrekkelijk laten tijd is vervaardigd, dan zouden wij moeten komen aan het onderzoek naar de bronnen, die door de schrijvers kunnen zijn gebruikt. Zij zelve geven ons natuurlijkerwijs geene inlichtingen; bij het nagaan van den inhoud komen wij met den Heer BRUMUND ll., tot de overtuiging, dat gelijk de babads onder het oog der Vorsten zijn zamengesteld, zij ook voornamelijk tot hunne verheerlijking moesten dienen, en dat hunne geslachtslijsten in de eerste plaats daartoe moesten worden ingericht. Tot dit doel werden nu beschikbare namen van goden en Vorsten in de Javaansche overleveringen van allerlei aard, dus vooral ook die van Indischen oorsprong, te vinden, bijeengevoegd. Dewijl de latere Vorsten evenwel als Mohammedanen moeijelijk bij de Indische goden Brahma, Wisnoe en Çiwa konden beginnen, moesten de namen der profeten uit de Moslemsche traditiën nog aan het hoofd der geslachtslijsten worden geplaatst.

Voor de beschrijving der vroegere tijden zullen enkele episoden wel zijn ontleend aan de drama's („lampahan") der wajangs en aan eenige Javaansche gedichten, die de sagen der oudheid in meer of min veranderden vorm bevatten (cf. VETH Java I, blz. 425 enz.); en bovendien werden in het boek opgenomen een aantal legenden omtrent verschillende bestaande zaken, gebruiken en omstandigheden in omloop, bv. omtrent de vorstelijke erfstukken en de voor het geslacht van Mataram verboden zaken, die er de afkomst van verklaren, gelijk dit bij alle minder ontwikkelde natiën voorkomt en dan liefst evenzeer op wonderdadige wijze voorgesteld.

De Javaansche geschiedenis bestaat dus grootendeels uit eene aaneenschakeling van epische dichtstukken, zelfs van betrekkelijk latere tijden, waarin ieder bewerker iets van zijne vinding heeft gebracht, zooals uit de vergelijking der verschillende babads meer en meer blijkt.

Naarmate men den leeftijd der vervaardigers nadert, wordt de historische grond waarop men staat vaster; maar bij voortduring hebben

fantaisie en wondergeloof menige versiering aangebracht, en zijn ook dan nog uitlatingen en veranderingen te vermoeden. Terzelfder tijd treffen wij hoe langer hoe meer jaartallen in de Babad aan, doch ook deze moeten eenigzins met wantrouwen worden nagegaan, voordat wij ze als geheel zeker kunnen aannemen; en daartoe moet ons de vergelijking van de elders opgegevene dienen en vooral ook eene nauwkeurige verklaring der Tjondrå Sangkålå (chronogrammen) medewerken; voor de laatste ontbreken ons evenwel nog dikwijls genoegzame gegevens, zoodat zij nog in vele opzichten onvolledig is, zooals ook uit de vergelijking der jaartallen blijken zal. Wanneer wij evenwel de alleen in de Babad voorkomende jaartallen onderzoeken, dan moet het ons spoedig treffen dat zij niet allen overeenkomen met de gewone wijze van berekening der Javaansche jaartelling en bij nader onderzoek en vergelijking blijkt ons dan, dat er niet alleen dikwijls voor dezelfde gebeurtenissen meer dan één jaartal wordt opgegeven, maar het komt bovendien duidelijk uit, dat er verschillende wijzen van telling worden gevolgd. Reeds de enkele jaartallen in onzen Babad medegedeeld, geven ons aanleiding dat te onderstellen. Immers wanneer wij voor den dood van Arjå Panangsang vinden opgegeven 1471 en voor de stichting van Mataram, een onmiddellijk gevolg daarvan, 1532; dan weêr 1503 voor de tocht naar Giri; vervolgens 1509 voor de stichting van Koetå Batjingah, namelijk de verheffing van Matarâm tot vorstelijke residentie door Sénâpati; voor de daarop volgende onderwerping van Pati 1551, en voor Sénâpatis dood 1552, zoodat deze, door wien Arjå Panangsang in 1471 zou zijn gedood, niet minder dan 95 à 96 jaar oud zou zijn geworden, dan moeten wij òf aan schromelijke verwarring òf aan van elkander afwijkende berekening denken. Raadplegen wij nu andere bronnen, bepaaldelijk de bovengenoemde Babad Sangkålå, dan bemerken wij een geregeld stelsel van jaartallen, die met enkele van de in onzen tekst voorkomende, overeenstemmen, en dan ook zijn overgenomen in de verbeterde bewerking van WINTER, terwijl daarentegen de andere van onzen tekst meer gelijk zijn aan die, welke in de babad van Djokjo worden opgegeven.

Zien wij nu nog eens verder rond, dan blijkt ons uit de vergelijking der chronologische tabellen bij RAFFLES, History of Java, dl. II, blz. 254 en 255 vlg. der 2e uitgave, en bij ROORDA VAN EYSINGA, Handboek der Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, dl. I, Boek III, blz. 469 vlg., in de eerste plaats, dat de laatste in zijn tweede tabel, die op blz. 475 begint, de lijst van RAFFLES van blz. 255 vlg. heeft dooréengehaspeld met eene soort van Babad

Sangkâlâ, welke overeenkomt met de door ons hier boven genoemde, doch verder moet hebben doorgeloopen. Daar de jaartallen in deze beide lijsten klaarblijkelijk tot geheele verschillende reeksen behooren en ze maar achter elkander zijn opgenoemd, ontstaat er natuurlijk de schromelijkste verwarring, en worden enkele feiten tweemaal genoemd, zooals bv. de dood van Soesoehoenan Krapjak, die in 1625 en in 1665 wordt geplaatst. Dat dit niet met andere feiten zóó duidelijk in het oog springt, komt ook van de gewoonte der Javanen om aan dezelfde personen verschillende namen te geven, zoo bv. komen hier voor den Vorst van Mataram, elders doorgaans Sultan Agoeng genoemd, de namen Sultan Kertâ en Sultan Hadi voor. (*)

Uit dit alles geloof ik te mogen opmaken, dat er minstens twee verschillende reeksen van jaartallen voor de geschiedenis van Java vóór het jaar 1600 moeten worden aangenomen.

Op blz. 469 van ROORDA VAN EYSINGA II. komt eene chronologische tabel voor onder den titel van „Geschiedkundige aanteekeningen van eenige hoofdgebeurtenissen uit eene Javaansche chroniek." Hij geeft hier de Javaansche tekst met eene slechte vertaling. Dewijl de jaartallen van deze afwijken van die in de Babad Sangkâlâ, geef ik hier als proeve van het verschil tusschen de beide reeksen, eenige hoofdgebeurtenissen met jaartallen uit de Babad Sangkâlâ en daarachter de jaartallen van ROORDA VAN EYSINGA. (†)

Bab. Sangk.	R. v. E.	
1200	1082	ꦲꦢꦶꦥꦢ꧀ꦗꦢꦿꦤ꧀ Stichting van Padjadjaran.
1301	1281	ꦲꦢꦶꦥꦩꦗꦥꦲꦶꦠ꧀ Stichting van Mâdjâpaït.
1403	1400	ꦲꦢꦶꦥꦢꦩꦏ꧀ Stichting van Demak.
1430	1425	ꦣꦮꦲꦢꦶꦫꦗꦶꦏꦤ꧀ꦠꦶꦏꦤ꧀ꦥꦸꦠꦿꦶꦣꦼꦩꦏ꧀ꦏꦼꦏꦺꦴꦃꦲꦢꦶꦩꦸꦭꦶꦤ꧀ Dood van Adi-

(*) Vrg. ook het door Dr. A. B. COHEN STUART reeds gezegde over de verwarring in de Javaansche chronologie op blz. 145 vlg. van de Geschiedenis van Baron Sakèndèr, dl. II.

(†) Ook deze lijst van R. v. E. is niet geheel naauwkeurig; bij 1602 komt als tweede gebeurtenis voor: *Soesoenan Mangkoerat ngedaton ing Kartâsoerâ;* klaarblijkelijk behoort hierbij het jaartal 1604 en moeten ook de overige nu opschuiven, waardoor tevens overeenstemming komt met de van elders bekende mededeelingen.

Bab. Sangk.	R. v. E.	
		pati van Bintårå, die wordt vervangen door zijn zoon Pangéran Sabrang Lor, met den titel van Sultan van Demak.
1432		ꦤꦫꦤꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤꦶꦤꦤꦶꦤꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤ꧀ Dood van den Sultan van Demak, die wordt vervangen door zijn jongeren broeder Radèn Trĕnggånå, met den titel van S. v. D.
1503	1439	ꦤꦫꦤꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤꦶꦤꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤ꧀ Dood van den Sultan van Demak, die wordt vervangen door den Sultan van Padjang.
1540	1500	ꦤꦫꦤꦤꦸꦭꦤꦤ꧀ ꦤꦫꦤꦶꦤꦶꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤꦶꦤꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤ꧀ Dood van den Sultan van Padjang en troonsbeklimming van Panĕmbahan Sénåpati.
1553	1513	ꦤꦫꦤꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤꦶꦤꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤ꧀ ꦤꦤꦶꦤꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤ꧀ Dood van Panĕmbahan Sénåpati, die wordt opgevolgd door zijn zoon "Soenan soemaré Krapjak" [begraven te Krapjak] geheeten.
1565	1530	ꦤꦫꦤꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤꦶꦤꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤꦶꦤꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤ꧀ Dood van Soenan soemaré Krapjak, opgevolgd door zijn zoon, Sultan Agoeng geheeten.
1578	1568	ꦤꦫꦤꦤꦸꦭꦤꦤ꧀ ꦤꦤꦶꦤꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤꦶꦤꦤꦸꦭꦶꦪꦤꦤ꧀ Dood van Sultan Agoeng, die wordt opgevolgd door zijn zoon, Soenan Mangkoerat geheeten.

Uit het bovenstaande blijkt nu, dat in het begin slechts een klein verschil bestaat, maar na de optreding van den tweeden Vorst van Demak er eerst eene leemte is in de opgave van R. v. E., en dan eensklaps een verschil van 64 jaar voorkomt, dat dan evenwel plotseling tot 40 vermindert, vervolgens tot 35 en eindelijk tot 10. Met het jaar 1600 dat in de Bab. Sangkålå niet meer voorkomt, vindt men in de opgaven geen noemenswaardig verschil meer. Ik moet hier nog bijvoegen, dat ik het jaartal 1439 bij R. v. E. een fout acht, want voor de regering van de twee laatste Sultans van Demak slechts 4 jaar aan te nemen, komt mij te kort voor, ook omdat de regering van den Sultan van Padjang, waarvoor in de Bab. Sangkålå 37 jaar wordt gesteld, volgens R. v. E. 61 jaar zou hebben

geduurd. RAFFLES ll. blz. 151 geeft op als sterfjaar van den Sultan van Demak 1461, en dit zou dus beter in de berekening passen.

Wij zouden nu nog kunnen nagaan of ook eene verklaring voor het bestaan dier twee reeksen jaartallen is te vinden, en op dat punt waag ik het slechts zeer schoorvoetend eene gissing uit te spreken, die misschien tot nadere onderzoekingen kan aanleiding geven, want ik ben volstrekt nog niet overtuigd de ware oplossing te hebben gevonden. Men zou namelijk kunnen aannemen, dat het verschil een gevolg was van eene verschillende uitlegging der Tjondrå Sangkålå, waarvoor ons, zooals gezegd is, zeker nog zeer vele gegevens ontbreken, doch eene zoo konstante afwijking als hier kan daarmede toch moeijelijk worden verklaard. Er zou ons nu nog overblijven eene verschillende berekening der jaartallen, en inderdaad vinden wij daarvan de sporen in het artikel van Dr. A. B. COHEN STUART, geplaatst in het Tijdschrift van Ned.-Indië, jaarg. 1850, dl. I, blz. 315 enz.

Vergelijken wij toch de beide boven opgegeven reeksen, dan vinden wij dat de eene (die in chronol. tabel van R. v. E.) overeenkomt met de aangenomen wijze van berekening van het Jav. jaar, in overeenstemming met het onze, namelijk om het Jav. jaar 1555 gelijk te stellen met het Christ. 1633, en dus een verschil van 78 jaar aan te nemen en daarnaar vóór dien tijd al de berekeningen te maken, d. w. z. bij het Jav. jaar 78 op te tellen en dat als Christ. jaar aan te nemen, en dus het jaar 79 A. C. als het eerste der Jav. jaartelling. (*) Deze wijze van berekening berust hierop, dat Sultan Agoeng in 1633 de Mohammedaansche wijze van telling met maanjaren invoerde. Nu deelt evenwel Dr. COHEN STUART ll. mede, dat er nog een ander gevoelen daaromtrent bestaat en wel van Radèn Ngabèhi Rånggå Warsitå, die meent dat reeds in het Jav. jaar 1330 eene vereffening in maanjaren zou zijn begonnen en men toen in plaats van 1330, 1371 begon te tellen, en ook dat het begin der Jav. jaartelling in 125 A. C. moet worden gesteld, zoodat die vereffening in het jaar 1495 A. C. zou hebben plaats gehad. Nu is het opmerkelijk, dat er volgens mededeeling van den Heer MELVILL VAN CARNBÉE (Tijdschr. v. N. I. Jg. V. dl. II, blz. 147 vlgg.) eene Javaansche overlevering bestaat, die de invoering van den Moham-

---

(*) Vrg. b.v. Bijdr. tot de Taal- Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 3e reeks, deel VII, blz. 284, 292 en 296.

medaanschen kalender reeds onder den eersten Sultan van Demak stelt.

Mijn grootste bezwaar tegen dit gevoelen zou zijn, dat het verschil tusschen de beide reeksen eerst te voorschijn komt na het jaar 1430, om dan weer te verminderen, doch zeer plotseling, na 1565 met niet minder dan 35 jaar. — De mogelijkheid zou nu ook bestaan, dat omstreeks 1435 door den derden Sultan van Demak, die zich volgens verschillende berichten zeer beijverde voor de invoering van de bepalingen van den nieuwen godsdienst, mede eene overeenstemming van de Javaansche jaartelling met die der Arabieren is tot stand gebracht op de wijze zooals door Rånggå Warsitå is medegedeeld, welke in sommige werken en door sommige schrijvers zou zijn aangenomen, terwijl andere de oude telling hebben behouden, tot aan de regeling van Sultan Agoeng in 1633 A. C., waarna allen weêr de daarbij aangenomen wijze van berekening hebben gevolgd, en de vroegere jaartallen van een van beide stelsels zonder kritiek hebben overgenomen. Nemen wij voor een oogenblik aan, dat met het jaar 1435 A. J. die verandering plaats had, dan moest op dat jaar ongeveer 1480 volgen. Immers 1435 zonnejaren zijn 524133 dagen, welke geven 184 windoes (tijdperken van acht jaar) en 2493 dagen; 184 windoes zijn 1472 maanjaren; 2493 zijn = 7 maanjaren en eenige dagen. — Op zoodanige wijs is dan ook het jaar 1503 zeer goed te verklaren als sterfjaar van denzelfden Sultan en komen ook de overige jaartallen beter uit. Doch dan is het verschil 44 à 45 jaar, dus nog zooveel langer, zoodat de geheele kwestie daarmede natuurlijk niet is opgelost. Tot verklaring van Rånggå Warsitå's gevoelen waag ik nog de vraag, of hij, een verschil tusschen de jaartallen vindende en misschien bekend met bovenvermelde traditie omtrent de kalenderverandering reeds onder den eersten Sultan, die hij als een gevolg der verandering van den kalender beschouwde, niet eene berekening kan hebben gemaakt, die hem het jaar 1331 tot uitgangspunt van het verschil leverde.

Wat de geloofwaardigheid van de Babad betreft, verdient hier nog een enkel punt nadere bespreking. Er worden een aantal rijken opgenoemd, die in verschillende deelen van Java zouden hebben bestaan. Zijn deze met den Heer BRUMUND als geheel fabelachtig te beschouwen, of wel bestaan er redenen om ze als werkelijk aanwezig geweest te zijn te erkennen? Er is geen twijfel aan of de rijken, welke aan de uit Indië afkomstige heldendichten, bepaaldelijk de Mahabhârata, zijn ontleend, worden alleen door de overlevering op Java geplaatst en zijn volstrekt niet als historisch te beschouwen.

Doch behalve deze zijn er een aantal, waaromtrent wel is waar de traditiën niet altijd overeenstemmen, maar om ze nu maar voetstoots geheel te veroordeelen, acht ik toch op de tegenwoordige hoogte onzer kennis nog te gewaagd: de mogelijkheid bestaat toch dat de herinnering aan hun bestaan in de namen is blijven voortleven, al is ook hunne geschiedenis geheel verloren geraakt.

Eene vergelijking van den inhoud der babads met berichten van andere natiën levert voor de oudere tijden weinig belangrijks op, vermits deze berichten niet alleen uiterst schaarsch zijn, maar ook zelve misschien niet altijd vertrouwen verdienen. In bijzonderheden dienaangaande te treden, zou ons te ver leiden. Wat evenwel latere tijden, bepaaldelijk de 17de eeuw onzer jaartelling betreft, worden de Javaansche berichten in hoofdzaak door die der Hollandsche zeelieden en ambtenaren bevestigd en zoo b. v. zelfs de tijdorde der veroveringen van Sultan Agoeng door hetgeen de Heer DE JONGE daaromtrent uit het Oud-koloniaal Archief in zijn voortreffelijk werk „Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië" mededeelt.

In de laatste tijden is voor ons een nieuwe bron ter vergelijking met de Babad niet zoozeer geopend, als wel rijkelijker begonnen te vloeijen: namelijk de opschriften van allerlei aard, die hier en daar zijn gevonden, en waarvan reeds bij RAFFLES enkele worden verklaard, en waartoe ook FRIEDRICH pogingen heeft aangewend. Ook daarin gaan wij een betere toekomst te gemoet, sedert verschillende geleerden zich op de bestudering der Javaansche oudheden nader hebben toegelegd en ook door de verklaring van inscriptiën reeds menige belangrijke bijzonderheid hebben aan het licht gebracht. Zoo zal de sluijer die de oudere geschiedenis van het belangrijke eiland Java nog bedekt, meer en meer worden opgeheven en onze kennis, al blijft zij dan ook nog zeer onvolledig, toch belangrijk kunnen worden uitgebreid, en tevens de waarde der Javaansche overleveringen in babads en andere werken bewaard, naar zekerder maatstaf kunnen worden geschat. Voorshands moeten wij ons bepalen tot het gevoelen, dat eerst met het derde vierdedeel der 16de eeuw A. C., dus met de opkomst van het rijk van Mataram, de berichten betrouwbaar kunnen worden genoemd, wanneer men ze ontdoet van de versierselen door de Javaansche fantaisie aangebracht. Vóór dien tijd bestaat nog te veel onzekerheid om aan de babads gezag toe te kennen, zonder naauwkeurige contrôle.

Ik wensch hier ten slotte nog eenige taalkundige opmerkingen bij te voegen omtrent den tekst van de babad. — Terwijl toch in het algemeen de bewerker goed geslaagd is in zijn taak om een poëtisch werk in proza over te brengen, zijn desniettemin een groot aantal woorden, die niet in het dagelijksch leven en bepaaldelijk in het dialekt van Soerakarta gebruikt worden, en daarom thans tot de poëtische, misschien liever verouderde, woorden worden gerekend, behouden gebleven. Zoo vinden wij bv. herhaaldelijk gebruikt ꦲꦤꦴ in plaats van ꦲꦤꦸꦩꦥꦶ ꦲꦤꦒꦺꦴꦤ voor ꦲꦤꦗꦼꦒꦺꦴꦤ ꦱꦶꦁꦱꦺꦴ voor ꦱꦤꦤꦱꦶꦂ ꦥꦸꦗꦶ komt herhaaldelijk voor ꦲꦶꦱꦶꦥꦶ ꦱꦶꦗꦶ voor ꦏꦶꦪꦺ ꦲꦗꦶ voor ꦲꦤꦶꦲꦤ ꦱꦶꦗꦶ voor ꦲꦤꦶꦥꦶ Een enkele maal komt ook voor ꦤꦶꦪꦤ in plaats van ꦤꦶꦪꦤꦤ» Verder vinden wij ꦤꦏꦤꦂꦲꦼ voor ꦲꦶꦤꦏꦤꦂꦲꦼ ꦲꦒꦸꦩ voor ꦲꦒꦸꦁꦲꦼ ꦲꦒꦸꦩꦏꦺ voor ꦏꦺꦴꦏꦒꦸꦁ ꦲꦶꦁꦲꦒꦺꦴꦁꦲꦩ voor ꦲꦶꦁꦲꦤꦩꦲꦩ ꦤꦏꦺꦴꦁꦲ of ꦤꦏꦺꦴꦁꦏꦸ en ꦏꦺꦴꦁꦲꦒꦸ of ꦏꦺꦴꦁꦲꦒꦸ voor ꦲꦒꦩ» Enkele poëtische vormen zijn ook bewaard gebleven, zooals ꦲꦒꦺꦴꦲꦶꦩ ꦲꦒꦺꦴꦲꦂ ꦺꦴꦲꦁꦲꦺ voor ꦲꦶꦁꦲꦺ misschien ꦺꦴꦠꦺꦴꦏꦂꦲꦶꦩ ꦲꦏꦶ voor ꦲꦏꦏꦶ ꦲꦲꦶꦤꦏꦺꦴꦥꦸꦗꦶ zamentrekking van ꦲꦲꦶꦤꦏꦺꦴꦲꦶꦩꦥꦸꦗꦶ evenals ꦲꦏꦺꦴꦏꦤꦒꦩ voor ꦲꦏꦺꦴꦏꦤꦒꦩꦲꦶꦩ Veelvuldig is ook het gebruik van het oude passief, terwijl tevens nog opmerking verdient het herhaardelijk voorkomen van het voorvoegsel ꦲ ook voor woorden met reduplicatie en met voorvoegsels ꦱꦶ en ꦲ waar men dit doorgaans niet zoo gewoon is te doen, bv. ꦲꦲꦲꦶꦏꦤꦒꦶ ꦲꦲꦶꦥꦸꦒꦤꦤꦒꦶ»

Als een gevolg van het overbrengen uit dichtmaat kan ook nog worden beschouwd het menigvuldig gebruik van Ngoko- in plaats van Krâmâwoorden; enkele daarvan komen bijna standvastig voor: zooals b. v. ꦲꦒꦶ en ꦲꦲꦤꦒꦶ in plaats van ꦲꦲꦶꦩꦲꦒꦶ en ꦲꦲꦤꦶꦁꦒꦶ andere worden zeer willekeurig gebruikt, zooals ꦲꦲꦏꦺꦴ, dat gedurig met ꦲꦲꦤꦲꦤꦏꦺꦴ wordt afgewisseld. — Meer voorbeelden hiervan aan te halen acht ik thans onnoodig; zij zullen onder het lezen van zelf genoegzaam opvallen. Vermelding verdient ook nog, dat betrekkelijk weinig Krâmâ-înggil uitdrukkingen voorkomen, veel minder dan men ze, naar het tegenwoordig gebruik te beoordeelen, zou verwachten.

Over het algemeen is de bewerking van Kĕrtâ Prâdjâ getrouw gevolgd, slechts waar zijne lezing minder duidelijk was of wel klaarblijkelijk woorden of zinnen waren uitgelaten, heb ik die uit de Verbeterde Bâbad (V. B.) overgenomen. De gebruikelijke spelling is mede behouden, ook waar de tekst er van afweek, wanneer

mij dit om etymologische redenen wenschelijk scheen. — Groote verwarring heerschte er in de tekst omtrent het gebruik van de pĕpĕt op de derde lettergreep en in woorden als ꦩꦩꦶ ꦩꦩꦩ enz. Niet overal is het mij gelukt het door mij aangenomen stelsel om de pĕpĕt daar niet te schrijven, wanneer de oorsprong en afleiding van het woord dit vorderden, te handhaven. Hetzelfde is het geval met het gebruik van de pĕpĕt in het passief; zooals in ꦩꦩꦶꦫ enz.: evenals de tekst in het begin heb ik ze behouden, waar de beteekenis bepaaldelijk accidenteel was, zooals in ꦩꦩꦶꦫ ꦩꦩꦶꦫꦏꦺꦤ enz.

Wat de gebruikte verkortingen betreft, die van grammatikalen aard zullen gemakkelijk worden herkend door de beoefenaren van het Javaansch, dewijl zij aan de terminologie van wijlen den Hoogleeraar ROORDA in zijne spraakkunsten zijn ontleend. Verder is:

V. B. = Verbeterde Babad.
B. Dj. = Babad van Djokjo.
B. S. = Babad Sangkâlâ.
Sadj. = Sadjarah.
Wbk. = Jav. Ned. Handwoordenboek door T. ROORDA enz.
G. R. = Jav. Ned. Handwoordenboek van GERICKE, uitgegeven door T. ROORDA;

behalve de beide laatste hierboven reeds genoemd; terwijl met R. V. E., DE JONGE, de hiervoor ook reeds vermelde werken zijn bedoeld.

AANTEEKENINGEN BIJ DEN TEKST.

Blz. 2, reg. 1. De hier volgende geslachtslijst komt mede in reeds genoemde werken en stukken voor. In de „Sadjarah" worden in plaats van vijf zonen van Batara Goeroe negen genoemd.

Ald. reg. 4: ꦩꦲꦢꦺꦮ de meeste andere werken hebben ꦩꦲꦢꦺꦮ aan welke van beiden de voorkeur moet worden gegeven, durf ik niet bepalen.

Van de hier volgende namen zijn Brahma, Wisnoe en Dewi Çri genoeg bekend uit de Indische godenleer. Batara Goeroe is in de Javaansche Mythologie het hoofd der Goden, de Zeus der Grieken. Door de meesten wordt hij gehouden voôr den Çiwa der Indiërs en is niet alleen bij de Javanen maar ook bij de Bataks en op Celebes bij de Makassaren en Boeginezen bekend. Vergelijk o. a. Dr. H. N. VAN DER TUUK in „Taalkundige aanteekeningen op het Bat. Leesboek, blz. 48", G. K. NIEMANN, „Bijdrage tot de kennis van den godsdienst der Bataks" (Tijdschr. van Ned. Indië. 1870, I) en Dr. MATTHES, „Over de Bissoe's", blz. 1.

Sambo en Mahadéwa zijn mede namen van Çiwa, en de eerste ook van Brahma (Wbk.), zoodat men hier de verschillende namen van dezelfde personen voor andere personen heeft genomen. Wisnoe, de incarnerende God, komt ook hier in die hoedanigheid voor als Praboe Sèt, welke naam evenwel bij v. YPEREN, ll. aan den hier later genoemden Watoe Goenoeng wordt gegeven.

Het op reg. 12 beginnende verhaal, dat doorloopt tot blz. 10, reg. 2, bevat de geschiedenis van het ontstaan der dertig woekoes, die bij de Javanen in hun chronologische berekeningen een zoo groote rol spelen. Het komt ook voor bij RAFFLES, I, blz. 421 enz., benevens in het Tijdschr. van Ned. Indië. jg. 1852, dl. II pag. 394. RAFFLES heeft het ontleend aan het boek, ꦤꦒꦫꦏꦺꦠꦏꦒꦩ geheeten.

Blz. 2, reg. 12: ꦲꦶꦩꦺꦴ Het oude zeker fabelachtige rijk van dezen naam, doorgaans Mĕndang Kamoelan geheeten, speelt een groote rol in de Javaansche traditie, die de ligging er van zoekt òf in het tegenwoordige Grobogan, nabij de dessa Ngroeroet, waar men nog zelfs enkele overblijfselen er van aanwijst (verg. o. a. Brumund in Verh. van Bat. Gen., dl. XXXIII), òf op de plaats van het latere Prambanan (Raffles II; vrg. Veth, Java II, blz. 89). — ꦱꦸꦫꦾ wordt gewoonlijk genomen in den zin van "verblijf der gezaligden"; hier is het evenwel dat der Goden, anders ꦲꦩꦂꦠ (zie reg. 10).

Ald. reg. 5 v. o.: ꦲꦤꦶ(ꦱꦶ)ꦤꦶꦤ꧀ꦒꦤ꧀ꦏꦤꦶꦁ verg. de aanteek. op blz. 10, reg. 7.

Ald. reg. 3 v. o.: ꦏꦶꦫꦶꦠꦤꦶ is mede de naam van een fabelachtig rijk op Java, gewoonlijk geplaatst bij den berg Smèroe, die ook Mahamèroe wordt geheeten en dan den naam draagt van den berg in Indië, die aangewezen wordt als de zetel van Brahma. Desniettemin vinden wij ook een Giling Wĕsi, maar als voorganger van Padjadjaran geplaatst in Tjidamar, in het zuiden der Preanger-Regentschappen (zie Veth, Java II, blz. 143).

Ald. reg. 2 v. o.: ꦲꦱꦩꦩꦗꦪ Men heeft hierin willen zien den naam van eene Oud-Javaansche godheid en in de later volgende worsteling met de goden eene figuurlijke voorstelling van een strijd tusschen de oude (echt Javaansche, Polynesische) godsdienst en de nieuwe (Indische) godsdienst. Ofschoon men kan aannemen, dat de Woekoes niet van Indischen oorsprong zijn (vrg. Veth, Java I, blz. 327 en 502), gelijk ook de namen schijnen te bewijzen, komt het mij toch voor, dat hier meer aan eene wijding van de oude Woekoes door de nieuwe godsdienst en beschaving moet worden gedacht, zooals zoo dikwijls bij het invoeren van een ander geloof is gehandeld.

Blz. 3, reg. 8: Het hier volgend verhaal doet ons denken aan de geschiedenis van Oedipus en wordt ook onder de legenden van Bandjarmasin vermeld (zie Schwaner, Borneo, dl. I, pag. 47).

Blz. 7, reg. 3: ꦲꦔꦺꦴꦂꦒꦺꦴꦁ "slachtoffer voor den hemel." ꦲꦔꦺꦴꦂ is hier gebruikt in de beteekenis van ꦲꦔꦺꦴꦂ van het Wbk., waarbij G. R. voegt "bepaaldelijk een mensch vóór het aangaan van den slag." Ook wordt het gebruikt van iemand, die zich voorneemt in het gevecht den dood te zoeken. Wij vinden het dus altijd gebruikt van menschen. Ook Brâtâ Joedâ, XII, 5, ed. Cohen Stuart, komt het voor in de beteekenis van "menschenoffer", al schijnt de plaats zelve dan ook verdacht (zie Krit. Aant. bl. 45 en vrg. Prof. Kern, eene Indische Sage enz., blz. 27).

Blz. 10, reg. 4 en 9: 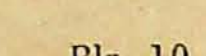 heb ik voor recht verstand van den zamenhang hier ingevoegd uit V. B.

Ald. reg 3 vlg. Merkwaardig is hier de voorstelling van Wisnoe als Vorst der geesten en Brahma als Vorst der menschen. De hier genoemde plaatsen zijn natuurlijk de zoodanige, die door het Javaansche volksgeloof voor verblijven van geesten werden gehouden. Waringin Pitoe (waarschijnlijk hetzelfde als bovengenoemde Waringin Djèdjèr pitoe) benevens Roban worden in Pekalongan geplaatst. De Mĕrapi en Koewoe zijn algemeen bekend en misschien hier om de natuurverschijnselen genoemd. Verg. evenwel over den eerste blz. 138, reg. 1. Lodâjâ is een vroegere plaats van verbanning, vrg. blz. 313, reg. 3 v. o., en 354, reg. 2. Zij was gelegen in Kĕdiri en wordt ook als zoodanig genoemd in de Jav. Wetten blz. 29, art. 38 van de Nawâlâ Pradâtâ. Ook VAN YPEREN, ll. blz. 150, weet ze te noemen. Kabaréjan is misschien z. v. a. Baréjan, volgens Wbk. eene plaats in Patjitan, die voor Djokjokarta, dezelfde diensten bewees als Lodâjâ voor Soerakarta. HAGEMAN in Indisch Archief I, blz. 594, vermeldt Pamantjingan, hetzelfde als ons Pamantingan, als liggende aan de zuidkust; vrg. ook Bab. blz. 21, reg. 5. Van Kajoe Landéjan heb ik geen nadere aanwijzing gevonden.

Kan de regering van Brahma te Giling Wĕsi ook eene zinspeling zijn op de vereering van Brahma bij de Tĕnggĕrezen, die in de buurt van den Smèroe wonen?

De van reg. 11 volgende geslachtslijst is eene aaneenschakeling van Indische namen, ook van Vorsten uit de Mahabhârata. Vrg. ook Dr. COHEN STUART, Aanteekeningen op de Brâtâ Joedâ, Inleiding. Voor Bramani vindt men elders Bramânâ; terwijl de Sadjarah heeft Brâmâ Saddârâ. Tritroestâ wordt doorgaans voorgesteld als de verpersoonlijking van eene Indische kolonie, evenals Adji Sâkâ, met wien hij door HAGEMAN geïdentificeerd wordt. Deze wordt in de Babad niet genoemd, en in het boek Adji Sâkâ komen de namen uit de Brâtâ Joedâ wederom niet voor. Vrg. over de verschillende Vorstenlijsten: Bijdragen Inst. Nieuwe recks, dl. VII, blz. 260 vlg.

Blz. 10, reg. 7 en 3 v. o.: In de Javaansche overlevering wordt deze stad, het Indische Trojae, mede op Java overgebracht en geplaatst in Pekalongan; vrg. blz. 249, reg. 12. Ook op het kaartje van RAFFLES bij de Brâtâ Joedâ is dit het geval. Vrg. Dr. COHEN STUART, Inleiding op de Brâtâ Joedâ, blz. 1. Misschien heeft de priesterstad op den Djĕng (zie VETH ll. II, blz. 50 enz.) wel aanleiding tot deze legende gegeven.

Blz. 11, reg. 1: ꦏꦫꦠꦩꦏꦤꦶꦏꦤꦶ In plaats van ꦏꦤꦶ noemt de Sadjarah Mĕmĕnang, dat volgens Dr. COHEN STUART, Bijdragen Inst. I, blz. 60, met Dåhå voor Kĕdiri zou worden gebruikt. * Bij RAFFLES vindt men voor zijn zetel opgegeven Poerwå Tjaritå (zie II, blz. 81), dat hier op reg. 7 voorkomt als zetel van Sawélå Tjålå, en door HAGEMAN II., blz. 610, in het westen van Java, in Banjoemas wordt gezocht, als andere naam voor Galoeh. Op goede gronden schijnt te mogen worden aangenomen dat een Djåjå-båjå, onder wien de Brâtâ Joedå werd vervaardigd, in de 12de eeuw te Kĕdiri heerschte; zie KERN, Wrttasanc'aya, blz. 5.

Ald. reg. 4: ꦤꦒꦫꦏꦶꦫꦤ regeerde volgens de Sadjarah te Pĕngging, dat algemeen in Midden-Java wordt gezocht (cf. blz. 52, reg. 13) en waarvoor later de naam Padjang in de plaats zou zijn gekomen. Vrg. KERN, Wrtta-sanc'aya, blz. 3, waaruit blijkt, dat de Balinesche overlevering nog Kĕdiri als zijn zetel aanwijst.

Ald. reg. 11. Merkwaardig is de onderscheiding in bedrijven der onderhoorigen van de nu volgende Vorsten, die klaarblijkelijk ook met de ligging en gesteldheid van hun gebied zamenhangt.

Ald. reg. 8 v. o.: ꦩꦗꦏꦫꦩ speelt in de traditiën weêr een groote rol, zie o. a. HAGEMAN II., blz. 613 enz. en VETH, Java II, blz. 102. — ꦲꦶꦁꦏꦸꦱꦶ zijn zetel, die hier niet genoemd wordt, plaatst HAGEMAN te Pĕngging, terwijl de Sadjarah achter zijn naam voegt: ꦲꦩꦶꦤꦶꦠꦏꦫꦠꦥꦸꦫꦮꦶꦱꦺꦱꦤ꧀

De Sadjarah heeft ook een eenigzins andere volgorde der Vorsten en noemt Kandi Awan, Djåjå Lĕngkårå, over wien men vergelijke het artikel van dezen naam van Dr. COHEN STUART in Bijdragen van het Inst., dl. I en II.

Ald. reg. 5 v. o.: ꦏꦺꦴꦫꦶꦥꦤ꧀ HAGEMAN II., blz. 616, zoekt dit in het oosten, en noemt Koeripans in verschillende gewesten. In de babad wordt op blz. 377 een ꦏꦺꦴꦫꦶꦥꦤ꧀ vermeld, dat

---

* Hoewel ontwijfelbaar de Javaansche overlevering Dâhâ met Kĕdiri identificeert, bestaat er toch reden tot nader onderzoek. Vrg. het artikel van den Heer H. HOEPERMANS in het Tijdschrift van Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXI, „Het Hindoerijk van Dâhâ", die voor de hoofdplaats, op zeer goede gronden, de vele overblijfselen in het distrikt Oetaran, Afd. Madioen, houdt, en als tijd van zijn bestaan de 14de eeuw aanneemt, dus veel later dan men gewoonlijk daarvoor opgeeft. Zie ook KERN, Wrttasanc'aya, blz. 5.

volgens den zamenhang in het Mataramsche moet gelegen hebben.

Ald. reg. 2 v. o.: ꦩꦩꦗꦁꦮꦸꦱꦶ is de Prinses die in de Pandjicyclus ook genoemd wordt. Zie Wajangverhalen, door ROORDA uitgegeven, blz. 204, waar zij Rârâ Kili Soetji heet, desgelijks in de Sadjarah.

Ald. reg. 1. v. o.: ꦏꦼꦩꦤꦿ is nog de naam van een viertal distrikten in het regentschap Sidâardjâ, residentie Soerabaja. Prof. VETH heeft tegen het bestaan van een rijk of zetel van dezen naam twijfelingen geopperd; zie zijn werk, Java II, blz. 128 vlg.

Blz. 12, reg. 2: ꦩꦩꦤꦿ met bijvoeging van ꦒꦁ komt het later op blz. 552 enz. voor; nu nog is het de naam van een landschap in het tegenwoordig Madioen. Prof. VETH II., blz. 109, identificeert het met Singâsari.

Zonderling is het gebruik in de eigennamen van de woorden ꦒꦏ "rund", ꦔꦗ "paard"; ꦧꦤꦱꦥꦠꦶ Jav. en ꦏꦺꦩꦺꦴ Soend. "buffel"; de laatste naam komt dan ook alleen bij Vorsten van Padjadjaran voor. ROORDA verklaart ꦔꦗ door "ridder", maar de beide andere dan? Men zou hier nog bij kunnen voegen het gebruik van ꦲꦗꦺꦩꦺꦴ dat eigenlijk in het Sanskrit "de bul van de kudde" beteekenen zou. Doch dit verklaart toch het gebruik van zulke eigennamen niet geheel.

Blz. 12, reg. 7: ꦔꦗꦱꦤꦱꦏ Volgens de Sadjarah regeerde deze eerst te Djĕnggâlâ en later te Padjadjaran, onder den naam van Maésâ Tjandraman. Wij worden hier dus nu eenklaps verplaatst van het oosten naar het westen van Java. In het boek Adji-Sâkâ wordt dit feit zeer uitvoerig beschreven, doch als hebbende plaats gehad onder den volgenden Vorst Bandjaran-Sari, welke volgens de Sadjarah den zetel overbracht naar Galoeh, doch de na dezen komenden Vorst regeerde weêr te Padjadjaran.

Jaartallen worden in onzen tekst niet opgenomen; in de Babad Sangkâlâ (zie boven) vinden wij voor de stichting van Ngastinâ aangegeven het jaar 700 (Poerwâ Tjaritâ wordt veel vroeger vermeld, van 300 tot 400), van Mĕndang Kamoelan 1002, van Djĕnggâlâ 1082, en van Padjadjaran 1200, alles Javaansche tijdrekening. Tusschen Ngastinâ en Mĕndang Kamoelan vinden wij daar nog vermeld: Mĕmĕnang (zie aant. bij blz. 11, reg. 1) 800 en Pĕngging met Prambanan 900. — Zoolang wij evenwel geen andere bewijzen vinden, kunnen wij al deze opgaven voor niet anders dan gefingeerd houden.

De reeds genoemde Babad van Djokjokarta, die met het rijk van Galoeh begint, beschrijft de stichting van Padjadjaran door Rĕdjâ Koesoemâ, een uit Galoeh gevluchte Prins, die in onze vorstenlijst

gelijkstaat met Bandjaran Sari, want na hem volgen Moending Sari en Moending Wangi; als zoon van deze wordt echter vermeld Radèn Tanpå Oenå, na wien komt Loetoeng Kasaroeng, die dezelfde lotgevallen heeft als de Sri Paměkas van onzen tekst.

Blz. 12, reg. 7: ᮞᮥᮏᮤᮔᮀ is de naam die nog steeds in de herinnering van Javaan en Soendanees wordt gegeven aan het Hindoerijk van West-Java. De eigenlijke naam zou zijn Pakocan Padjadjaran en beteekenen „rijen varens (?)." Er worden zelfs twee hoofdplaatsen van die naam aangenomen: één in Galoch en één in Buitenzorg, waar de hier en daar gevonden oudheden als overblijfselen van deze plaats door den inlander worden beschouwd, en werkelijk in gevonden opschriften deze namen voorkomen. Verg. over het algemeen Veth II. II, blz. 42 enz.

Ald. reg. 10: ᮃᮓᮤᮞᮕᮁ Letterlijk beteekent ᮞᮕᮁ de „besluiter" (cf: ook Kern, Kawi-Stud., blz. 69); is hier mede nu evenwel bedoeld de „laatste van de rij" vorsten, die als wettige afstammeling (van Pandji?) te Padjadjaran heerschte, of zou niet een eerenaam bedoeld zijn, als „het uiterste, uitnemendste, zooals in Wbk. staat: non-plus-ultra," en zou dat ook niet op de bovengenoemde plaats in Kawi-studiën de beteekenis zijn?

Ald. reg. 15 begint de geschiedenis van Sijoeng Wanårå, die zoo naauw zamenhangt met het verhaal der stichting van Mådjåpaït. Het is duidelijk dat in onzen tekst twee legenden omtrent de geboorte van genoemde Sijoeng Wanårå zoo goed zoo kwaad zijn vereenigd. De eerste, welke loopt tot blz. 13, reg. 14, komt dan ook maar alleen in de Babad van Djokjo voor, en schijnt wel de meest verspreidde te zijn, de laatste wordt grootendeels gevolgd in het boek Adji Såkå, blz. 262 vlgg.

Blz. 14, reg. 3: ᮃᮒᮤᮞᮕᮁ In Wbk. wordt dit woord vertaald door „kort op handen" enz.; uit de zamenhang blijkt, dat het hier niet in die beteekenis, maar in die van ᮃᮒᮤᮞᮕᮁᮊᮤᮁ (dat dan ook in V. B. gelezen wordt) voorkomt. Vrg. ook blz. 37, reg. 5 v. o.

Blz. 15, reg. 7: ᮃᮊᮒᮕᮁ Een Kawiwoord voor ᮃᮊᮒᮕᮁ is ᮃᮜᮌ᮪, dat in den naam van ᮃᮝᮩᮃᮜᮌ᮪ (reg. 12) voorkomt: van daar deze geschiedenis als naamverklaring, waarom dan ook de V. B. hier ᮃᮜᮌ᮪ leest.

Blz. 16, reg. 1. ᮃᮃᮊᮦᮓᮤᮊᮔᮕᮁ enz.; deze woorden zijn zeker een der duidelijkste voorbeelden van het gebruik, dat van het voorvoegsel „a" of „ha" vóór een benaming van voorwerp kan worden gemaakt, nog gevolgd door een andere benaming van voorwerp als bepaling,

evenals „ber" in het Maleisch. Vrg. o. a. PIJNAPPEL, Mal.-Holl. Wbk., Inl., § 22.

Blz. 18, reg. 14: ꦄꦩꦩꦤꦺ꧀ In het boek Adjï Sâkâ, blz. 277 vlg., wordt een zeer uitvoerig en opgesierd verhaal van dit gevecht gegeven, dat eindigt met eene minnelijke schikking.

Ald. reg. 3 v. o.: ꦩꦩꦶꦩꦶꦒꦶ een plaats van dezen naam in het westen wordt nog aangewezen in Pekalongan, en ook een in Bagelèn, (Aardr. en Statist. Wbk van Ned. Indië in voce), doch geen van beide past in den zamenhang.

Blz. 19, reg. 8 v. o.: ꦏꦸꦩ꧀ꦧꦔꦏꦺꦴꦮꦤ꧀ In het westen van Java worden twee bergen vermeld met den naam Koembang, een in de Preanger-Regentschappen en een in Tagal, welke hier bedoeld kunnen zijn.

Blz. 20, reg. 8: ꦄꦶꦄꦤꦶꦄꦤꦶꦏꦤꦶꦫꦢꦺꦤ꧀ꦱꦸꦱꦸꦫꦺꦴꦃꦲꦶꦁꦄꦤꦶꦄꦤꦶꦄꦤꦶꦏꦤꦶ, „De op den grootvader van Radèn Soesoeroeh volgende jongere zuster." Zij was dus eene zuster van Moeṇding Wangi, en dochter van Moeṇding Sari, volgens de Sadjarah eene oudere zuster, Rĕtnâ Soewidâ geheeten.

Blz. 20, reg. 4 v. o.: Het hier volgende bevat allerlei toespelingen op latere gebeurtenissen in de babad vermeld. Met de nakomelingen van Radèn Soesoeroeh, die ten zuiden van den berg Mĕrapi zouden regeren, worden de Vorsten van Mataram bedoeld, die zich tevens in den bijstand van de Ratoe Kidoel mogten verheugen.

Blz. 21, reg. 7 v. o.: ꦩꦔꦏꦩꦩꦱꦶꦢꦶꦩꦏꦫꦠꦺꦴꦤꦤꦺꦴꦤꦤꦺꦴꦤꦤ

gebeurtenis wordt in de Djokjosche Babad het jaartal 1300 opgegeven (Tj. Sangk. ꦱꦏꦲꦤ꧀ꦢꦔꦏꦱꦶ) Opmerking verdient nog, dat in de Sadjarah een zoon van Banjak Widé onder de geslachtslijsten van Madoera wordt vermeld als ꦲꦩꦶꦲꦩꦶꦩꦶꦠꦪꦤ꧀ doch zijne afstammelingen regeren te Soemĕnĕp.

Blz. 22, reg. 6: ꦩꦤꦲꦩꦥꦤ꧀ enz. De Sadjarah noemt hem als eersten Vorst van Mâdjâpaït ꦗꦥꦲꦤ꧀ Merkwaardig is het gebruik van het woordje ꦗ in de namen der Vorsten van Mâdjâpaït: ꦗꦤꦪꦤ꧀ ꦗꦶꦏꦸꦱ꧀ Het zal wel zijn ꦗ of ꦲꦗ Kw. in de beteekenis van "schitteren, flonkeren."

Ald. reg. 12: ꦱꦢ꧀ꦗꦤꦪꦤ꧀ Sadj. ꦗꦤꦪꦤ꧀

Ald. reg. 2 v. o.: ꦩꦤꦸꦲꦠꦸꦲꦏꦺꦴꦁꦢꦶꦪꦤ꧀ Volgens Wbk. is ꦲꦏꦺꦴꦁꦢꦶꦪꦤ꧀ "politiedienaar"; het woord in dezen zin zal wel wat beperkt zijn; het zijn zeker soldaten, belast met het handhaven der rust in de Kraton en met de uitvoering van straffen (verg. ook blz. 80, reg. 96 elders).

Blz. 23, reg. 4 v. o.: ꦲꦩꦲꦁꦏꦸꦁ Deze en de volgende Vorsten worden door de Sadjarah allen Bråwidjâjâ genoemd en door bijvoeging van de eerste, de tweede, enz. onderscheiden, zoodat de laatste de vijfde wordt.

Ald. ꦲꦩꦲꦗꦤꦏꦸꦁ In plaats van dezen Vorst geeft de Babad van Djokjo aan Adaningkoeng eene dochter, waardoor men gelegenheid krijgt de geschiedenis van Damar Woelan in uittreksel op te nemen. * Deze Damar Woelan krijgt dan den naam van Brå Widjâjâ, en zijn zoon Lĕmboe Amisani wordt opgevolgd door Bar Tandjang, blijkbaar dezelfde die in onzen tekst Brå Tandjoeng heet, die echter niet zijn zoon maar zijn broeder zou zijn.

Blz. 24, reg. 3: ꦩꦩꦶꦩꦥꦸꦄꦭꦁ Men houdt hiervoor algemeen Tsiampa in Achter-Indië, vroeger een afzonderlijk rijk, thans eene provincie van Cochin-China, aan de grenzen van Kambodja (vrg. DE JONGE, Opkomst v. h. Nederlandsch Gezag, dl. II, blz. 95 enz), De geschiedkundige waarde der huwelijksverbintenis daargelaten, bewijst dit bericht, evenals dat van het huwelijk met de Chinesche Prinses, hoe in de overlevering de herinnering aan uitgebreide buitenlandsche betrekkingen van Mâdjâpaït voortleefde. (Verg. Tijdschr. van Ind. Taal- Land- en Volkenkunde, dl. XX, blz.

---

* Dit verhaal is in poëzie uitgegeven in de Verhandelingen van het Bataviaansch Genootschap enz., dl. XXX, terwijl bij ROORDA VAN EYSINGA II. eene vertaling wordt gevonden. Vrg. ook Indisch Archief, dl. II, blz. 140 vlg.

13 enz.). Volgens de Sadjarah was ook reeds een der vroegere Vorsten van genoemd rijk getrouwd met eene Prinses van Tjĕmpå. Onder de ruïnen van Mådjåpaït wordt ook nog het graf van deze Prinses gewezen, met het jaartal 1320 A. J. (verg. VETH, II. blz. 141).

Ald. reg. 7 v. o.: ꦩꦶꦗꦪꦢꦶꦤꦶꦫꦚ enz. Dit verhaal is hier zeker ingelascht, omdat de zonen van den hier vermelden Arabier later op Java een rol spelen. De naam van dezen Arabier, ꦲꦩ꧀ꦥꦼꦤꦶꦫꦩ꧀ kan aldus worden verklaard: ꦲꦩ꧀ꦥꦼꦤꦶ zal het Arabisch مَأْدُوم = أَدِيم zijn en „verheerlijkt" beteekenen; ꦫꦤꦶ is verkorting van Ibraïm = ons Abraham, en ꦩꦫ zal volgens de Sadjarah, die hem ꦲꦱꦩꦱꦩꦤꦶꦫꦤꦶ noemt en tot een afstammeling maakt van Mohammed, geboren te ꦗꦼꦢꦃ (Djeddah), de plaats geweest zijn in het gebied van Tjĕmpå, waar hij Imam was.

Blz. 27, reg. 11 v. o.: ꦥꦒꦶꦱꦶꦁ enz. De Babad van Djokjo stelt voor de Chinesche Prinses eene ꦱꦶꦱꦶꦫꦤ in de plaats, welke ook hier later voorkomt.

Blz. 27, reg. 6 v. o. wordt voortgezet de geschiedenis van Makdoem Braïm Asmårå of liever van zijne zonen, die zeker moeten worden beschouwd als tot de voornaamste invoerders van den Islam op Java te hebben behoord, waartoe dan hunne betrekking met de Vorstin, Prinses van Tjĕmpå, veel zou hebben bijgedragen, indien wij dit althans voor geschiedenis hebben te houden. In de Sadjarah worden Raden Rahmat en Raden Santri omgezet in leeftijd. Raden Santri wordt ꦩꦱꦤꦶꦯꦤ꧀ genoemd en Raden Rahmat ꦩꦱꦤꦶꦫꦃ verder ꦩꦏ꧀ꦱꦏꦁꦏꦸꦁꦱꦶꦤꦁ" Beide zouden ook gehuwd zijn met dochters van Arjå Tédjå van Toeban, welke afstamde van een Arabier, die reeds tijdens den eersten Vorst van Mådjåpaït met eene dochter van dezen in het huwelijk trad en Adipati werd van Toeban. De bovengenoemde Arjå Tédjå van Toeban wordt in de Djokjosche Babad Wilå Tiktå genoemd, zoodat er onzekerheid omtrent deze personen bestaat.

Blz. 28, reg. 12: ꦲꦤꦫꦧꦪ is nog de naam van een plaats bij of een wijk van Soerabaja, waar ook het graf van den Soesoehoenan wordt gewezen. Zie Reizen van Poerwå Lĕlånå, I, p. 170 enz.

Blz. 28, reg. 8 v. o.: ꦲꦤꦩꦤꦩ Het Wbk. heeft ꦤꦫꦤꦩ een titel aan Mohammedaansche wetgeleerden op Java gegeven, vooral in vroegeren tijd; het schijnt bovendien wel, dat door de overeenkomst met ꦲꦤꦩ van ꦤꦩ „zwerven", door de Javanen hierbij gedacht wordt aan van elders komende en dikwijls van woonplaats veranderende predikers en priesters.

Ald. ꦏꦸꦫꦼ doet ons aan Djeddah of Djoeddah denken, dat evenwel doorgaans ꦔꦏꦫ of ꦲꦏꦫ wordt geschreven. De Sadjarah noemt dezen Wali Lanang zoon van ꦔꦫꦫꦗꦮꦶꦭꦶꦭꦤꦁꦫꦗꦮꦶꦭꦶꦭꦤꦁꦲꦶꦫꦤꦫꦗꦮꦶꦭꦶꦭꦤꦁꦲꦶꦫꦤꦫꦗꦮꦶꦭꦶꦭꦤꦁꦲꦶꦫꦤꦫꦗꦮꦶꦭꦶꦭꦤꦁ Dit zou dan ook de latere terugkeer van Wali Lanang naar Malakka kunnen verklaren (zie blz. 29, reg. 6). Volgens de geschiedenis is deze Arabier als het ware een voorlooper van zoovele latere, die op dezelfde wijze tot de uitbreiding van hun geloof medewerkten.

Blz. 29, reg. 7 v. o.: ꦩꦩꦺꦴꦲꦶꦪꦤ꧀ Aldus leest mede de V. B., hoewel de tekst ꦩꦩꦺꦴꦏꦲꦶꦪꦤ꧀ heeft, dat blijkbaar eene fout is. De hier vermelde weduwe wordt voor dezelfde gehouden als Njaï Gĕdé Penatih, wier graf nog gewezen wordt te Grĕsik. Zie Brumund in Verhandelingen Batav. Gen. enz., dl. XXXIII, blz. 186.

Blz. 30, reg. 1: ꦱꦤꦶꦪꦗꦶꦢꦶꦤꦶꦪꦩ enz. Naïf is waarlijk de wijze waarop hier verhaald wordt, hoe de beide zoo bekende en vereerde heiligen van Java, de Soenans van Giri en van Bonang, hun voorgenomen pelgrimstocht naar Mekka reeds te Malakka eindigden en toch met het kostuum der bedevaartgangers uitgerust, in hun land terugkeerden. Hoe kan men er zich dan nog over verwonderen, dat velen hunner landgenooten later dit voorbeeld navolgden en op dezelfde gemakkelijke wijze de eerbewijzingen aan den Hadji voor zich verwierven?

Een zonderlinge voorstelling is het wederom, dat beide van genoemden Sjech zulke Hindoesche namen zouden hebben gekregen.

De graven dezer beide personaadjes worden nog in groote eer gehouden, dat van Soenan Giri bij Grĕsik, dat van Soenan Bonang te Toeban; zie daarover Poerwå Lelånå, II. blz. 173 enz. en 178, en Brumund, II. blz. 177 enz. In de Sadjarah worden beide vermeld; de een als schoonzoon, de ander als zoon van den Soenan van Ngampel.

Ald. reg. 11: ꦱꦸꦤꦶꦪꦁ enz. Te Pekalongan moet nog een graf bestaan, vermoedelijk wel van dezen Arabier. Zie Aardr. en Stat. Wbk. in voce.

Blz. 31, reg. 1 en 2: Achter ꦲꦗꦔꦝꦺꦴꦁ volgde in onzen tekst onmiddellijk ꦩꦤꦁꦏꦤꦶꦩꦤꦏꦗꦁ» De daar tusschen liggende woorden heb ik gemeend uit de V. B. te moeten invoegen.

Ald. reg. 12: ꦲꦏꦁꦔꦸꦫꦶꦱꦏ» Een persoon van dezen naam treedt later in onze geschiedenis weêr op. Vrg. ook over zijn graf: Reizen van Poerwå Lĕlånå, dl. I, blz. 222.

Ald. reg. 13: ꦩꦩꦏꦶꦢꦤ꧀ is de bekende apostel van den Islam in West-Java.

Ald. reg. 16 begint de geschiedenis van Radèn Patah, omtrent wiens afkomst van Palembang en afstamming van Brâ Widjâjâ de berichten eenstemmig zijn, ofschoon dit laatste ons meer zou doen denken aan het streven om aan alle Javaansche Vorsten een luisterrijke geboorte te geven.

Ald. reg. 2 v. o.: ꦔꦤꦤ꧀ is blijkbaar hier gebruikt in den zin van „denken, bedenken", in denzelfden zin als ꦔꦸꦤ enz., „hooren, door het gehoor gewaar worden" beteekenen. De V. B. heeft ꦤꦺꦴ ꦤꦩꦤ꧀.

Blz. 32, 5 v. o.: ꦱꦩꦼꦴꦩ HAGEMAN, II. blz. 221 heeft den ouderen vorm ꦩꦗꦼꦴꦩ. Welke berg hiermede bedoeld wordt is moeijelijk op te geven; misschien is hij wel aan een Oud-Indisch verhaal ontleend.

Blz. 33, reg. 12: ꦠꦺꦴ. Dit plaatst HAGEMAN, II. blz. 222 in Soerabaja. Het Aardr. Stat. Wbk. in voce Terong noemt er vier, een in Madioen, een in Djokjokarta en twee in Samarang. De meeste waarschijnlijkheid zou hier voor het eerste zijn.

Ald. reg. 14 en 15: ꦥꦗꦶꦥꦗꦲꦶꦩꦏꦶꦱꦤꦩꦤꦶꦏꦤꦱꦩꦤꦶꦏꦤꦢꦼꦁꦄꦱ. Volgens de Sadjarah trouwde Raden Patah met eene dochter van den Soenan van Ngampèl-Dentâ, Ratoe Djoemanten; doch eerst een later Sultan van Demak met bovengemelde prinses; daar wordt echter ꦱꦤꦱꦤꦩ in plaats van ꦱꦤꦱꦩ geschreven, de ligging hiervan is mij onbekend gebleven. HAGEMAN, II. noemt Raden Hoesèn na zijne verheffing Pétjo Tondo.

Ald. reg. 8 v. o.: ꦲꦢꦶꦪ wordt in het Wbk. ꦲꦝꦶꦪ geschreven, zooals ook V. B. heeft.

Blz. 34, reg. 10: ꦱꦏꦤꦪ. Deze aanduiding bewijst reeds de latere vervaardiging van het werk na de opkomst van het rijk van dezen naam.

Ald. reg. 9 v. o.: ꦤꦺꦴꦫꦏꦚꦶꦤꦶꦤꦸꦁꦤꦺꦴꦫꦤ꧀ ꦮꦚꦶꦪ is de naam door de Javanen gegeven aan de kroes- of krulharige bewoners van het oostelijk gedeelte van den Archipel (van daar misschien ook de naam der Banda-eilanden), door de Maleijers قوام geheeten (vrg. Jav. ꦩꦺꦴꦫ); zie VAN DER TUUK, Bat. Lsbk, dl. IV blz. 118; van daar zal het woord voor kroesharigen in het algemeen gebruikt zijn, en daarom ook deze vrouw, die in onderscheiding der sluikharige Mongoolsche volksstammen kroesharig was, zoo zijn genoemd. Zij werd waarschijnlijk als kuriositeit door de Prinses van Tjĕmpâ

op Java gebracht, zooals Oostersche Vorsten zeer dikwijls zoodanige personen, wier uiterlijk een of andere speling der natuur vertoont, aan hun hof houden. Het kind van deze ꦤꦫꦢꦶꦥꦠꦶ zou nu de stamvader van het geslacht van Mataram zijn geweest, zooals later blijken zal. Merkwaardig is nog de vermelding der valsche profetie van de sterrewichelaars, die in elk geval beter op Radèn Patah had gepast. Zooals reeds gezegd is, zou Radèn Patah haar zoon zijn volgens de Djokjosche Babad.

Blz. 36, reg. 15: ꦩꦒꦧꦠ꧀ Het Arabische قدس „heiligdom". Deze naam doet om zijne beteekenis vermoeden, dat hij later is gegeven, toen er een der hoofden van den Islam gevestigd was, die vooral grooten invloed had tijdens de rijken van Demak en Padjang. Tegenwoordig nog is het een der vroomste plaatsen op Java. Vrg. Reis van Poerwâ Lelânâ I, p. 195 en vlg.

Ald. ꦩꦸꦭꦶꦪꦤ꧀ is een meermalen voorkomende titel, welke lager schijnt te zijn dan ꦄꦩꦶꦪꦤ꧀ misschien later vervangen door dien van ꦩꦺꦤ꧀ꦛꦶ"

Ald. reg. 5 v. o.: ꦱꦫꦶꦏꦠꦺꦴ is hier het gebergte op de grens van Demak en Soerakarta.

Blz. 38, reg. 10: ꦄꦤꦒꦺꦴ komt thans nog in de afdeeling Grobogan, distrikt Sélâ, voor en is het wegens de heilige graven aan den Soesoehoenan overgelaten gebied.

Ald. reg. 1 v. o.: ꦱꦶꦁꦒꦺꦴ een dergelijk verhaal als van deze bron kan men vinden bij Poerwâ Lĕlânâ, II, p. 66 en 67.

Blz. 39, reg. 10: ꦩꦶꦠꦄꦤꦒꦱꦒꦺꦴ Dit is een schrijffout voor ꦩꦶꦠꦄꦤꦒꦫꦄꦤꦒꦱꦒꦺꦴ" De hier verhaalde legende komt met andere namen ook voor in de Babad van Madoera. Zie Tijdschr. v. Ind. Taal- Land- en Volkenkunde, dl. XX, blz. 244 en 245.

Ald. reg. 6 v. o.: ꦄꦔꦫꦄꦒꦺꦴ staat niet in het Wbk. maar bet. natuurlijk „aangenomen, opgenomen", hier van een kind.

Blz. 40, reg. 10 v. o.: ꦫꦩꦶꦫꦤꦔꦺꦴ komt niet in het Wbk. voor, maar de beteekenis: „verblijf der hemelnimfen" is gemakkelijk op te maken.

Ald. reg. 5 v. o.: ꦔꦫꦶꦒꦤꦔꦺꦴ zie hierover de aanteekening op blz. 49, reg. 5.

Blz. 41, reg. 12: ꦄꦧꦩꦶꦔꦸꦏꦺꦴ V. B. heeft ꦧꦩꦶꦔꦸꦏꦺꦴ doch het eerste vind ik meer passend.

Blz. 41, reg. 4 v. o.: ꦔꦺꦴꦫꦤ꧀ vrg. blz. 24, reg. 13: ꦔꦺꦴꦫ, dat beide teksten hebben. Juister schijnt evenwel ꦔꦺꦴꦫꦤ꧀ want dit wordt ook aangetroffen bij WINTER, Zamenspraken, I, blz 265,

reg. 12, waaruit tevens blijkt, dat de hier reeds met Bondan Kĕdjawan, den stamvader van het geslacht van Mataram, in betrekking gebrachte gamĕllan nog in de Kraton te Soerakarta zou te vinden zijn. Ook de hem geschonken wapens (zie lager) komen in de verdere geschiedenis als vorstelijke familieërfstukken voor.

Blz. 42, reg. 10: ꦮꦸꦏꦸꦭ꧀ Dit verhaal moet zooals meer andere strekken tot opheldering van een in het geslacht van Mataram heerschende gewoonte.

Ald. reg. 1 v. o.; ꦲꦗꦶꦱꦏ꧀ Het verdient opmerking, dat onder dezen naam nog een andere zoon van Brå Widjåjå voorkomt, die regent werd van Madoera en stamvader van de aldaar regerende familiën. Ook is reeds een Vorst zoo geheeten (zie blz. 11, reg. 1 v. o.).

Blz. 44, reg. 4: ꦲꦭꦩꦩꦁꦏꦸꦨꦿꦠ꧀ Vrg. hierover nog BRUMUND, II. blz 184.

Blz. 46, reg. 13: ꦏꦸꦭꦮꦶꦢꦶꦪꦄꦠ꧀ De lijst der bondgenooten tegen Mådjåpaït is slechts klein, maar men kan er uit opmaken dat de Islam aan de Noordkust van Java reeds aanmerkelijk was uitgebreid. Eenige verwondering kan het verwekken, dat hier de Adipati van Madoera wordt genoemd, die volgens de Sadjarah een eigen zoon van Brå Widjåjå zou moeten geweest zijn; vrg. ook aanteekening op blz. 42, reg. 1 v. o. — Over Arjå Tédja zie aant. op blz. 27, reg. 6. — ꦄꦫꦗꦤꦲꦶꦏꦶ schijnt hier meer als besturend hoofd dan als Wali te zijn beschouwd, ofschoon hij doorgaans als een der voornaamste van deze wordt vermeld, aan wie met hem den titel van Soenan wordt gegeven; vrg. over de Wali's: BRUMUND, II. blz. 169. Waarschijnlijk zijn onder de ꦄꦩꦼꦗꦶꦪꦤ꧀ hier de op Java gevestigde Arabieren en andere vreemde Mohammedanen te verstaan.

Blz. 47, reg. 7: ꦔꦫꦩꦤ꧀ Dit woord komt volgens het Wbk. voor in twee beteekenissen: 1e = ꦔꦫꦗꦪꦤ꧀ „hemelvaart"; 2e = ꦔꦫꦔꦩꦤ꧀ „zich terugtrekken". In overeenstemming met hetgeen elders van Javaansche Vorsten wordt vermeld, bv. in de Djåjå Lengkårå, geloof ik, dat door den schrijver de eerste beteekenis is bedoeld. V. B. leest ꦲꦔꦤ꧀ dat hier zeker als afgeleid van ꦲꦔ ꦔꦤ꧀ Kw. = „het zich terugtrekken uit het aardsche leven en opvaren ten hemel", moet worden beschouwd.

Blz. 47, reg. 10: ꦩꦾꦔ꧀ Dit luchtverschijnsel is het zinnebeeld van den overgang der hegemonie op Bintårå, het latere Demak. Voor den ondergang van Mådjåpaït wordt hier geen jaartal opgegeven; gewoonlijk vinden wij daarvoor 1400 A. J. vermeld, dus 1478 van onze tijdrekening, in elk geval in de tweede helft der 15de eeuw. Dat met Mådjåpaït's val de heerschappij van het Hindoeïsme

eindigde, is zeker, maar dat daarmede geheel Midden- en Oost-Java tot den Islam zou zijn bekeerd, moet als eene onjuiste voorstelling worden beschouwd. Er ontstonden klaarblijkelijk een aantal kleine staten, die eerst na verloop van tijd het nieuwe geloof aannamen gedurende de 16de eeuw. Het gebied van Demak zelf strekte zich vermoedelijk in het begin niet veel verder uit dan over de tegenwoordige residentiën Japara en Samarang, en werd eerst langzamerhand vergroot. Dat ook zelfs in dit rijk de Islam eerst allengskens zegepraalde, blijkt bovendien uit de vele overblijfselen uit de Hindoe-periode aldaar en waarvan BRUMUND een overzicht geeft. Zelfs voor de nieuw gebouwde moskee van Demak zouden bouwstoffen uit Mådjåpaït gehaald zijn; vrg. BRUMUND, II. blz. 188 en Poerwå Lělånå I, blz. 216. De laatste geeft ook op blz. 245 vlg. eene beschrijving van de overblijfselen van Mådjåpaït, en deelt mede, dat naar de nog bestaande gedeelten van de fundamenten der muren deze oude plaats 21 paal in omtrek zou hebben gehad. Om die reden kent hij haar dan ook een veel langer bestaan toe, dan de babads haar geven; vrg. ook het vroeger gezegde in aanteekening op blz. 22. en vooral VETH, II. blz. 136 vlg.

Blz. 48, reg. 3. Den naam die voor Raden Patah na zijn troonsbeklimming wordt opgegeven, droeg hij volgens de Sadjarah reeds als Adipati van Bintårå; maar nam hij als Sultan een zeer l ngen Arabischen naam aan, waarvan Soeltan Sah Alam Akbar het gebruikelijke gedeelte is, maar tevens wordt nog vermeld die van Soeltan Adil Soerjå Ngalam.

Blz. 48, reg. 11: ꦲꦤꦺꦴꦏꦢꦤꦺꦴꦁ Zie over de ligging van deze plaats de aanteekening op blz. 10. De hier vermelde Soenan Kalidjågå, een der Wali's, is reeds besproken op blz. 31. Omtrent de pilaren van de moskee van Demak zie Poerwå Lelånå I, blz. 217 en 218, wiens beschrijving daarvan eene zeer waarschijnlijke verklaring van het ontstaan der hier vermelde legende geeft.

Ald. reg. 8 v. o.: ꦩꦒꦲꦤ꧀ Dit jaartal, dat de stichting van Demak's moskee in het begin der 16de eeuw plaatst, wordt door berichten van elders meer of minder bevestigd, hoewel de Babad van Djokjo 1399 heeft. Poerwå Lelånå, II. blz. 216, neemt een Tjåndrå Sangkålå op van de soerambi bij bovengenoemde moskee, die het jaar 1429 zou moeten geven, doch de Babad Sangkålå heeft dezelfde Tj. S. met het jaartal 1420, dat ook in V. B. is opgenomen.

Blz. 49, reg. 9: ꦤꦫꦺꦒꦏꦴꦲꦤ꧀ Hier vinden wij den vroeger reeds voorkomenden naam van het kleedingstuk der Mataramsche Vorsten terug, cf. blz. 40, 5 v. o., met een tweeden naam er bij.

Er komen dus in de Babad twee legenden voor omtrent de afkomst van dit buisje, terwijl het Wbk. er bovendien een derde vermeldt. Waar het bidkleedje en de salèndang van den Profeet gebleven zouden zijn, is onbekend; vrg. blz. 190, reg. 4 vlg

Blz. 50, reg. 2 v. o: ꦩꦶꦤꦩꦶꦪꦸꦤ꧀ꦏ꧀ Voor ꦩꦶꦪꦸ met een aanhechtsel, dus als substantief, vindt men tegenwoordig gewoonlijk ꦩꦶꦪꦸ gebruikt, doch in de babad komt herhaaldelijk ꦩꦶꦪꦸ voor, dat ook Kawi is. Vrg. Ardj. Wiw., 21 d. en de aanteekening van Prof. KERN, Kawi-Studien, blz. 130 benevens Wrtta-sanc'aya, blz. 142.

Blz. 52, reg. 2: ꦏꦪꦸꦥꦿꦧꦸꦲꦶꦁꦒꦁ In de Sadjarah wordt nog een zoon vermeld, geheeten ꦲꦭꦶꦩꦏꦤꦶꦪꦁꦒꦿꦠ꧀

Ald. reg. 7: ꦥꦿꦧꦸꦩꦶꦁ De Sadjarah geeft er twaalf op, waarbij nog een zoon.

Ald. reg. 8: ꦩꦶꦩꦏꦶꦁꦲꦩꦩꦠꦫꦩ ꦩꦁꦩꦠꦫꦩ of ꦁꦩꦠꦫꦩ is de bekende plaats in Grobogan, waarvan het geslacht van Mataram afkomstig zou zijn en ook nog graven van voorouders worden gevonden; vrg. BRUMUND, II. blz. 173.

Ald. reg. 13: ꦲꦶꦗꦗꦤꦶꦒꦿꦠ꧀ Ofschoon hier bijna geheel met stilzwijgen voorbijgegaan, is Dajaningrat (beter dan Djajaningrat: V. B. heeft Andajaningrat) een zeer bekend persoon in de legenden der Javanen omtrent Mådjåpaït; zijn gebied Pĕngging, later Padjang, zal vermoedelijk na den val van Mådjåpaït mede onafhankelijk zijn geworden en hier volgt nu de beschrijving van de wijze waarop het aan Demak werd onderworpen en daarna de lotgevallen van Dajaningrat's kleinzoon, die zich later tot den machtigsten Vorst van Midden-Java wist te verheffen. Men zou in de beide broeders eene verpersoonlijking kunnen zien van den strijd tusschen het oude en het nieuwe geloof.

Blz. 53, reg. 4: ꦁꦠꦏꦩꦲꦩꦩꦲꦶꦢꦲ꧀ Deze persoon zal vermoedelijk een geestelijke van aanzien zijn geweest, hoewel hij onder de Wali's niet wordt genoemd; ook tusschen de geestelijken schijnt strijd te hebben bestaan; vermoedelijk was hij een mededinger van het geestelijk opperhoofd van Demak, Soenan Koedoes.

Ald. reg. 6: ꦲꦩꦏꦲꦤ꧀ is blz. 52, reg. 6, reeds vermeld als schoonzoon van Ki Ageng Taroeb.

Blz. 55, reg. 9 v. o.: ꦝꦭꦸꦏꦤꦏꦠꦏꦤ꧀ ꦲꦤꦏꦤꦠꦏꦤ꧀ is niet in het Wbk. opgenomen, doch zou naar mondelinge mededeeling hetzelfde zijn als ꦤꦏꦤ꧀ in de zamenstellingen ꦝꦩꦤꦏꦤ꧀ en ꦝꦩꦲꦤꦏꦤꦠꦏꦤ꧀ De beteekenis van het woord echter zou zijn „wapperen, fladderen", en de herhaling ꦲꦭꦏꦤꦭꦤꦏꦤ꧀ in gebruik

zijn voor het wapperen van doek, b.v. van eene vlag, waarvoor ook in het Wbk. ꦲꦭꦶꦲꦤ꧀ (zie bij ꦲꦭꦶꦲꦤ꧀) wordt opgenomen.

Blz. 56, reg. 10: ꦲꦱꦶꦔꦶꦩꦶꦤꦁꦤꦒꦫꦔꦏꦺꦴ beteekent letterlijk: "de namen van landen (of distrikten) tot erfstukken maken"; en zal wel het best worden vertaald door: "namen geven aan landen als erflatingen voor de nakomelingschap."

Blz. 57, reg. 11: ꦱꦶꦭꦠꦶꦒꦭ is een plaats in de afdeeling Salatigâ.

Blz. 57, reg. 8 v. o.: ꦤꦲꦤꦾ enz. Vóór deze woorden wordt door V. B. nog het volgende gezegd, en eene dergelijke uitdrukking moet tot recht verband van den zin zeker onmisbaar worden geacht: "ꦥꦶꦤꦲꦥꦶꦠꦸꦭꦶꦔꦏꦺꦴꦥꦶꦤꦲꦤꦸꦲꦭꦺꦴꦏꦺꦴꦱꦸꦩꦱꦺꦴꦏꦺꦴꦲꦤꦏ꧀"

Blz. 58, reg. 10: ꦲꦲꦗꦺꦤꦤꦫ Het hier volgende verhaal is natuurlijk niets meer dan eene zinspeling op de toekomstige grootheid der afstammelingen van Kjaï Ageng Sélâ en op die van Mas Karèbèt.

Blz. 59, reg. 11 v. o.: ꦩꦸꦫꦧꦲꦤꦏꦫꦩ is een bekende berg op de grenzen van Kadoe en Samarang.

Ald. reg. 3 v. o.: ꦱꦶꦩꦸꦒꦶꦤꦏꦺꦴ Volgens Wbk. zouden ꦲꦤꦏꦺꦴ en ꦲꦤꦺꦴꦏꦺꦴ verbastering van ꦲꦤꦶꦩꦺꦴ en ꦲꦤꦶꦩꦏꦺꦴ zijn, en zou het laatste hier dan moeten worden opgevat in de beteekenis van "op" of "tegen iets een middel verzinnen." In het Vervolg op het Woordenboek van GERICKE en ROORDA, door JANSZ, wordt ꦲꦤꦶꦩꦏꦺꦴ verklaard door "afkeeren, verijdelen", met aanhaling van deze zelfde zinsnede als voorbeeld; vrg. ook blz. 150, reg. 7, "ꦲꦱꦶꦔꦸꦲꦤꦶꦩꦺꦴꦏꦺꦴꦱꦶꦩꦤꦒꦏꦺꦴꦏꦺꦴꦫ" Het zou dan moeten afkomen van het Arab. تَأْخِرَة "vertraging, verschuiving tot later tijd."

Blz. 61, reg. 9 v. o.: ꦤꦒꦫꦺꦴꦩꦶꦩꦶꦠꦏꦺꦴ In de Bab. Sangk. wordt als sterfjaar van Radèn Patah opgegeven 1430 A. J.

Ald. reg. 1 v. o.: ꦩꦏꦺꦴꦤꦶꦗꦲꦩ De genoemde Bab. Sangk. noemt hiervoor het jaar 1432 A. J.

Blz. 63, reg. 11 v. o.: ꦲꦩꦲꦏꦺꦴ Of dit woord hier gebruikt is in de beteekenis van Kw. = "haarspeld", of wel in die van "een puntig opgerold sirihblad" is onzeker; het laatste zou de kracht van Djåkå Tingkir nog grooter doen schijnen.

Blz. 63, reg. 3 v. o.: ꦲꦩꦲꦫꦸꦲꦤꦒꦺꦴꦏꦺꦴ is een drukfout voor ꦲꦩꦲꦫꦸꦲꦤꦏꦺꦴꦒꦺꦴꦏꦺꦴ"

Blz. 64, reg. 11 v. o.: ꦲꦶꦲꦤꦶꦏꦺꦴꦱꦺꦴꦏꦺꦴꦫ vrg. blz. 53, reg. 5 en blz. 54, reg. 4 v. o. vlg.

Blz. 65, reg. 4: 'ꦔꦺꦴꦲꦶꦩꦶꦠꦶꦏꦺꦴ zie blz. 53, reg. 6 en 54, reg. 5 v. o. vlg.

Blz. 68, reg. 2: ꦥꦿꦮꦠꦏ꧀ Prawåtå is heden nog de naam van de hoofdplaats van het distrikt Oendakkan, residentie Djapårå, 13 paal van Koedoes, en bevat ook nog overblijfselen van een Kraton; eerst zomerverblijf van de Sultans van Demak (want zij gingen er gedurende den regentijd resideren), was het later vast verblijf van Soenan Prawåtå; vrg. R. M. Poerwå Lělånå, I, pag. 204 enz. en BRUMUND, II. pag. 164

Ald. reg 3 v. o.: ꦥꦤꦥꦤ꧀ꦠꦶꦗꦤ꧀ is waarschijnlijk dezelfde die elders Dĕngking en even als de blz. 69, reg. 1, vermelde Pitjis in de Afdeeling Padjang van de residentie Soerakarta wordt aangetroffen, terwijl op blz. 667, reg. 3, een dorp van dezen naam wordt genoemd.

Blz. 69, reg. 4: ꦩꦶꦤ꧀ꦠꦸꦏꦺꦴꦏꦤ꧀ Dit verhaal van het gevecht tegen de krokodillen wordt ook medegedeeld: Leesboek der Jav. Spraakkunst van ROORDA, 1e en 2e uitgave.

Blz. 71, reg. 3: ꦱꦺꦏꦃ zou in Soekåwati, res. Soerakarta, liggen.

Blz. 73, reg. 2: achter ꦩꦶꦤ꧀ꦠꦺꦴꦩꦱ꦳꧀ꦤ꧀ꦠ" te voegen: ꦱꦤꦤꦤꦺꦴ ꦱꦺꦏꦤ꧀ꦝꦶꦪꦤ꧀ ꦩꦶꦒꦺꦴꦤꦱꦩꦶꦠꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦏꦤꦺꦴꦤ꧀"

Blz. 73, reg. 13: ꦱꦤꦶꦪꦏ꧀ Zie over deze plaats en het graf van Soenan Kalidjågå aldaar: Poerwå Lelånå, II. I, blz. 220; BRUMUND, II. blz. 172.

ꦄꦭ꧀ꦩꦶꦪꦤꦏꦶꦩ꧀ꦧꦶꦁꦏꦺꦴꦤꦺꦴ zie blz. 58.

Blz. 74, reg. 7: ꦲꦶꦩ꧀ is volgens mededeeling van wijlen Prof. ROORDA „de plaats bij het oor van een beest, wat ꦩꦶꦩ꧀ꦧꦺꦴꦤ꧀ bij den mensch is."

Ald. reg. 11: ꦩꦶꦁꦏꦸꦭꦤꦺꦴꦩꦱꦶꦤꦶꦏꦤ꧀ enz. Dit is eene zinspeling op de latere macht van het geslacht van Mataram, waarvan deze Kjaï Ageng Sélå een der stamvaders was. De hier vermelde gebeurtenis is wel als een aanslag op het rijk van Demak te beschouwen.

Ald. reg. 12 v. o.: ꦥꦸꦪꦸꦗꦶꦁꦱꦶ De Sadjarah noemt er negen en daaronder geene die getrouwd zou zijn met ꦲꦤꦏꦤꦶꦩꦺꦴꦠ ꦤꦤꦤ꧀ Daar wordt ook de naam van den Pangeran Kalinjamat opgegeven te zijn Arjå Tandoeran (bij HAGEMAN Hadiri). Kalinjawat wordt door HAGEMAN in Pati, Joana en Rembang geplaatst. Het woord is op Java nog niet geheel onbekend, zooals blijkt uit het opschrift van het boek ꦤꦤꦁꦒꦶꦩꦶꦔꦏꦤ꧀ boven gemeld.

Ald. reg. 3 v. o. ꦩꦏ꧀ deze naam schijnt toen voor ꦝꦶꦏ꧀ in de plaats te zijn gekomen, dus werd Djåkå Tingkir in het voorvaderlijk gebied hersteld. Was hij misschien evenwel slechts een pre-

tendent, die zich met die bewering van Padjang meester maakte?

Blz. 75, r. 3: ꦲꦾꦸꦏꦶꦤꦤꦫꦤꦸꦲꦤ꧀ De Bab. Sangk. geeft hiervoor het jaartal 1503 en HAGEMAN 1542 A. C., terwijl VETH, II. pag. 248, 1539 opgeeft. Een tjåndrå sangk. in de Babad van den Heer HASSELMAN geeft hetzelfde jaar 1503.

Ald. reg. 10: ꦏꦶꦢꦸꦩ oude naam van het gebied, tegenwoordig grootendeels bezet door de afdeeling Bodjånagårå.

Ald. reg. 8 v. o.: ꦲꦤꦶꦫꦶꦩꦶꦥꦸꦤ꧀ Het gebruik van het werkwoord met het aanhechtsel is hier overeenkomstig het opgemerkte in de Jav. Gramm. van Prof ROORDA, blz. 465.

Blz. 76, reg. 11: ꦏꦶꦥꦤꦲꦤ꧀ Deze legende moet weêr den oorsprong ophelderen van het instrument van dezen naam, dat tot de erfelijke insignia der Vorsten uit het geslacht van Mataram behoort.

Het op blz. 77, reg. 3, volgende verhaal geeft op dezelfde wijze de oorzaak aan van een paar bij dat geslacht heerschende gewoonten. Vrg. hierover ook Mededeel. van het Ned. Zendel. Gen., jaarg. XIV, blz. 278.

Blz. 78, reg. 7: ꦲꦤꦫꦲꦗꦸꦤ꧀ꦥꦤ꧀ꦗꦮꦶꦤ꧀ Volgens de Sadjarah was Ki Pandjawi kleinkind van eene tante van Kjaï Agĕng Ngĕnis. Volgens het Wbk. is ꦲꦗꦸꦥꦤ꧀ TP. (Noorderstrandwoord) zva. ꦲꦫꦶꦪꦲꦤꦲꦗꦸꦤ꧀ "oomskind", terwijl ꦲꦗꦸꦤꦶꦪꦩ꧀ "oudoomskleinkind" zou beteekenen; ꦲꦤꦫꦲꦗꦸꦤ꧀ꦥꦤ꧀ꦗꦮꦶꦤ꧀ zou dan gebruikt worden voor "ooms of tantes kleinkind", het kind van een neef, ꦲꦤꦲꦗꦸꦤ꧀

Ald. reg. 7 v. o.: ꦩꦱꦶꦩꦤ꧀ is volgens A. St. Wbk. een kampong, thans behoorende tot de hoofdplaats Soerakarta.

Blz. 79, reg, 6: ꦲꦤꦥꦸꦥꦸꦏꦸꦩꦶꦤ꧀ De Sadjarah geeft niet minder dan 31 kinderen van Ki Pamanahan op, doch daaronder eene groote menigte dochters.

Ald. reg. 9 v. o.: ꦫꦠꦺꦴꦤꦤ꧀ dat volgens Wbk. beteekent "stok of staak voor een plant om bij op te groeijen of om bij te houden." Het is hier dus figuurlijk gebruikt van Radèn Bagoes als de stut voor den Sultan van Padjang om zijn geslacht te doen voortduren.

Blz. 80, reg. 2 v. o.: ꦲꦩꦺꦤꦤ꧀ bij dit woord zou men onwillekeurig denken aan het Holl. "bezeren" en "bezeerd", en er eene verbastering van ꦩꦺꦤꦤ꧀ in kunnen zien, doch de overeenkomst in klank zou ons hier zonder duchtiger bewijzen kunnen doen dwalen.

Blz. 81. reg. 2: ꦠꦼꦒꦸꦤ꧀ De tekst had het jaartal zelf niet en is dat overgenomen uit V. B. Volgens gewone berekening zou ons dit moeten geven 1531 A. C. De Bab. Sangk. en Dj. Bab. II

hebben wederom beide 1504 (A. J.). De andere Dj. Bab. heeft de Tj. Sangk. ꦩꦒꦶꦱꦸꦫꦧꦩꦶꦏ꧀ Hoewel ꦧꦶꦱꦸ in de bekende lijsten bij HAGEMAN en RAFFLES niet voorkomt, zou ik het voor 5 houden, op grond dat de woorden "wind" en "adem" dat cijfer beteekenen, dan krijgen wij weêr het jaartal van onzen tekst 1453.

Ald. reg. 11: ꦩꦒꦩꦶꦫꦩꦺꦴꦤꦒꦺꦴꦁ Over deze vrouw zie men nog het artikel van Prof. VETH in het Tijdschrift van Ned. Indië, jaarg. 1869 "Over vrouwenregeringen in den Indischen Archipel."

Blz. 12, reg. 1: ꦥꦸꦤꦶꦭꦔꦏꦺꦏ is vermoedelijk de naam van den berg bij Djapara. Vrg. blz. 307, reg. 9 en aant. aldaar.

Blz. 87, reg. 6 v. o.: ꦏꦫꦠꦱꦸꦫꦒꦶ In Midden-Java wordt met ꦏꦫꦠꦱꦸꦫ en ꦱꦩꦔꦒꦶ doorgaans alleen de Solo-rivier bedoeld, en in dezen zamenhang kan het geen andere zijn. Men zal echter aan enkele gedeelten bepaalde namen hebben gegeven, zooals ook later die van Samanggi herhaaldelijk voorkomt.

Blz. 88, reg. 10 v. o.: ꦩꦥꦸꦏ waarvoor V. B. heeft ꦩꦏꦸꦏ zal wel eene verbastering zijn van ꦩꦔꦸꦏ "duidelijk voor oogen" enz.

Blz. 93, reg. 3: ꦏꦶꦩꦏꦫꦏꦫꦶꦪꦩꦏꦫꦔ Uit het op reg. 2 staande ꦩꦶ zou men opmaken, dat de bedoelde vrouwen ieder een man hadden, zoodat er met bijvoeging van drie, vijf kadjinĕmman zouden moeten zijn. Om aan dat bezwaar te gemoet te komen heeft V. B. dan ook ꦩꦏꦩꦶꦂ in plaats van ꦏꦶꦩ Men zou het evenwel ook kunnen verklaren, door ꦩꦶꦩꦔꦶꦫꦸ op regel 2 op de daad van allen te laten slaan, ook van de later bijkomenden, terwijl dan de beide vrouwen slechts één en denzelfden man zouden hebben.

Blz. 98, reg. 13: ꦩꦠꦺꦴꦩꦒꦶ Deze ꦩꦠꦺꦴ zou nog bewaard worden te Ngadilangoe bij het graf van Soenan Kalidjâgâ. Zie R. M. Poerwâ Lelânâ I, blz. 221.

Ald. reg. 9 v. o.: ꦩꦫꦩ Dit is wederom de verklaring van een bij het vorstengeslacht van Mataram bestaande gewoonte.

Blz. 102, reg. 10: ꦩꦧꦩꦩ De Djokj. Bab. II heeft het jaartal 1525, en stelt dus tusschen den dood van Soenan Prawâtâ en dien van Arjâ Panangsang 21 jaren; onze tekst 18 jaren.

Blz. 106, reg. 5: ꦄꦤꦒꦤꦺꦴꦏꦶ Uit dit voorbeeld blijkt, dat ꦤꦒꦺꦴ als grondvorm wordt beschouwd, ofschoon de wortel zeker wel ꦤꦺꦴ, waarvan ook ꦄꦤꦺꦴ en ꦒꦤꦺꦴ afkomen, zal zijn.

Blz. 107, reg. 6 v. o.: ꦩꦔꦩꦫ is hier te nemen in de beteekenis, welke sub 3° in het Wbk. is opgenomen. De V. B. heeft voor dat woord de uitdrukking ꦤꦩꦤꦫꦣꦶꦩꦏꦤꦫꦤꦺꦴꦏꦤꦶꦱꦤꦒꦤꦒ ꦩꦏꦶꦩꦔꦤꦫ»

Blz. 108, reg. 2 v. o.: 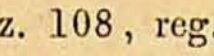 komt ook reeds blz. 37, reg. 2 voor; de ligging is mij evenwel onbekend.

Blz. 110, 4 v. o. en 114, reg. 5 v. o.: 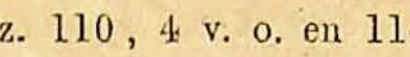 Klaarblijkelijk wordt hier gezinspeeld op het eerst later voorkomende verhaal van de voorspelling van den Soenan Giri omtrent de aanstaande grootheid van het geslacht van Ki Pamanahan. zijnde dat van Mataram.

Blz. 112, reg. 1: 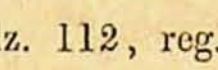 Op blz. 79, reg. 6 vlg., zijn de kinderen van Ki Pamanahan reeds opgenoemd, met deze afwijking, dat Radèn Bagoes, die, na door den Sultan te zijn aangenomen tot zoon, Radèn Ngabèhi Loring-pasar genoemd wordt, daar de tweede zoon is.

Ald. reg. 2 v. o.: Waarschijnlijk is hier bedoeld dezelfde plaats, die in het verbaal van CORNELIS VAN MASEYCK (zie DE JONGE, »De opkomst van het Ned. Gezag over Java, dl. I, p. 91 en 94) Tactgy en door VAN GOENS in de Reisbeschrijving van Samârangh naar Mataram (zie Tijdschr. van het Kon. Inst. voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, dl. IV, p. 310 en elders) Tadie genoemd wordt en toen een poort was die den toegang tot Mataram afsloot, gelegen aan den voet van den Mĕrapi.

Blz. 113, reg. 1: 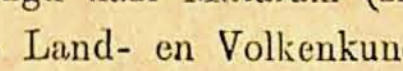 In de Sadjarah wordt ook een geslachtslijst van deze familie opgenomen, welke tot de afstammelingen van den Soenan van Ngampèl-Dĕntå zou behooren, en waartoe ook de gemalin van Pakoe Boewånå III wordt gebracht.

Ald. reg. 6 v. o.: 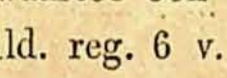 is meer poëtisch voor

Ald. reg. 3 v. o.: 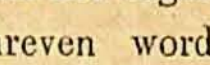 is de naam van de bekende rivier in het tegenwoordige Djokjokarta, die gewoonlijk Opak of Oepak geschreven wordt; blz. 138, reg. 4, vinden wij geschreven.

Blz. 114, reg. 10: 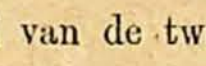 Hier is het eerste sprekend voorbeeld van de tweeërlei tijdrekening, die in de Babad schijnt te worden gevolgd, daar met het vorige jaartal 1471 een verschil van 61 jaren zou bestaan, dat zeker naar den loop der gebeurtenissen niet denkbaar is. Gewoonlijk wordt in navolging van HAGEMAN de stichting van Mataram tot het jaar 1555 A. C. gebracht, dat uit zou komen op het Jav. jaar 1475 of 1480. De Babad Sangkålå heeft het jaartal 1531 met de Tj. Sangkålå Dezelfde Sangkålå heeft ook de Djokjosche Babad, doch met het jaar 1506, waarschijnlijk eene verschrijving voor 1501 of 1504, want de dood van Ki Pamanahan wordt later onder 1505 vermeld.

Blz. 115, reg. 3 v. o.: Volgens Wbk. »lang, lang-

werpig" van vorm. Hier is evenwel klaarblijkelijk een instrument bedoeld, en volgens opgave van wijlen Prof. ROORDA is het een naam van een sikkel, grooter dan een ꦲꦫꦫꦂ dat uitnemend in den zamenhang past.

Blz. 118, reg. 5: ꦲꦱꦭꦶꦪꦤꦶꦩꦤꦱ-ꦲꦶꦤꦸꦥꦺꦴꦂ, ꦲꦤꦲꦫꦫꦂ enz. zal wel moeten beteeken: »de geaardheid van mensch was reeds voortreffelijk", zoodat enz.; »hij was reeds een voortreffelijk mensch", waaruit dan het volgende kan worden verklaard. V. B. heeft voor ꦲꦱꦭꦶꦪꦤꦶꦩ ꦲꦤꦏꦺꦴꦂ en ꦱꦶꦁꦗꦤ voor ꦱꦶꦤꦸꦥꦺꦴꦂ»

Ald. reg. 7 v. o.: ꦒꦱꦸꦂꦲꦒꦱꦲꦫꦫꦂ is het Arab. الله اعلم, dat beteekent »God weet het", en natuurlijk moet dienen om op de onzekerheid van de toekomst te wijzen, evenals het volgende: ꦤꦫꦤꦫꦲꦏꦲꦤꦲꦶꦪꦶꦤꦶ, om Zijn welbehagen dienaangaande uit te drukken.

Blz. 120, reg. 7 v. o.: ꦱꦶꦲꦱꦤꦸꦒꦶꦏꦺꦴꦂ. Deze togt naar Giri kan worden beschouwd als het toppunt der macht van Padjang, waarbij zijn gezag door de hierna genoemde hoofden van Oost-Java zou zijn erkend, en hem tevens den titel van Sultan verleend. Zooals later blijkt, zoekt het geslacht van Mataram zijne rechten te staven door de bij dezelfde gebeurtenis gedane, reeds vroeger genoemde, voorspelling van den Soenan Giri omtrent de aanstaande grootheid van Mataram, aan welke daardoor natuurlijk een soort van goddelijk recht werd verleend.

Ald. reg. 5 v. o.: ꦲꦱꦶꦂ slaat, zooals uit den zamenhang blijkt, op ꦲꦱꦸꦲꦤ-ꦲꦂ»

Blz. 121, reg. 2: ꦱꦶꦒꦸꦪꦲꦤ = ꦱꦶꦤꦒꦸꦪꦲꦤ»

Ald. reg. 9: ꦲꦗꦪꦒ. In plaats van dit jaartal heeft de V. B. in overeenstemming met de Bab. Sangk. ꦲꦗꦪꦒ dat meer zamenhangt met het op blz. 114 voorkomende en daar besproken jaartal. Elders komen nog twee Tj. Sangk. voor: ꦥꦱꦶꦤꦲꦤꦒꦸꦪꦲꦤꦏꦺꦴꦂ en ꦒꦸꦪꦶꦏꦲꦤꦤꦸꦪꦲꦏꦺꦴꦂ, die het mij echter niet gelukt is genoegzaam op te helderen. VETH, II. pag. 256 geeft het jaartal 1568 A. C.

Ald. reg. 7 v. o.: ꦱꦶꦤꦲꦫꦲꦤꦸꦲꦤꦏꦺꦴꦤꦏꦤ. De hiervoor gebruikelijke formule is in Ng. ꦲꦤꦲꦶꦤꦲꦫꦲꦤꦸꦲꦤꦒꦶꦲꦤꦶꦤꦏꦺꦴꦤꦏꦤ.

Blz. 124, reg. 5 v. o.: ꦲꦗꦪꦒ is uit de V. B. overgenomen; ook de Bab. Sangk. heeft hetzelfde. In de Bab. Djokj. in proza komt voor ꦲꦗꦺꦴꦒ met de Tj. Sangk.: ꦱꦶꦫꦒꦶꦤꦱꦶꦫꦲꦤꦫꦸ, waarvan ik evenwel 1508 zou maken, omdat ꦱꦶꦫꦒ zooals alle woorden die »olifant" beteekenen = 8 is. Volgens VETH, II. pag. 259, 1575 A. C.

Blz. 125, reg. 11: ꦥꦫꦩꦱꦺꦤꦺꦴꦩ enz. Deze naam kan verleend zijn door den Sultan van Padjang, ingeval men wil aannemen, dat hij door dezen tot bevelhebber zijner troepen is gemaakt (zie VETH, II. pag. 259), maar de namen ꦲꦩꦶꦂꦤꦺꦴꦩ en ꦲꦔꦺꦴꦁꦩꦼꦴ zijn, zoo hij ze ooit gedragen heeft, van later oorsprong, en passen, zooals bekend is, alleen voor een onafhankelijk Vorst, die als hoofd van de godsdienst optreedt, tegelijk met den titel van Panĕmbahan, hoewel wij deze ook reeds vóór dien tijd van hem gebruikt vinden. Misschien werd hem nu den naam Radèn Ngabèhi Soetâ Widjâjâ, die ook voorkomt, gegeven. Merkwaardig is het evenwel, dat onder zijne namen in de Sadjarah die van Sroeboed voorkomt, klaarblijkelijk het Siroeboed van VALENTIJN, die hem overigens evenwel met zijn vader schijnt te verwarren.

Ald. reg. 2 v. o.: ꦏꦏꦲꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦩ Hieruit blijkt, dat Sénâpati zeer spoedig zijne plannen om zich onafhankelijk te maken openbaarde.

Blz. 126, reg. 9: ꦥꦩꦔꦺꦴ wordt evenals ꦏꦺꦴ (zie blz. 136, reg. 5 v. o.) gewoonlijk alleen in Kw., zooals hier, in de beteekenis van ꦥꦼꦤꦩꦔꦺꦴ gebruikt.

Blz. 127, reg. 6: ꦤꦶꦩꦺꦴ is de naam van een plaatsje aan de zuidkust van Java.

Ald. reg. 3 v. o.: ꦏꦺꦴꦄꦶꦒꦺꦴꦏꦺꦴꦩꦔꦺꦴ moet gelezen worden: ꦏꦺꦴꦄꦶꦒꦺꦴꦏꦺꦴꦩꦏꦺꦴꦤꦺꦴꦏꦺꦴꦩꦔꦺꦴ.

Blz. 128, reg. 9: ꦏꦔꦺꦴꦏꦺꦴꦏꦺꦴꦒꦔꦺꦴ Wat dit zeer zonderling schijnende bevel, waarvan elders geen sprake is, beteekent, is mij tot nu toe niet opgehelderd. Tot verklaring kan misschien dienen, wat medegedeeld wordt door VAN GOENS in zijne Reijsbeschrijving van Samârangh nae Mataram", welke is opgenomen in de Bijdragen van het Kon. Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde van N.-I., dl. IV en daar voorkomt op blz. 344 vlg.

Blz. 131, reg. 10 v. o.: ꦲꦒꦺꦴꦤꦺꦴꦏꦺꦴꦒꦔꦺꦴ enz. Kadoe en Bagelèn waren dus onderhoorig aan Padjang, en de hoofden verplicht de opbrengst naar de hoofdplaats te brengen. Het hier volgende bewijst, dat Sénâpati, niettegenstaande de vermaningen van Djoeroe Martani, die hiervoor vermeld zijn, in zijn verzet tegen Padjang bleef volharden en zich niet enkel tot bidden bepaalde, zooals men uit het hier onmiddellijk voorafgaande zou opmaken.

Ald. reg. 4 v. o.: ꦤꦺꦴꦥꦸꦠꦺꦴꦤꦺꦴꦩꦏꦺꦴꦤꦺꦴꦏꦺꦴꦔꦺꦴꦏꦺꦴꦒꦺꦴꦁꦏꦺꦴꦔꦺꦴ Vreemd is het dat hier voor ꦏꦺꦴꦔꦺꦴ maar vooral voor ꦥꦼꦤꦺꦴꦏꦺꦴ het Ng. gebruikt wordt. Indien dit niet willekeurig is, dan heeft de vertaler in proza daarmede willen wijzen op hunne geringheid tegenover den grooten Sénâpati.

Ald. reg. 3 v. o.: ... Dit aanhechtsel bij ... is eenigzins vreemd achter ..., dat het doet kennen als het gezegde, dat van het meervoud ... wordt gebruikt; men zou verwachten: ... of ..." V. B. heeft het veranderd in ..."

Blz. 133, reg. 7 en 6 v. o: ... voor het meer gebruikelijke ...

Blz. 135, reg. 5: ... is een drukfout voor ..." Over den aanslag van Ki Bòtjòr en het gebeurde te Lipoerå, dat hier volgt, kan men nog vergelijken Baron Sakèndèr, uitgegeven door Dr. COHEN STUART, pådå ... (vers 579 en vlg.)

Blz. 135, reg. 6 v. o.: ... is een poëtische uitdrukking, die dan ook in de V. B. vervangen is door: ...

Blz. 136, reg. 7 v. o.: ... enz. Bij deze voorspelling moet men aan den Soesoehoenan Mangkoerat denken, na wiens dood de zetel van het bestuur werd overgebracht naar Kartåsoerå en herhaaldelijk onlusten in het rijk ontstonden, waarop dan de woorden ... moeten geacht worden te wijzen.

Blz. 137, reg. 6: ... is evenals ... afkomstig uit het Arabisch, waar عجب "zelfbewondering" beteekent.

Blz. 137, reg. 8: ... is het Arab. جايس "wat kan of mag;" ... bet. dus een stem, die naar willekeur mag handelen, zooals ook uit de hier volgende verklaring blijkt.

Blz. 139, reg. 10: ... elders ... (V. B.), ... (blz. 140, reg. 1 enz.), ook ... is de naam die gegeven wordt aan de Vorstin der Geesten aan de Zuidkust van Java, en die een groote rol speelt in het volksgeloof der Javanen, zoodat omtrent haar verschillende legenden in omloop zijn. Vrg. ook blz. 20, reg. 1 v. o. en vlg.

Blz. 140, reg. 9 en 8 v. o.: ... Bij deze eenigzins vreemde konstruktie is om den nadruk ... eerst geplaatst, terwijl daarna ... als subjekt volgt.

Blz. 143, reg. 12: ... Het geestelijk hoofd van dezen naam, dat reeds vroeger herhaaldelijk genoemd is, zal vermoedelijk wel door verschillende personen zijn vertegenwoordigd. De raad, die hij aan Sénåpati geeft om een muur te bouwen om

zijn hoofdplaats, was zeker bij de meer en meer vijandige houding die Sénåpati tegen Padjang aannam, zeer noodzakelijk, ofschoon het eenigzins strijdt met betgeen voorkomt op blz. 125, reg. 3 v. o.: »ꦮꦸꦏꦸꦩꦥꦸꦠꦿꦶꦔꦏꦺꦴꦠꦠꦺꦴꦫꦏꦺꦴꦠꦠꦺꦴꦫꦏꦺꦴꦠꦠꦺꦴꦫ

ven ꦥꦶꦫꦁꦒꦤ꧀ en beteekent dus met ꦥꦶꦫꦁꦒꦤ꧀ de „achtertuin", „de tuin achter de Kapoetrèn."

Blz. 155, reg. 5: ꦏꦫꦗꦶꦪꦤꦤ꧀ꦢꦤ꧀, „offer van het rijk (?)", een offer dat valt door de kracht der wetten of bepalingen, die in het rijk gelden; vrg. ꦤꦒꦫꦤꦤ꧀ꦢꦤ꧀ doch zie mede de uitdrukking ꦏꦫꦗꦶꦪꦤ꧀ op blz. 7, reg. 3.

Blz. 157, reg. 6: ꦤꦒꦫꦏꦺꦴꦩꦧꦁꦤ꧀ Dit ꦏꦺꦴ heeft hier de kracht van ꦏꦺ. Lawijan is een reeds vroeger voorkomende naam, het verblijf van den vader van Ki Pamanahan; ook zou het nu nog de naam zijn van een der kampongs van Soerakarta. In elk geval moet het een riviertje in de nabijheid van de hoofdplaats Padjang zijn geweest.

Ald. reg. 3 v. o.: ꦏꦺꦩꦶꦏ꧀ Tegenwoordig wordt nog een dorp van dien naam vermeld bij Oengaran in de residentie Samarang.

Blz. 158, reg. 12: ꦥꦏꦮꦶꦥꦠꦶ enz. De Adipati's van Demak, Toeban en Bantĕn (Bantam) komen hier voor als schoonzonen, maar ook eenigermate als vasallen van den Sultan van Padjang. In hoeverre dit, bepaaldelijk van Bantĕn, geschiedkundig waar is, is voor het oogenblik moeijelijk uit te maken. Wel bestonden er betrekkingen tusschen West- en Midden-Java, maar Bantĕn treedt toch in de tweede helft der 16de eeuw als een onafhankelijke staat op. Vrg. hierover Veth, II. pag. 200 vlg. en 269 vlg.

Blz. 159, reg. 5: ꦏꦏꦺꦴꦩꦧꦁꦤ꧀ is hier niet duidelijk; het zou moeten beteekenen „een ꦏꦺꦴꦩꦧꦁꦤ꧀ bewonen", in dezelfden zin als ꦩꦶꦱ enz., maar een voorbeeld, dat zulk een woord alleenstaande in de beteekenis van een naamwoord wordt opgevat, herinner ik mij niet ontmoet te hebben. Men zal dus beter doen te lezen: ꦏꦺꦏꦺꦴꦩꦧꦁꦤ꧀ zooals ook V. B. heeft.

Blz. 161, reg. 4: ꦏꦺꦝꦭꦁꦤ꧀ is de naam van een dorp in de afd. Padjang van de residentie Soerakarta; van de ꦩꦱ heb ik nader niets gevonden dan het navolgende: Raffles II, blz. 158, noemt het „the tomb of the Pangeran of that name, who was descended from Abdallah, the eldest son of Raden Patah." Vrg. blz. 676, waar echter wel van de Mesdjid, maar niet van een ꦩꦱ gesproken wordt.

Blz. 163, reg. 10 v. o.: ꦱꦸꦤꦤꦤꦤ꧀ Zonderling is het zeker, dat deze beiden woorden, die te zamen „tuinbaas" beteekenen, als naam worden gegeven aan een ꦏꦺꦴꦁ Elders, in de Babad van Djokjo in proza wordt ook van hem, maar niet als ꦏꦺꦴꦁ gesproken.

Blz. 165, reg. 3 enz.: Dit verhaal van de verkiezing van een

nieuwen Vorst van Padjang verdient opmerking, dewijl daarin eene bestrijding van de erfelijkheid der waardigheid ligt, en tevens de groote invloed der geestelijke hoofden op Java in vroegere tijden op nieuw daaruit zou blijken. Ofschoon Prof. VETH (II. blz. 260), ook op grond der mededeelingen van Mendez Pinto, dit verhaal voor waarheid aanneemt, komt het mij waarschijnlijk voor dat na den dood van Sultan Padjang de regent van Demak zich van een groot deel van het vroegere gebied der Sultans van Demak heeft meester gemaakt, terwijl ook andere hoofden, waaronder Sénâpati in de eerste plaats, zich geheel onafhankelijk maakten, zoodat alleen Djipang overbleef aan P. Bĕnâwâ. Van deze gewichtige gebeurtenissen wordt hier geen jaartal opgegeven, doch de Bab. Sangk. heeft voor den dood van Sultan Padjang het jaar 1540. HAGEMAN in Indisch Archief III, blz. 20—23 stelt daarvoor het jaar 1586 A. C., dat niet onwaarschijnlijk, maar toch volstrekt niet zeker is.

Blz. 166, reg. 4 v. o.: ꦲꦩꦶꦤꦸꦩꦤꦱ꧀ Daar ꦤꦸꦩꦤꦱ꧀ ꦲꦱꦿꦩ꧀ "woudbewoner" beteekent, zou ꦲꦩꦶꦤꦸꦩꦤꦱ꧀ de benaming kunnen zijn van een beambte bij of ondergeschikt hoofd over woudbewoners of een woudstreek, zooals er in den omtrek van Padjang kan zijn geweest, die ten behoeve van den Vorst werd beheerd.

Blz. 169, reg. 2: ꦲꦩꦩꦲꦏꦶꦤꦏꦲꦩꦸꦭꦶꦤꦸꦩꦤ꧀ ꦏꦤꦸꦩꦤ꧀ is eene spreekwoordelijke uitdrukking, die in haar geheel luidt: ꦲꦭꦲꦶꦤꦤꦶꦩꦤꦶꦏꦏꦤꦸꦩꦤ꧀, en gebruikt wordt als er iets verloren is, dat den vinder prijs wordt gegeven. Zoo beteekent ꦏꦤꦸ ꦤꦸꦩꦤ꧀ "als eerste vinder iets prijs verklaren", en ook, zooals hier, "iets prijs verklaren om het voor zich te nemen."

Blz. 171, reg. 12 v. o.: ꦱꦸꦩꦲꦩꦤ꧀ als naam voor de kleur van een paard komt dit in het Wbk. niet voor, maar het zal wel zijn "schitterend wit zooals de volle maan."

Ald. reg. 8 v. o.: Voor ꦱꦸꦩ moet gelezen worden ꦱꦸꦩꦤ

Blz. 172, reg. 3 v. o.: ꦲꦭꦲꦶꦩꦲꦶꦱꦸꦩꦱꦸꦩꦲꦩꦸꦏꦲꦶꦩꦲꦠꦸꦁꦱꦶ ꦱꦸꦲꦶꦭꦤꦱ꧀ꦠꦸꦁ "daarop vochten zij en raakten handgemeen met hunne eigene (mede) kameraden"; ꦲꦩꦶ wordt klaarblijkelijk gebruikt in den zin van ons "onderling" of eene dergelijke uitdrukking als "man tegen man." Dit blijkt ook uit blz. 252, reg. 11: ꦲꦩꦩꦤꦱꦸꦱꦸꦩ ꦶꦤꦤꦶꦭꦶꦤꦱ꧀ dat volledig zou moeten luiden: ꦲꦩꦩꦤꦱꦸꦱꦸꦩꦤꦶꦭꦶꦤꦱ꧀ ꦶꦤꦤꦶꦭꦶꦤꦱ꧀ "het gevecht was leyendig van kanon tegen kanon", en zoo is ook te verklaren wat voorkomt reg. 6 v. o.: ꦤꦶꦭꦶꦤꦤꦸꦱ

ꦱꦶꦭꦶꦏꦤꦶꦩꦱꦶꦭꦶꦏꦤꦶꦏꦤꦺꦴꦤꦶꦤꦶꦩꦱꦶꦭꦶꦏꦤꦶꦤꦺꦴꦤꦶꦤꦶ „op de kanonnen der Javanen werden de (mede) kanonnen gericht door de Hollanders.

Blz. 173, reg. 8 v. o.: ꦥꦼꦴꦔꦶꦥꦸꦏꦶꦂꦏꦸꦩꦺꦴꦤ꧀ꦏꦸꦩꦺꦴꦤ heeft V. B. niet, maar in denzelfden zamenhang komt het ook voor blz. 206, reg. 1 v. o.: ꦏꦏꦸꦩꦺꦴꦤ꧀ꦥꦸꦏꦶꦂꦏꦸꦩꦺꦴꦤ꧀ꦩꦤ꧀ꦢꦶ" blz. 355, reg. 5: ꦩꦺꦴꦏꦏꦤꦶꦏꦏꦶꦁꦱꦼꦴꦤ꧀ꦏꦏꦏꦏꦤ꧀ꦢꦶ" blz. 442, reg. 1 v. o.: ꦏꦤꦶꦥꦸꦏꦶꦏꦏꦤ꧀ꦔꦏꦤ꧀ en het schijnt dus wel, dat deze verbinding door ꦏꦤ꧀ꦢꦶ gebruikt wordt om familiebetrekking aan te duiden, even als ons „van." Ook in het Maleisch komt een dergelijk gebruik voor van „oleh"; zoo in Dr. DE HOLLANDER's Handleiding voor de Maleische Taal- en Letterkunde, 2e druk, 3e dl. (Leesboek) blz. 135, reg. 9 v. o.: „anak oleh mantri besar"; vrg. aldaar blz. 141, reg. 14 en 4 v. o. Beide voorzetsels worden meestal achter passieven gebruikt, in den zin van ons „door" (zie over de afleiding van beide: KERN, Kawistudiën, blz. 45, 46 en 64). Men zou ze misschien kunnen vergelijken met het Latijnsche „a, ab" en het Duitsche „von".

Blz. 176, reg. 7 v. o.. ꦱꦤꦤꦤ

 waarvan VALENTIJN Sida Karippika maakte volgens het Maleisch schrift. Aan Vorsten na hun dood daarbij toepasselijke namen te geven komt ook bij andere Javaansche Vorsten voor, is vooral zeer gebruikelijk op Celebes, en bij de Maleijers niet ongewoon. De titel van Sultan wordt ten onrechte aan Sénâpati gegeven. Volgens de Sadjarah heeft hij bij zijn leven alleen die van Panĕmbahan gedragen en is hem na zijn dood de naam en titel van 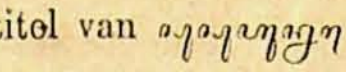 toegekend.

Blz. 182, reg. 4: 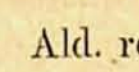 Vrg. blz. 123, reg. 4 v. o. vlg.

Ald. reg. 9 v. o.: 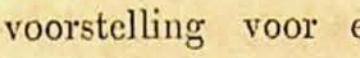 Dit is een voorstelling voor een gedeelte genomen naar latere toestanden. Waarschijnlijk was in het laatst der 16de eeuw Oostelijk Java verdeeld onder verschillende van elkander onafhankelijke hoofden, waaronder die van Toeban, van Soerabaja, van Pasoeroean, van Madoera, terwijl het hoofd van Soerabaja als de machtigste zal moeten worden beschouwd, die zelfs een zekere suprematie op de overigen uitoefende. Waarschijnlijk was het geslacht, dat te Soerabaja heerschte, afkomstig van den Soenan van Ngampèl Dĕntâ, die bij de invoering van den Islam in het rijk van Mâdjâpaït een rol speelde. Verg. blz. 246, reg. 13.

Ald. reg. 5 v. o.: 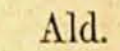 enz. De meeste der hier in zonderlinge volgorde opgenomen namen van landschappen zijn ook heden nog als zoodanig bekend. Van de overige weten wij dat Wirâsâbâ tegenwoordig Mâdjâ-Agoeng heet, en dat Pakatjangan, 't welk ook in het boek Adji Sâkâ, blz. 63, voorkomt, tusschen Balégâ en Bawéan, vermoedelijk op Madoera moet worden geplaatst. Pringgâbâjâ en Pragoenan heb ik te vergeefs gezocht.

Blz. 183, reg. 13: 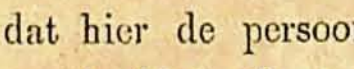 Het is eenigzins zonderling, dat hier de persoon geheel verzwegen wordt, hoewel een dergelijk voorbeeld in ROORDA's Jav. Grammatica, blz. 385, ook wordt medegedeeld, maar niet met den Jussief. V. B. heeft er dan ook den Imperatief voor.

Blz. 184, reg. 4 v. o.: Waarschijnlijk hetzelfde, dat elders Waroe genoemd wordt.

Blz. 185, reg. 5: 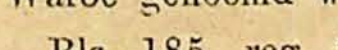 Zie over dezen blz. 187, reg. 8 vlg.

Blz. 186, reg. 6: 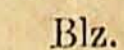 Deze wordt in den Sadjarah vermeld als eene der vrouwen van Sénâpati en moeder van verscheiden kinderen.

Ald. reg. 9 v. o.: 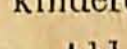 De naam van deze soort soldaten wordt niet vermeld in WINTER's Zamenspraken, I, blz. 45 en 51

(1ste uitg.). De naam zal wel zamengesteld zijn uit ꦏꦮꦺꦴ „overwinning" en ꦩꦩ z. v. a. ꦩꦛꦺꦴ „dood".

Ald. reg. 7 v. o.: ꦩꦩꦶꦔꦒꦺꦴ „iets bediepen", „ergens diep ingaan", „ergens inkomen."

Blz. 187, reg. 10: ꦄꦥꦸꦠꦿꦺꦴ In de Sadjarah worden 24 kinderen van den Panĕmbahan van Madioen genoemd, terwijl de hier genoemde Mas Loṇtang later Panembahan van Djapan werd. Zie ook blz. 198, reg. 10 vlg. — De Bab. Sangk. heeft bij deze gebeurtenis de Tj. Sangk. ꦱꦁꦏꦺꦴꦭꦤꦺꦴꦩꦱ met het jaartal 1543.

Blz. 190, reg. 3: ꦩꦤꦶꦩꦔꦒ Ditzelfde verhaal vinden wij hiervoor, blz. 48 en vlg., met een klein verschil omtrent de ꦩꦤꦏꦸꦩꦤ"

Ald. reg. 9: ꦩꦱꦂ V. B. heeft ꦱꦶꦔꦩ terwijl op blz. 48, reg. 2 v. o.: ꦩꦔꦩꦱꦂ wordt gebruikt: ꦩꦱꦂ is dus het basterdhollandsche woord „sjaal of shawl."

Blz. 192, reg. 6: ꦔꦩꦩꦺꦴꦱꦺꦴꦤꦶꦩꦠꦺꦴꦤꦶꦩꦏꦺꦴꦩꦺꦴ enz. Vergel. Mededeel. van het Ned. Zendelinggenootschap, Jaarg. XIV blz. 278.

Blz. 196, reg. 2 v. o.: ꦔꦺꦴꦫ꧀ drukfout voor ꦤꦺꦴꦫ꧀"

Blz. 197, reg. 10 v. o.: voor ꦔꦺꦴꦫꦔꦺꦴꦫꦩꦏ lees: ꦔꦺꦴꦫꦔꦺꦴꦫꦩꦏ V. B. heeft ꦱꦶꦫꦩꦸꦭꦸ"

Blz. 198, reg. 9: ꦫꦩꦸꦔꦩꦫꦔ Boven, blz. 187, reg. 13, wordt hij ꦫꦔꦸꦫꦔ geheeten.

Blz. 199, reg. 2 v. o.: ꦏꦸꦩꦏꦩ In het Aardr. en Stat. Wbk. worden twee Krakals genoemd, het eene komt als in het westen gelegen niet in aanmerking. Het andere wordt geplaatst in Bodjå Nagårå; in de nabijheid van Kediri zal dus een derde hebben gelegen, dat daar niet opgenoemd is.

Blz. 200, reg. 1 v. o.: ꦔꦸꦛꦏꦱꦶꦫ Vrg. aant. bij blz. 144, reg. 11. — Het jaartal der stichting 1509 is in V. B. veranderd in 1549, zooals ook Bab. Sangk heeft. — De Djokjosche Babad heeft hier de Tj. Sengk ꦗꦸꦒꦏꦫꦠꦤꦺꦴꦫꦔꦤꦶ die aldus zou kunnen verklaard worden: ꦔꦤꦶ = 1, ꦫꦠꦤꦺꦴꦫ als windstreek vermoedelijk = 5, ꦤꦺꦴ is = 0, en ꦗꦸꦒ als zamenhangende met het begrip opening = 9, te zamen 1509, indien dit niet streed met het aldaar opgegeven jaartal voor den dood van Sénåpati, dat insgelijks 1509 is.

Blz. 201, reg. 1 v. o.: ꦤꦫꦠꦩꦤꦩ is een uitdrukking eigenlijk uit later tijd afkomstig, toen deze landen aan Mataram onderworpen w ren.

Blz. 202, reg. 7: ꦏꦤꦺ, V. B. ꦏꦤꦶ Het is moeijelijk hiertus-

schen een keus te doen; van beide namen zijn plaatsen bekend, zonder dat een van beide den marsch der legers beter verklaart. De Djokjosche Bab. heeft mede ꦮꦺꦴꦏ꧀ Zie ook het aangeteekende bij blz. 112, reg. 2 v. o.

Ald. reg. 11: ꦤꦸꦒꦶ Volgens Aardrijksk. en Stat. Woordb. ligt een Oeter in de afd. Padjang, resid. Soerakarta.

Ald. reg. 1 v. o.: ꦮꦢꦶ Men vindt in het Aardrijksk. en Stat. Woordb. vele Wĕdi's op Java vermeld, waarvan één in Soerakarta. Waarschijnlijk is dat het hier bedoelde. Cf. blz. 546.

Blz. 203, reg. 8 v. o.: ꦤꦫꦤꦸꦤꦒꦫꦤꦫꦱꦶꦁꦱꦫꦤꦒꦫ. Dit is een voorbeeld van de plaatsing van een woord achter ꦤꦫꦤꦸꦤꦒꦫ als onderwerp van den zin, niet van het volgend gezegde, want van ꦫꦫꦶꦁꦒꦫ is het onderwerp ꦫꦩꦶꦫꦩꦶꦁꦫꦶ dat verzwegen wordt. Vrg. Jav. Gramm. blz. 502, § 530.

Ald. reg. 2 v. o.: ꦮꦺꦴꦏꦺꦴꦏ moet met ꦏ er tusschen herhaald worden.

Blz. 204, reg. 10: ꦲꦤꦫꦏꦶꦪꦏꦶꦫꦏꦤꦸꦒꦃ Hoewel onder dezen titel geen der op blz. 180 genoemde zonen voorkomt en hij hoogstwaarschijnlijk ook eerst van lateren oorsprong is, is daarmede evenwel klaarblijkelijk de latere Panĕmbahan Krapjak bedoeld, die een zoon was van de zuster van den Adipati van Pati. De Sadjarah geeft hem als eerste naam: ꦩꦤꦫꦤꦸꦤꦒꦫꦃ

Ald. reg. 1 v. o.: ꦄꦤꦫꦤꦫꦃ zal wel de naam zijn van een plaatsje in de buurt van Prambanan.

Blz. 206. reg. 1 v. o.: ꦫꦩꦸꦒꦶꦥꦤꦒꦸꦒꦶꦮꦺꦴꦏꦺꦴꦏ Vrg. het gezegde in de aanteekening op blz. 173, reg. 8 v. o.

Blz. 208, reg. 12: ꦩꦒꦒꦩ V. B. heeft met Bab. Sangk. ꦩꦒꦒꦗ Zie ook blz. 209, reg. 10.

Blz. 209, reg. 7: ꦱꦶꦩꦄꦠꦤꦃ Hiermede wordt waarschijnlijk bedoeld, dat Sénåpati drie jaar regeerde als Vorst na het bouwen van de muur om zijn hoofdplaats als teeken van onafhankelijke vorstelijke waardigheid. De Djokjosche Bab. bedoelt dan ook in een andere zin voor zijne regering den duur van 15 jaar.

Blz. 209, reg. 10: ꦩꦒꦒꦗ Ook hier is eene afwijking met de V. B. en de Bab. Sangk., die beide ꦩꦒꦒꦗꦪ hebben. De Djokj. Bab. heeft 1509 met de Tj. Sengk. ꦩꦏꦂꦱꦩꦏꦤꦶꦩꦤꦪ Het vermoedelijk sterfjaar van Sénåpati is 1601 A. C., hetwelk ook HAGEMAN heeft, en dat komt met geen der hier opgegeven getallen overeen. Het gebied, dat Sénåpati aan zijn zoon, naliet, bestond, voor zoo ver wij kunnen nagaan, uit Midden-Java van Ba-

gelèn tot Madioen. Veel verder oostwaarts strekte zich zijne macht nog niet uit, en het is ook twijfelachtig, in hoever de Noordkust reeds aan hem onderworpen was. Op hun eerste bezoek te Bantam troffen de Hollanders een Vorst aan die door hen Keizer van Java wordt genoemd, en die vermoedelijk de door Sénâpati van Padjang verdreven Vorst van Demak is geweest. Uit hun verdere berichten blijkt, dat Soerabaja nog geheel onafhankelijk was, en dat daar evenals te Grĕsik en Toeban veel handel ook door de Portugezen werd gedreven; van de aanwezigheid dezer laatsten op Java vinden wij in den Babad geen sporen.

Ald. reg. 7 v. o.: ᨊᨗᨔᨗᨒᨗ᨞ Deze titel heeft hij hoogstwaarschijnlijk evenmin gevoerd als zijn vader. In de Sadjarah wordt hij genoemd: ᨊᨊᨑᨗᨒᨗᨔᨘᨈᨗᨔᨗᨑᨗᨔᨗᨑᨗᨔᨗᨑ

deeling soldaten, die zoo hetzij met een piek of een schild van dien eigenaardigen vorm waren gewapend.

Ald. reg. 6 v. o.: ꦥꦫꦤꦴꦫꦴꦒꦴ. Het verdient opmerking dat in 1830 tijdens de overname der residentiën Madioen en Kediri er in Prånåråggå nog 5 regenten waren. Zie VAN DEVENTER, Bijdr. land. stelsel, II, 141 enz.

Blz. 213, reg. v. o.: ꦱꦤꦱꦤꦤꦺꦴꦩ. Deze eigenlijk vorstelijke naam of titel komt in de Sadjarah voor van een broeder van Sénåpåti; of die hier bedoeld is, is evenwel onzeker.

Blz. 214, reg. 9 v. o.: ꦏꦤꦶꦒꦫꦤ. de juiste ligging hiervan is mij tot nu toe onbekend. Of het hetzelfde is, waarover blz. 326 wordt gesproken en op Noesa Kambangan schijnt te moeten worden gezocht, of wel wat in de Bab. Sangk. wordt genoemd ꦏꦤꦶꦒꦫꦏꦩꦧꦴꦁꦏꦤ is niet zeker uit te maken.

Blz. 215, reg. 2 v. o.: Het gebeurde met Pangéran Djåjåråggå wordt door de Bab. Sangk. gebracht in het jaar 1560 (Tj. Sangk. ꦱꦤꦒꦸꦁꦏꦩꦧꦴꦁꦏꦸꦁ). HAGEMAN ll. noemt het jaar 1608 A. C. doch maakt er twee feiten van: de onderwerping van Pånåråggå en de verdrijving van Pangéran Djåjåråggå, dien hij Djågåråggå noemt.

Ald. reg. 1 v. o.: ꦥꦥꦗꦸꦏꦴꦩꦥꦠꦺ. Volgens de Sadjarah had hij er 15.

Blz. 216, reg. 3: ꦩꦶꦱꦱꦩꦠꦺ. ꦱꦱꦩꦠꦺ is ontwijfelbaar afgeleid van ꦤꦱꦩ "tijd voor iets," en beteekent dus hier "bij tijden, periodiek."

Ald. reg. 4 v. o.: ꦗꦸꦗꦏꦠꦺ. een plaatsje bij Djokjokarta, waar nog de overblijfselen van een niet voltooiden Kraton worden aangewezen. Zie Dr. COHEN STUART, Baron Sakènder, II, blz. 151.

Blz. 217, reg. 12: ꦩꦶꦔꦏꦶꦂ. Ofschoon ꦔꦏꦶꦂ als toestandswoord van ꦏꦶꦂ Kw. = ꦩꦔꦏꦶꦂ enz. kan worden beschouwd, is het hier ontwijfelbaar als Kr. van ꦔꦤꦶꦂ op te vatten. Vrg. blz. 164, reg. 9 v. o. en 259, reg. 11 v. o.

Blz. 217, reg. 10 v. o.: ꦩꦤꦢꦶ. Dit zelfde jaartal heeft ook de Bab. Sangk. met de Tj. Sangk. ꦱꦤꦩꦱꦤꦤꦩꦶꦏꦶ. De Djokj. Bab. heeft 1523 met Tj. Sangk.: ꦱꦤꦶꦪꦩꦱꦺꦏꦶꦗꦸꦏꦩꦪ. HAGEMAN (ll. p. 270) geeft het jaartal 1613 als dat van het sterfjaar van dezen Vorst, 't welk overeenkomt met de berichten van BOTH en COEN, welke in het werk van den Heer DE JONGE, "Opkomst van het Nederlandsch gezag op Java", zijn opgenomen. Zie aldaar dl. I, blz. VIII, 8, 14, 15. Hieruit blijkt tevens, dat deze Vorst in oorlog met Soerabaja en andere gewesten Grĕsik had ver-

woest, maar een erge ziekte onder zijne troepen had gekregen en daaraan ook zelf was gestorven. — COEN (II. blz. 15) vertelt aldaar verder: „Na onsen vertrek (van Djapara) is den voors. (doen regerenden) Mattaram (*), naerdat hy Jortan en Grisse hadde ingenomen, overleden, latende een soone achter van omtrent 7, 8 jaren, daerenboven seeckere van synen bloede, die nae de crone staen, welcke wel yet nieus conde veroorsaecken." Vinden wij in dit korte bericht niet eene verklaring van de zonderlinge geschiedenis in de Babad omtrent de verheffing van Martåpoerå en zijne oogenblikkelijke vervanging door Raden Mas Rangsang? De Hollanders troffen toch een paar jaar later een vorst aan van ongeveer 23 jaar oud. (Zie DE JONGE, II. blz. 58).

De Sadjarah noemt vermelden Martåpoerå mede onder de kinderen van Soenan Krapjak, terwijl HAGEMAN hem eerst in 1638 laat sterven.

Blz. 218, reg. 5: ꦩꦺꦏ꧀ꦏꦃꦥꦸꦭꦤ꧀-ꦩꦏ꧀ꦏꦃ Volgens de berichten der Hollanders is de titel van Sultan pas aan dezen Vorst verleend door een Arabisch priester omstreeks het jaar 1642. Vrg. VAN GOENS: Corte beschryvinge van het eyland Java, in Bijdr. van het Instit. voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Ned.-Ind., dl. IV, blz. 361 en DE JONGE, II, blz. 255. In 1625 had hij den titel van Soesoehoenan aangenomen. Zie DE JONGE II, blz. LXIX en 101, en vrg. VAN GOENS, II. blz. 358.

Blz. 218, reg. 8 v. o.: ꦩꦒꦸꦪꦩꦤꦶꦱꦶꦩꦏꦃ zal vermoedelijk moeten dienen ter verklaring van het voorafgaande ꦱꦶꦩꦶꦏꦃ Immers anders zouden de woorden moeten beteekenen: „in de moskee bidden in de richting van Mekka" en dat is niets bijzonders, dewijl ieder Mohammedaan de kiblat volgt.

Blz. 219, reg. 4 v. o.: ꦱꦶꦁꦒꦾꦏꦢꦺꦮꦏ꧀ is de naam van een distrikt tegenwoordig behoorende tot Pasoeroean.

Blz. 220, reg. 4: ꦩꦒꦺꦏꦩꦗꦁꦱꦶꦩꦏꦃꦏꦾꦴ Loemadjang is nog de naam van een regentschap in Pråbålinggå, maar Rĕnong is van elders niet bekend. De Bab. Djokj. heeft ꦫꦺꦤꦺ, maar de ligging maakt dit onwaarschijnlijk. Misschien is Rĕnong een thans uit het geheugen gewischte naam na de verwoestingen in de vorige eeuw in den Oosthoek bedreven.

Ald. reg. 10. Achter ꦱꦶꦁꦒꦾꦏꦢꦺꦮꦏ꧀ moet worden ingevoegd: ꦱꦶꦁꦒꦺꦴꦩꦗꦁꦩꦤꦏꦫꦩꦱꦶꦩꦏꦃꦏꦾꦴ ꦱꦶꦁꦏꦫꦠꦤꦏꦫꦱꦶꦩꦏꦃꦏꦾꦴ

(*) Zoo spreken de oude Hollanders altijd van den Vorst van Mataram.

ꦱꦸꦫꦪꦤꦶꦁꦥꦸꦂꦮꦏꦺꦴ꧉ ꦥꦶꦃꦥꦸꦂꦮꦏꦺꦴꦏꦺꦤ꧀ꦠꦸꦩꦸꦁꦒꦸꦩꦶꦁꦱꦸꦫꦪꦤꦶꦁꦥꦸꦂꦮꦏꦺꦴ
ꦏꦺꦤ꧀ꦒ꧀ꦫꦺ꧀ꦱꦺ꧀ꦤꦶ꧉

Blz. 220, reg. 12 v. o.: ꦏꦺꦤ꧀ꦒ꧀ꦫꦺ꧀ꦱꦺ꧀ zal wel evenals het volgende ꦏꦺꦤ꧀ꦒ꧀ꦫꦺ꧀ moeten zijn; misschien is in plaats van ꦏꦺꦤ꧀ꦒ꧀ꦫꦺ꧀ ook ꦏꦺꦤ꧀ꦒꦺꦤ꧀ꦒꦺ꧀ als naam van dit gewest in gebruik geweest. In elk geval heeft er verwarring met Pamalang bij Tagal bestaan; vrg. blz. 394, reg. 2 en blz. 669, reg. 10.

Ald. reg. 5 v. o.: ꦮꦤꦏꦤ꧀ꦠꦏꦤ꧀ꦠꦸꦩꦸꦁ enz. Men vindt als vijanden van Mataram bij DE JONGE II. blz. 58 opgenoemd: Toeban, Lasĕm, Brondong, Soerabaja en Pasoeroean, dus niet zoovele als hier; maar de berichten der Hollanders zijn natuurlijk op dat punt nog niet zoo naauwkeurig als later, toen zij veel beter met de zaken bekend werden.

Blz. 221, reg. 8: ꦤꦸꦫꦸꦤꦏꦤ꧀ꦠꦸꦩꦸꦁ vermoedelijk een klein stroompje in de rivier van Kediri uitloopende. De Bab. Djokj. stelt het leger voor als bezettende Tambak Bâjâ ten oosten van Kediri. Het hier geleverde gevecht wordt door de Bab. Sangk. gebracht tot het jaar 1565, en zal wel hetzelfde zijn waarop gedoeld wordt in den brief van COEN, bij DE JONGE II., blz. 23.

Blz. 222, reg. 9: ꦏꦏꦺꦤ꧀ꦱꦶꦏꦏꦺꦤ꧀ꦮꦺꦴꦭꦸꦁ vrg. blz. 255, reg. 9 v. o. V. B. leest ꦏꦏꦺꦤ꧀ꦱꦶꦏ꧀ Ook Wbk. heeft alleen ꦏꦏꦺꦤ꧀ꦱꦶꦏ (zie bij ꦱꦶꦏ꧀). Waarschijnlijk is evenwel de oorspronkelijke vorm ꦏꦏꦺꦤ꧀ꦱꦶꦏ꧀ꦮ, want de beteekenis van ꦱꦶꦏ꧀ꦮ wordt er geheel in uitgedrukt.

Blz. 224, reg. 1 vlg.: ꦮꦶꦫꦱꦱꦧꦏꦤ꧀ꦠꦸꦩꦸꦁꦏꦺꦴꦠꦸꦱꦶꦤꦶꦏꦺꦴꦠꦸꦩꦸꦁ ꦏꦺꦴꦠꦸꦱꦶꦤꦶꦏꦺꦴꦠꦸꦩꦸꦁꦠꦭꦺꦴꦁꦏꦺꦴ꧉ Vrg. DE JONGE, II. blz. 30.

Ald. reg. 11 v. o.: ꦤꦫꦺꦴꦠꦩꦏꦺꦴꦠꦸꦩꦸꦁ Op blz. 198 wordt deze naam aan den Boepati zelven gegeven; hier is dus verwarring van personen.

Ald. reg. 4 v. o.: ꦮꦺꦴꦭꦶꦏꦸꦭꦸ enz. Vrg. DE JONGE, II. blz. 28. Wederom worden daar niet alle hier genoemde gewesten vermeld, doch in plaats van Balégâ en Pakatjangan vinden wij Arisbaja, een bekende plaats op Madoera. Over Pakatjangan zie aant. bij blz. 182, reg. 5 v. o. Balégâ komt mede op de daar aangehaalde plaats in het boek Adji Sâkâ voor en is nog de naam van een distrikt van Madoera. Djapan is het tegenwoordige Mâdjâ Kartâ.

Blz. 227, reg. 10: ꦏꦶꦫꦤꦶꦪꦸꦱ enz. Dit is uit de V. B. overgenomen; onze tekst had het niet; hetzelfde jaartal heeft de Bab. Sangk. Volgens Hollandsche berichten moet dit het jaar 1615 zijn geweest; want in een stuk van dat jaar wordt gezegd, dat de Vorst van Mataram persoonlijk in het leger voor Wiråsåbå was.

Ald. reg. 6 v. o.: ꦮꦺꦴꦭꦸꦒꦶꦏꦤꦤꦶꦏꦤꦤꦶꦏꦸꦤꦏꦺꦴꦠꦸꦩꦸꦁ Deze voor-

stelling wijkt af van hetgeen Prof. VETH, II. blz. 305, mededeelt, dat mij ook waarschijnlijker voorkomt.

Blz. 230, reg. 1: ꦄꦁꦒꦸꦭ is hetzelfde als ꦄꦁꦒꦸꦭꦺ"

Ald. reg. 2: ꦲꦤꦾꦸꦁꦒꦸꦭ waarschijnlijk de plaats van dien naam in Grobogan, thans in tweeën met ꦤꦾꦸꦃ en ꦲꦤꦾꦸꦁꦒꦸꦭ onderscheiden.

Ald. reg. 4 v. o.: ꦕꦤꦕꦤ (vrg. reg. 1 v. o.: ꦕꦤ) heeft hier eene meer figuurlijke beteekenis dan "ergens dwars over heen gaan" zooals Wbk. heeft; het is hier "iemand dwars in den weg komen", en "hem daardoor in zijne bewegingen belemmeren."

Blz. 231, reg. 7. Het leesteeken achter ꦗ moet daarvóór komen. De Bab. Sangk. stelt dit gevecht in 1569 A. J. In Hollandsche berichten van 1616 wordt er ook vermoedelijk van gesproken. Zie DE JONGE, II. blz. 39.

Ald.: ꦕꦲꦶꦮꦶꦏꦿꦪꦁꦒꦸꦭ Vrg. blz. 198, reg. 11.

Blz. 233, reg. 10 v. o.: ꦕꦏꦮꦲꦗꦿꦶꦪ is, zooals uit Hollandsche stukken van lateren datum blijkt, een naam van de Solorivier. Over den hier vermelden oorlog met Padjang zie ook DE JONGE, II. I, blz. 90.

Blz. 234, reg. 7: ꦤꦕꦏꦁꦒꦸꦭ Vrg. DE JONGE, II. blz. 314 bovenaan.

Blz. 236, reg. 6: Terwijl in de reeds meergemelde Javaansche bronnen hiervoor het jaar 1569 en 1570 wordt opgegeven, blijkt ons uit de Hollandsche berichten van dien tijd dat deze gebeurtenis in 1624 moet worden gesteld. Zie DE JONGE, II. II, blz. 40 vlg. en 88. Prof. VETH, II. blz. 313 enz. geeft op het jaar 1623. Vergelijk ook zijne uitvoerige beschrijving van deze gebeurtenis aldaar. Het in deze werken medegedeelde bevestigt in hoofdzaak wat hier gezegd wordt, en ook de berichten in de Sadjarah komen er mede overeen, met uitzondering van de jaartallen, die geheel anders zijn. Merkwaardig is het evenwel, dat tusschen de voor dezelfde gebeurtenis opgegeven jaartallen weêr een verschil van 40 jaar bestaat.

Blz. 236, reg. 12: ꦮꦤꦕꦏꦏꦠꦏꦮꦲꦤꦶꦫꦶꦤꦏꦁ Vrg. DE JONGE, blz. 88 en 97. Volgens de aldaar medegedeelde berichten zou dit in het jaar 1625 hebben plaats gehad.

Blz. 239, reg. 5: ꦲꦤꦤꦶꦤꦶꦫꦏꦠꦏꦤꦏꦮꦲꦤꦏꦁ "een dienaar van den Vorst op den eersten rang", "vooraan zittende". Vrg. Wajangverh. blz. 324, reg. 13, ꦏꦮꦤꦒꦏꦮꦲꦤꦏꦁ"

Blz. 240, reg. 5: ꦱꦾꦏꦏꦮꦲ moet gelezen worden ꦱꦾꦏꦮꦲ

Blz. 241, reg. 10: ꦏꦶꦫꦮꦺ Dit jaartal was in de tekst niet ingevuld, en is overgenomen uit de V. B. en de Bab. Sangkâlâ. Bij

DE JONGE ll. II, blz. 114 wordt in een brief van COEN aan de Bewindhebbers Oktober 1627 als de datum vermeld.

Blz. 243, reg. 6: ꦲꦤꦸꦫꦲꦤ꧀ꦲꦤꦸꦫꦤ꧀ is een drukfout voor ꦲꦤꦸꦫꦲꦤꦸꦫꦤ꧀ꦒꦤ꧀, dat echter niet zeer algemeen is, want doorgaans vindt men ꦤꦸꦫꦲꦤꦸꦫꦤ꧀ꦒꦤ꧀ of ꦲꦤꦸꦫꦲꦤ꦳ꦤꦸꦫꦤ꧀ꦒꦤ꧀.

Ald. reg. 6 en 7: ꦩꦏꦫ꧀ꦩꦏꦤ꧀ꦢꦶꦏꦺꦴꦠꦠꦸꦤ꧀ꦒꦏꦸꦫꦱꦼꦤꦤ꧀ꦢꦺꦴꦤꦠꦱ꧀. Het graf is dat van den Sultan van Padjang, (zie blz. 165, reg. 2), en de ligging is vermoedelijk in de nabijheid van het thans nog bestaande Kartåsoerå, ofschoon daar niet één der Boetoehs, in het Aardr. en Stat. Wbk. opgenoemd, wordt geplaatst.

Ald. reg. 9 enz.: ꦱꦸꦱꦸꦲꦸꦤꦤ꧀ enz. Dit is een zeer duidelijke voorspelling der regering van Soesoehoenan Mangkoerat (1678—1703 A.C.), die tevens den rijkszetel naar Wånåkartå, daarna Kartå soerå geheeten, overbracht. Vrg. blz. 365.

Blz. 245, reg. 6 en 5 v. o.: ꦲꦲꦱꦶꦫꦶꦫꦶꦒꦶꦫꦶꦲꦤꦒ꧀ lees ꦲꦲꦱꦶꦫꦶꦫꦶꦒꦶꦫꦶꦲꦤꦒ꧀. V.B. leest hiervoor ꦲꦲꦱꦫꦶꦫꦶꦒꦶꦫꦶꦲꦤꦒ꧀.

Blz. 246, reg. 13: ꦱꦤꦤꦒꦫꦶꦱꦁꦒꦶꦫꦶ. De Soenan van Giri, de Javaansche Paus, zooals de oude Hollanders hem noemden, stamde af van Santri Giri, en de waardigheid was eene meer geestelijke gebleven; terwijl de vroeger onafhankelijke hoofden van Soerabaja hun afstamming rekenden van den Soenan van Ngampèl Dentå, waar dus een omkeer van geestelijk in wereldlijk gezag zou hebben plaats gevonden. Vergelijk hiervoor VETH, II. blz. 326 en 327.

Blz. 248, reg. 11: ꦤꦤꦫꦤꦏꦤꦤꦸꦤꦤ꧀ enz. Dit is eene zinspeling op hetgeen verhaald wordt blz. 362 vlg.

Blz. 249, reg. 5: ꦲꦶꦚꦶꦤꦒꦸꦫꦸꦤꦶ. Hiermede worden zeker bedoeld de groote, zeer vereerde stukken geschut, die in den Kraton der Vorsten en nog in die van Soerakarta worden bewaard, en onderscheiden worden met de namen Kjaï Goentoer Geni en Njaï Setomi. Over dezen geheelen oorlog kunnen de stukken, reeds vroeger door den Heer LEUPE in de Bijdragen voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Ned-Indië dl. 3 blz. 289 geplaatst, worden geraadpleegd en evenzeer die door den Heer DE JONGE, medegedeeld in zijn meermalen genoemd werk, dl. II. blz. 125 vlg., en waaruit de weinige naauwkeurigheid der Javaansche berichten blijkt in dit opzicht. Mandoerå-Redjå vinden wij evenwel ook daar als veldoverste genoemd.

Ald. reg. 10: ꦩꦢꦸꦫ is de naam van een bekende plaats op Madoera, vroeger hoofdplaats, waarom het westelijk gedeelte ook wel zoo werd genoemd.

Blz. 249, reg. 12: ꦄꦤꦏꦶꦤꦒꦤ꧀ vrg. aant. op blz. 10. In de Bab. Djokj., wordt hier Pekalongan genoemd.

Blz. 250, reg. 8: ꦲꦔꦤꦫꦗꦪ꧀ Deze en de volgende namen van Hollandsche aanvoerders zijn zeer moeijelijk te verklaren en in het geheel niet op bepaalde personen toe te passen. Van ꦲꦔꦤꦫꦗꦪ zou men desnoods Jakobus kunnen maken. Voor ꦄꦩꦗꦪ꧀ heeft V.B. ꦤꦄꦩꦗꦪ꧀ en daarin kan men Willem herkennen; in plaats van ꦥꦶꦔꦤꦤ (reg. 9) moet gelezen worden ꦥꦶꦔꦤꦤ꧈ In plaats van ꦱꦸꦗꦺꦴꦲꦄꦤꦫꦗꦪ leest de V.B. het volgende: ꦱꦸꦗꦺꦴꦲꦶꦱꦸꦥꦶꦠꦤꦤꦱꦸꦩꦄꦤꦫꦗꦪꦤꦔꦏꦄꦱꦄꦤꦱꦸꦩꦄꦤꦫꦗꦪꦤꦔꦏꦶꦱꦸꦲꦄꦤꦫꦗꦪ

Ald. reg. 11 v. o.: ꦏꦤꦗꦼꦴꦂ is nog de naam der rivier waaraan Pasoeroean ligt. Ook wordt het blz. 562 genoemd als de plaats waar een Hollandsch fort werd gebouwd. Misschien is hier Pasoeroean tot nadere verklaring bijgevoegd.

Ald. reg. 3 v. o.: ꦲꦭꦶꦗꦫꦲꦤꦄꦴꦥꦤꦤ Vrg. over dezen en het door hem verrichte Baron Sakènder, pada 686 vlg. en de aanteekeningen van Dr. COHEN STUART. Ook in de stukken der Hollanders wordt hij genoemd, DE JONGE, II. blz. 149.

Blz. 251, reg. 11 v. o.: ꦧꦿꦶꦒꦝꦤ Dit Hollandsche woord „brigade" wordt in het Javaansch gebruikt voor eene afdeeling troepen, in navolging van de bij de Kompagnie bestaande gewoonte, volgens welke, althans in later tijd, een brigade stond onder bevel van een Kapitein.

Blz. 251, reg. 2 v. o.: ꦲꦩꦸꦫꦗꦪ V. B. ꦲꦩꦸꦫꦗꦪ zal ook wel de naam zijn van een vuurwapen, maar wat is het woord? Het schijnt wel Europeesch en men zou er zoo bij denken aan „bom", maar wat is dan ꦲꦩꦗꦪ of ꦲꦩꦗꦪ꧀

Blz. 252, reg. 11 v. o.: ꦄꦤꦄꦤꦱꦤꦄꦝꦂ enz. Achter ꦄꦝꦂ zal wel ingevoegd moeten worden: ꦤꦝꦤꦱꦶꦪꦤꦱꦶ꧈ De V. B. laat achter ꦄꦝꦂ aldus volgen: ꦱꦶꦄꦤꦄꦱꦤꦱꦤꦶꦄꦤꦶꦲꦂ꧉ ꦤꦝꦂꦤꦱꦺꦴꦱꦶꦤꦶꦱꦶꦤꦱꦶꦱꦶꦄꦤꦄꦱꦤꦱꦤꦶꦄꦤꦶꦲꦂꦱꦄꦤꦄꦴꦤꦶꦄꦤꦶꦲꦂ

Blz. 253, 1 v. o.: ꦧꦫꦤꦝꦤꦏꦺꦴꦁ lees: ꦧꦫꦤꦝꦺꦴꦤꦏꦺꦴꦁ De beteekenis van dit woord wordt in G. R. opgegeven als „braken, vomeren", in Wbk. „kwijlen"; hier in den zamenhang past, dunkt mij, de eerste beteekenis beter. Het hier verhaalde wordt ook medegedeeld door VALENTIJN, dl. IV, 1e stuk, blz. 93, (vrg. ook Baron Sakènder aant. 108); in de officiële berichten bij DE JONGE vinden wij er echter geen gewag van gemaakt, doch waarschijnlijk is met het bericht van VALENTIJN bedoeld de aanval op het reduit Hollandia den 21sten September 1628 (niet 1629).

Blz. 254, reg. 4 v. o.: ꦲꦶꦔꦏꦸꦫꦏꦺꦴꦱꦤꦤꦶꦁ Volgens de Holl. berichten is Baoe Rekså gesneuveld in het gevecht op den 21sten Oktober 1628, en is Mandoerå Redjå (met Topasanta?) den 1sten December 1628 om het leven gebracht. Dat de Hollanders gezanten hebben gezonden naar Mataram is zeker waar, doch na dezen oorlog bleef het bij pogingen daartoe (zie DE JONGE, blz. CLVIII en CX enz.), want zij hadden, zooals daar blijkt, alle reden tot mistrouwen tegen de Javanen.

Blz. 255, reg. 10: ꦩꦤ꧀ꦒꦱꦩ꧀ Dit jaartal wordt ook in de Bab. Sangk. opgegeven.

Blz. 256, reg. 2: ꦲꦶꦚꦫ Deze ꦚꦫ wordt ook vermeld in Mededeelingen van het Ned. Zendelinggen., jaarg. XIV, blz. 278.

Ald. reg. 3: ꦩꦔꦸꦩꦸꦒꦤꦺꦴꦱꦶꦭꦶꦲꦤ꧀ Over de naauwe betrekking van Balambangan met Bali vrg. ook bij DE JONGE, ll. II, p. 170 en 201, en over dezen oorlog p. 233 en 241. Uit deze berichten blijkt, dat Balambangan reeds onderhoorig was aan Bali, en dat deze oorlog in het jaar 1637 en 1639 is gevoerd.

Ald. reg. 7: ꦧꦸꦭꦺꦃꦭꦺꦁꦏꦤ꧀ Men zou in dezen naam Boelèlèng zoeken. De Dj. Bab. heeft ꦩꦤ꧀ꦒꦏꦤ꧀

Blz. 257, reg 5 v. o.: ꦮꦺꦴꦤꦤꦶꦩꦶꦲꦶꦁꦏꦺꦴ Over deze gewesten vergelijke men de berichten bij DE JONGE, ll. blz. 175, 186, 189 en tevens XCIV. Daaruit blijkt, dat dit reeds in het jaar 1632 heeft plaats gehad, dus dat de tijdorde hier niet genoegzaam in acht is genomen. Vermoedelijk hangt dit daarmede zamen, dat 9 à 10 jaar later deze gewesten op nieuw zijn bevolkt geworden. Zie DE JONGE, ll. p. 253. Oekoer lag in het tegenwoordige Bandong. Vrg. VETH, ll. blz. 317, 330 en 336.

Blz. 258, reg. 9: ꦕꦫꦏ Deze ꦕꦫꦏ wordt ook vermeld in Mededeelingen van het Ned. Zendelinggen., jaarg. XIV, blz. 278.

Ald. reg. 12 v. o.: ꦏꦫꦠꦲ Karta wordt in alle berichten van de Hollanders de hoofdplaats van Mataram in die dagen genoemd. Vrg. ook blz. 644, reg. 11 v. o. enz.

Ald. reg. 11 v. o.: ꦩꦩꦶꦫꦱꦸꦩ Vrg. blz. 139 vlg.

Ald. reg. 3 v. o.: ꦄꦄꦕꦫꦗꦺꦴꦩꦩꦶꦃ Er worden in de Sadjarah nog meer zonen genoemd. De opgaaf is dus niet geheel juist.

Blz. 259, reg. 8 v. o.: ꦩꦤ꧀ꦒꦱꦩ Ditzelfde jaartal heeft ook de Bab. Sangk., maar de Bab. Djokj. heeft ꦩꦤ꧀ꦒꦱꦶ. Daar het jaar 1646 A. C. voor den dood van Sultan Agoeng algemeen is aangenomen, komen de beide javaansche jaartallen met onze gewone berekening geenszins overeen. Vrg. ook wat VAN GOENS

mededeelt omtrent de regeling van het bestuur door Sultan Agoeng. Bijdr. van het Instituut, II. blz. 364 en vlg.

Blz. 260, reg. 10 v. o.: ꦲꦶꦠꦶꦩꦶꦭꦶꦲ꧀ De overblijfselen van den kraton van Plèrèd zijn nog aanwezig en o. a. in den Javaoorlog werden zij herhaaldelijk door de opstandelingen als vesting gebruikt.

Ald. reg. 5 v. o.: ꦥꦶꦩꦁꦫꦲꦤ꧀ was een zeer belangrijke waardigheid volgens de berichten der Hollanders. Vrg. VAN GOENS, II. blz. 320.

Blz. 266, reg. 2: ꦲꦩꦁꦒꦸꦲꦤ꧀ Volgens het Wbk. wordt ꦤꦤ꧀ ꦤꦸꦫꦸꦃ gebruikt voor "steken met iets dat een bos van stekels vormt"; hier dus van de menigte pieken en krissen, die op Pangeran Alit werden gericht.

Ald. reg. 6: ꦲꦤꦤꦸꦤꦸꦃ Ik zou de voorkeur geven aan ꦲꦤꦤꦸꦤꦸꦃ zooals V. B. heeft, omdat de beteekenis daarvan volgens het Wbk. hier de juiste is.

Ald. reg. 5 v. o. Over dit verhaal kan men vergelijken VAN GOENS, II. blz. 334 vlg.

Blz. 267, reg. 12: ꦲꦒꦤ꧀ moet hier klaarblijkelijk worden opgevat in de beteekenis van "onverwachts overvallen." V. B. heeft dan ook ꦲꦤꦤ꧀"

Ald. reg. 8 v. o. Over den dood van Wirå Goenå vergelijke men ook nog VAN GOENS, II. blz. 334.

Blz. 269, reg. 5: ꦲꦤꦠꦏꦲꦢꦶꦫꦤꦏꦂ enz. Zie DE JONGE, II. dl. III, blz. 183. Volgens dit bericht is het jaar dezer gebeurtenis 1669 A. C.

Blz. 270, reg. 3: ꦲꦭꦶꦏꦒꦠꦸꦠꦶꦩꦂ V. B. ꦏꦏꦸꦭꦤꦒꦺꦴꦫꦲꦒꦸꦩꦶꦭꦶꦲꦒꦸꦒꦺꦴꦫ ꦒꦸꦩꦺꦴꦲ꧀ Klaarblijkelijk wordt een soort cholera met deze ziekte bedoeld.

Ald. reg. 5: ꦏꦶꦒꦺꦴꦏꦠꦲꦸꦒꦺꦴꦲ꧀ Vrg. nog wat hierover gezegd wordt door DE JONGE, II. pag. XCVII en blz. 176.

Ald. reg. 11: ꦩꦸꦫꦶꦲꦶꦩꦂ In Midden-Java worden meerdere bergen van dien naam aangetroffen. Wij hebben hier de keus tusschen een top van den Merbaboe en een berg op de grenzen van Djokjokarta en Bagelèn.

Ald. reg. 2 v. o.: ꦩꦒꦤꦤ꧀ De Bab. Sangk. heeft ꦩꦒꦤꦤ꧀ Volgens de Hollandsche berichten zou het in het jaar 1667 moeten zijn. Vrg. DE JONGE II.

Blz. 271, reg. 1: ꦲꦤꦭꦸꦭꦒꦺꦴꦩꦤꦤ꧀ Hiermede zijn thans alleen de zonen bedoeld. De Sadjarah noemt er nog meer, maar geen Pangéran Martå Sånå. Deze laatste wordt evenwel vermeld onder de vier bij DE JONGE, II. blz. XCIX, wier namen dezelfde zijn als die der hier voorkomende.

Blz. 271, reg. 4: ꦩꦶꦔꦺꦴꦩꦶꦪꦩꦔꦺꦴꦩꦶꦏꦸꦭꦸꦂꦤꦶ Volgens de Hollandsche berichten was dit nog zoo zeker niet. Zie DE JONGE II.

Blz. 274, reg. 5 v. o.: ꦩꦶꦏꦸꦩꦺꦴꦏꦸꦩꦸꦭꦸꦏꦺꦴꦩꦺꦴꦏꦺꦴꦤꦪ enz. Vrg. het bericht uit Japara van 15 September 1668, bij DE JONGE, II. blz. 176.

Blz. 277, reg. 4 v. o.: ꦏꦠꦶꦪꦤ Eensklaps worden nu na het vorige jaartal 14 jaar overgesprongen (zie blz. 270, reg. 2 v. o.), doch hiermede komen wij op een vasteren grondslag, want wij treffen bij DE JONGE, II. blz. 187, een bericht aan omtrent de uitbarsting van een vulkaan in het begin van Augustus 1672.

Blz. 279, reg. 4: ꦮꦩꦶꦱꦸꦏꦂꦤꦶ schijnt een spreekwijs te zijn: "zoo bitter als suikersap", om de liefelijkheid van haar lach uit te drukken.

Blz. 281, reg. 5: ꦮꦔꦸꦩꦁꦲꦶ is in plaats van ꦮꦩꦁꦲꦶ (zie Wbk. in voce ꦩꦁ). V. B. heeft ꦮꦲꦁꦲꦶ"

Blz. 282, reg. 3: ꦥꦸꦏꦁꦩꦱꦁ Hiermede zullen wel bedoeld zijn "realen."

Blz. 284, reg. 5: ꦱꦸꦫꦧꦗꦪꦁꦏꦺꦴꦩꦺꦴꦤ enz. De dood van Pangéran Soerabaja wordt vermeld in een brief van 1659. Zie DE JONGE, II. blz. 81. Over de oneenigheden tusschen den Soesoehoenan en den Pangéran Dipati worden ook gedurig mededeelingen door de Hollanders gedaan. Zie bv. de berichten van 9 Augustus 1668 (DE JONGE, II. blz. 175, cf. blz. 179) en ook van Julij 1671 (ald. blz. 186).

Ald. reg. 2 v. o. Over de hier volgende beschrijving van den toestand van het rijk van Mataram vergelijke men het resumé van den Heer DE JONGE uit de gelijktijdige berichten. Zie zijn werk dl. III, blz. XCVII enz.

Blz. 285, reg. 1: ꦏꦺꦴꦩꦺꦴꦏꦺꦴꦩꦶꦤꦺꦴꦱꦸꦪꦩꦔꦸꦩ" beteekent letterlijk "de lijfstraffen uitspreiden", en zal hier moeten beteekenen: "vertooningen maken van (folterende) lijfstraffen".

Ald. reg. 2: ꦏꦺꦴꦩꦺꦴꦏꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦔꦸꦩ wòrdt in het Wbk. vertaald alsof het alleen van vrouwen werd gebruikt, terwijl het hier van de posten en betrekkingen voorkomt.

Ald. reg. 1 v. o.: ꦏꦺꦴꦩꦺꦴꦏꦺꦴꦤꦺꦴꦩꦔꦏꦸꦫꦠꦏꦺꦴꦩꦺꦴꦏꦺꦴꦫꦗꦺꦴꦫꦤꦔꦸꦩ Onder de vrouwen van Mangkoerat wordt eene uit Kadjoran genoemd in de Sadjarah. Reeds eene der zusters van Sénâpati wordt daar vermeld als gehuwd met Pangéran Agoeng Kadjoran, terwijl ook eene Radèn Ajoe Kadjoran voorkomt onder de dochters van Panembahan Djoeminah, zoon van Sénâpati. In het Aard. en Stat. Wbk. worden drie plaatsen met den naam Kadjoran genoemd, twee in Kadoe en een in Bagelèn. Uit den zamenhang op blz.

Blz. 306, reg. 10 v. o. Voor ꦲꦤꦸꦤꦸꦏꦺꦴꦠꦤ꧀ moet ꦲꦤꦸꦤꦸꦏꦺꦴꦠꦤ꧀ gelezen worden.

Blz. 307. reg. 3: ꦲꦶꦤꦸꦤ꧀ Dit is vooral van toepassing op de Makassaren en Boeginezen. Vrg. o. a. J. A. BAKKERS, Het Leenvorstendom Boni, blz. 84 vlg. in Tijdschrift voor Ind. Taal- Land- en Volkenkunde, dl. XV.

Ald. reg. 7: ꦏꦤꦠꦤꦼꦴ Vrg. blz. 337, reg. 1; het blijkt in de nabijheid van Djapara te hebben gelegen.

Ald. reg. 9: ꦱꦸꦫꦶꦲꦤꦠꦤ꧀ zeker de berg van Japara, waarover in het kontrakt van 28 Februarij 1677 wordt gesproken. Vrg. DE JONGE IV, blz. 82 en Bab. blz. 82, reg. 1.

Blz. 308,. reg. 2: ꦲꦔꦶꦢ꧀ꦢꦸꦲꦏꦼꦲꦶꦁꦏꦶꦏꦸꦲꦼꦏꦼꦲꦤ꧀ enz. Vrg. DE JONGE, ll. blz. VIII, XXIV en 148, bij wien men tevens de hier gegeven berichten kan vergelijken, voor zoo ver den oorlog met Troenå Djåjå betreft tot en met blz. CXII en 73 tot 313.

Blz. 309, reg. 8 v. o.: ꦱꦶꦱꦸꦢ꧀ꦢꦺꦴꦤꦲꦶꦤꦶꦏꦤꦔꦶꦱꦸꦢ꧀ꦢꦺꦴꦤꦲꦤ꧀ꦢꦶꦤꦸꦏꦏꦶꦲꦼꦏꦲꦤ꧀ Vrg. over de inneming van Mataram en de vlucht van den Soesoehoenan het verhaal van den lateren Soesoehoenan aan Speelman bij DE JONGE, IV, blz. 147 vlg. De hier genoemde plaatsen zijn natuurlijk alle in den omtrek van Mataram, in het tegenwoordige Djokjokarta, gelegen en komen ook in het verhaal van Soesoehoenan Mangkoerat voor.

Blz. 312, reg. 12: ꦲꦼꦭ꧀ꦭꦺꦴꦏꦶꦭꦲꦤꦸꦱꦸꦲꦸꦤꦤꦶꦏꦲꦶꦁꦲꦶꦁꦲꦤ꧀ Het was een algemeen aangenomen bijgeloof bij de Javanen, dat een rijkszetel niet langer dan honderd jaar moest bestaan.

Blz. 313, reg. 3: ꦲꦗꦼꦲꦤꦲꦔꦲꦭꦶꦏꦏꦱꦸꦥꦶꦃ꧇꧑꧐꧇ꦱꦸꦫꦲꦤꦲꦭꦶꦥꦏꦲꦤꦔꦲꦤꦸꦱꦸꦲꦸꦤ꧀꧇꧑꧐꧐꧇ In een brief van Wongså Dipå vinden wij den datum van de vlucht te zijn: Vrijdag 1 Djoemadilawal = 2 Julij 1677. Zie DE JONGE IV, blz. 132.

Ald. reg. 3 v. o.: (Vrg. blz. 354, reg. 2.) ꦤꦸꦫꦶꦲꦤꦱ꧀ Volgens WINTERS Zamenspraken, 1e dl. (1e druk), blz. 168, zouden hier heel veel tijgers zijn. Hiermede kunnen wel eigentlijk de ꦲꦸꦫꦶꦲꦤꦱ꧀ (zoo moet reg. 2 v. o. gelezen worden, niet ꦲꦸꦫꦸꦲꦤꦱ꧀) waarvan hier gesproken wordt, bedoeld zijn, ofschoon vrg. blz. 10 en aant. ald.

Blz. 314, reg. 6: ꦲꦶꦁꦲꦤꦲꦸꦫꦲꦤ꧀ ꦲꦸꦫꦲꦤ꧀ is hier zeker verkorting van ꦲꦤꦲꦸꦫꦲꦤ꧀ V. B. heeft ꦲꦸꦫꦸꦲꦤ꧀"

Ald. reg. 10: ꦲꦸꦔꦸꦔꦤꦏꦲꦤ꧀ oude naam van een distrikt in Bagelèn.

Blz. 316, reg. 6: ꦲꦶꦤꦏꦲꦤ꧀ wordt ook onder de zonen van den Soesoehoenan genoemd door SPEELMAN. Zie DE JONGE, IV, blz. 190.

Blz. 316, reg. 9: ꦏꦶꦤ꧀ꦗ꧀, ook bij DE JONGE II., blz. 153. Het is de naam van een dorp en een distrikt in Bagelèn; vermoedelijk is hier bedoeld wat elders Kadjenar wordt genoemd, de plaats waar Sénåpati overleden is.

Blz. 317, 7 v. o.: ꦏꦶꦫꦶꦏꦶꦴꦤ꧀ꦏꦶ, Men zou hier verwachten ꦏꦶꦫꦶꦴꦤ꧀ꦏꦶ, V. B. heeft ꦏꦶꦫꦶꦗꦫꦫꦤꦴꦤ꧀ꦏꦶ.

Blz. 318, reg. 5 en 6: ꦄꦶꦭꦤꦴꦤꦒꦸꦭꦶꦫꦤꦭꦤ꧀, In de instruktie van SPEELMAN (zie DE JONGE, II. blz. 192) wordt hetzelfde feit vermeld, maar de kris wordt Belatar genoemd, doch vergelijk ook blz. 360, reg. 9.

Ald. reg. 11: ꦤꦤꦶꦴꦩꦤ, Wie hiermede bedoeld is blijkt niet uit het voorgaande.

Blz. 319, reg. 3 v. o.: ꦏꦫꦺ, Men zie over dezen olifant nog DE JONGE IV, blz. 153.

Blz. 320, reg. 1: ꦭꦔꦒ꧀, Wbk.: "kreupelbosch" of "alang-alang afbranden." Zoo b. v. blz. 221, reg. 5: ꦭꦔꦒ꧀ꦏꦶꦪꦏ. Hier is het klaarblijkelijk figuurlijk in de beteekenis van "verdelgen" of "overvallen." V. B. heeft ꦲꦤ꧀ꦏꦭꦏ.

Ald. reg. 2: ꦱꦏꦭꦤ, Vrg. ook DE JONGE, II. blz. 154.

Blz. 322, reg. 2: ꦤꦏꦫꦶꦏꦺꦴꦱꦫꦗꦶꦪꦶꦏ, Ook bij DE JONGE, IV, blz. 35 wordt dit plan vermeld.

Blz. 323, reg. 4 v. o.: ꦭꦤꦏꦭꦤꦴꦩꦶꦏꦤꦒ, ꦤꦴꦩꦶꦏꦤꦒ "gevest van een kris" (hoewel gewoonlijk alleen Ng., komt het hier en ook blz. 101, reg. 1, in K. voor), schijnt hier wel bedoeld te zijn, en zou deze uitdrukking letterlijk beteekenen, "een kind zoo groot als 't gevest van een kris," dus z. v. a. een "dwerg," als het ware een "klein Duimpje."

Blz. 325, reg. 10 v. o.: ꦱꦒꦤꦒꦤ, Vrg. hiermede de opmerkingen van DE JONGE, II. blz. XXVII vlg.

Blz. 327, reg. 4: ꦤꦫꦗꦒ, herkenbaar aan den naam der rivier Tjidonan in de nabijheid van het hier mede vermelde Noesâ Kambangan.

Ald. reg. 5: ꦄꦭ꧀ꦭꦶꦏꦫꦤꦤꦒꦭ, eene afbeelding van deze bloem vindt men in "Flore et Pomone de l'île de Java par Mdme. HOOLA VAN NOOTEN.

Blz. 329, reg. 1: ꦫꦩꦶꦒꦒ, zal wel op Noesâ Kambangan moeten gezocht worden. Vrg. evenwel blz. 214 en aant. aldaar.

Blz. 330, reg. 5: ꦭꦒꦤꦭꦤꦴꦒꦤꦤ꧀ꦝ, vrg. blz. 528, reg 7 v. o. Klaarblijkelijk heeft in de Babad eene verwarring plaats gehad met de namen van SPEELMAN en DE WILDE (Vrg. blz. 528,

reg. 6 v. o.), en is nu uit het laatste den naam ꦤꦺꦴꦤꦸꦔꦤꦺꦴꦤꦸꦔ ontstaan. De namen der beide inlandsche aanvoerders kan ik niet thuis brengen.

Blz. 330, reg. 8 v. o.: ꦄꦄꦶ (cf. blz. 400, reg. 10). Men weet dat tegenwoordig de Goeverneur-Generaal door de Vorsten van Java „grootvader" genoemd wordt. Zeker was het in dien tijd nog niet zoo: in de translaatbrief opgenomen door DE JONGE, blz. 130, wordt hij echter reeds „vader" genoemd.

Blz. 331, reg. 9: ꦄꦥꦶꦤꦺꦴꦩ zoowel onze tekst als V. B. hebben deze spelling naar de uitspraak; dewijl het woord van het Portugeesche woord „chapéo" afkomt, zou ik aan de schrijfwijze ꦄꦕꦥꦶꦤꦺꦴꦩ de voorkeur geven.

Ald. reg. 3 v. o.: ꦥꦸꦱꦶꦠꦄꦤ꧀ꦥꦸꦱꦶꦠꦥꦸꦤ꧀ is hetzelfde als ꦄꦱꦶꦠ ꦄꦤ꧀ꦄꦱꦶꦠꦥꦸꦤ꧀ in Wbk.

Blz. 333, reg 2 v. o., het leesteeken achter ꦄꦤ꧀ moet wegvallen.

Blz. 337, reg. 3: ꦄꦶꦪꦩꦸꦗꦸꦒꦶꦥꦶꦣꦶꦪꦄꦶꦏꦶꦫꦶ Van de aanwezigheid van andere Europesche natiën te Djapara blijkt in de door den Heer DE JONGE uitgegeven stukken niets, zoodat van het hier volgende verhaal geen woord waar is; het is desnietteuin eene merkwaardige, zij het ook overdreven, illustratie van de met SPEELMAN op Java ingevoerde handelspolitiek der Kompagnie.

Blz. 339, reg. 7 v. o.: ꦄꦶꦏꦪꦺꦴꦫꦄꦣꦶꦄꦏꦪꦺꦴꦁꦄꦒꦸꦂꦄꦣꦶꦄꦶꦫꦄꦥꦸꦂ Vrg. DE JONGE IV, blz. 145.

Blz. 340, reg. 8: ꦏꦽꦺꦴꦁꦄꦠꦺꦴ Een broeder van Kraeng Galésong van dezen naam komt in de stukken bij DE JONGE niet voor, wel Daèng Mangallan. Het geheele volgende verhaal is ook weêr eene Javaansche illustratie van de met Kraeng Galésong gevoerde onderhandelingen gedurende den oorlog tegen Troenâ Djâjâ.

Blz. 341, reg, 3: ꦄꦶꦗ꧀ꦗꦶꦫꦺ De Bab. Dj. heeft ꦄꦄꦄꦶꦫꦺꦄꦄ en dus het getal talen, dat hij kende, nog wat overdreven.

Blz. 342, reg. 8 v. o.: ꦄꦏꦸꦄꦶꦃꦄꦄꦏꦸꦄꦏꦸ Ook in de stukken bij DE JONGE, (vrg. IV, blz. 231 noot), wordt de Brantas of rivier van Kediri zoo genoemd.

Blz. 343, reg. 4: ꦄꦄꦄꦶꦫꦺꦄꦄꦄ Vrg. het gezegde op blz. 325.

Blz. 345, reg. 2: ꦏꦄꦄꦶ Bij DE JONGE IV, blz. 196, vinden wij Karti Joedâ als opvolger van Martâpoerâ vermeld.

Ald. reg. 12: ꦄꦗ꧀ꦗꦺꦴꦄꦄ Het begrip van „'s nachts" bij „de ronde doen of patrouilleren" ligt blijkens dit voorbeeld niet bepaald in dit woord opgesloten.

Blz. 346, reg. 1 v. o.: ꦄꦤꦄꦫꦶ In het dagregister van HURDT (II. pag. 263) wordt dit verbasterd tot „St. Thomé"!

Blz. 347, reg. 6: ꦩꦁꦏꦸꦪꦩꦤꦏꦶꦤꦶꦤꦶꦪꦤ enz. Hier zijn klaarblijkelijk de tochten van SPEELMAN naar Soerabaja en van HURDT naar Kediri tot één verhaal zamengesmolten, zoodat het, de wonderen daargelaten, in hoofdzaak als onnaauwkeurig moet worden beschouwd, al komt het dan ook in bijzonderheden dikwijls met de Hollandsche berichten overeen. Vrg. nog DE JONGE, II. blz. 116.

Blz. 348, reg. 9: ꦏꦶꦩꦶꦒꦶꦏꦤ is een spreekwoordelijke uitdrukking die verklaard wordt in WINTERS Javaansche Zamenspraken, II, blz. 50, en gebruikt wordt van iemand, die een andere meester of andere partij wil dienen.

Ald. reg. 12 v. o.: ꦩꦁꦏꦸꦤꦪꦸꦢꦶꦪꦤꦢꦺꦱꦁ Uit de Hollandsche berichten weten wij, dat Galésong, kort na de inneming van zijne sterkte Kakapar op 21 Oktober 1679, is gestorven. Vrg. DE JONGE, II. blz. 279.

Ald. reg. 8 v. o.: ꦠꦶꦝꦺꦏꦤꦢꦶꦩꦶꦩꦤꦸꦫꦤ Hiermede zal vermoedelijk bedoeld zijn de begraafplaats van Soesoehoenan Koedoes, die ook beschreven wordt bij Poerwå Lelånå, I, blz. 198. In het dagregister van HURDT (DE JONGE, II. blz. 219) wordt mede een oude Javaansche grafstede vermeld: het is echter niet duidelijk of hij ze zelf zag. Waarschijnlijk is daar anders mede bedoeld de begraafplaats van Soesoehoenan Moerjå. Vrg. Poerwå Lelånå. II. blz. 203.

Blz. 349, reg. 1: ꦩꦶꦫꦗ lag volgens de kaart bij het werk van DE JONGE iets noordelijk tegenover Kediri aan de Brantas. Zie ook genoemd werk blz. 231 vlg.

Blz. 351, reg. 5: ꦩꦩꦶ Deze lezing heb ik behouden, ofschoon V. B. ꦩꦩꦶ heeft. Wbk. heeft alleen ꦩꦩꦶ, dit moet dus nader worden beslist.

Ald. reg. 4 v. o.: ꦏꦩꦏꦤꦒꦱꦶꦫ Volgens de geslachtslijst (Sadjarah) zou Troenå Djåjå als zoon van Demang Malåjå Koesoemå, afstammen van Lemboe Peteng. even als Djaran Panolèh een zoon van den laatsten Brå Widjåjå; dit komt mede overeen met de opgave bij DE JONGE, II. blz. 92 en 93.

Blz. 352, reg. 9 v. o. ꦤꦱꦫꦤꦪꦸꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦤꦶꦩꦤꦤꦸꦩꦏꦶꦫꦤꦪꦸꦤ Vrg. DE JONGE, II. blz 242. Dat daar een geheel andere voorstelling van dit gevecht gegeven wordt, laat zich verwachten en er blijkt uit, dat niet de Soesoehoenan, maar Kapitein TAK en de Baliër Djåjå Lelånå de eer van den dag behaalden.

Blz. 353, reg. 7: ꦱꦩꦤꦤꦸ is op de grenzen van Kediri en Pasoeroean gelegen.

Ald. reg. 10: ꦩꦕ꧀ꦱꦩ De datum der inneming van Kediri was volgens Hollandsche berichten 25 November 1678.

Blz. 353, reg. 12: ꦩꦩꦁꦏ꧀ wordt ook in de Hollandsche berichten gedurig genoemd. Zoo bij DE JONGE, ll. blz. 287, 289 en elders.

Ald., reg. 9 v. o.: ꦥꦫꦶꦩꦫꦲꦤ꧀ Omtrent dezen berg is het mij niet gelukt nadere inlichtingen te verkrijgen. Het is bekend dat de Makassaren hun sterkte hadden te Kapar of Kakapar, dat, volgens DE JONGE, ll. blz. 265, dicht bij de Porong en de voorheuvelen van den Panangoengan lag.

Ald. reg. 2 v. o. ꦩꦺꦴꦏꦱꦂꦏꦁ Vrg. DE JONGE, ll. blz. 242 en 251, en vrg. Babad, blz. 313 en aanteekening.

Blz. 355, reg. 5: ꦲꦶꦴꦩꦏꦤꦶꦏꦫꦗꦶꦮꦾꦱꦼꦒꦫꦏꦏꦁ Zie aant. op blz. 173, reg. 8 v. o.

Ald. reg. 6: ꦏꦏꦩꦠꦩꦗꦏꦗꦶꦂꦥꦸꦠꦿꦏꦩꦶꦤꦁꦏꦗꦶꦂꦏꦗꦶ In de Sadjarah worden beide namen vermeld, doch slechts van de laatste gezegd, dat zij in het huwelijk trad met Troenå Djåjå; ook bij DE JONGE wordt slechts van ééne prinses gesproken als vrouw van Troenå Djåjå. Vrg. ll. IV, blz. 191. Het geheele volgende verhaal wordt opgehelderd door de bepalingen van het Mohammedaansch recht omtrent het huwelijk.

Blz. 358, reg. 11 v. o. Uit de Hollandsche berichten blijkt, dat Troenå Djåjå werd gevangen genomen den 25sten December 1679 en gedood 2 January 1680.

Blz. 361, reg. 1: ꦏꦫꦁꦏꦩꦶꦂꦤ Of dit werkelijk de naam van een plaats is, kan betwijfeld worden, want ꦏꦫꦁ (= ꦲꦁ) beteekent „ledig, eenzaam," en ꦩꦶꦤ „verdwijnen." Zou men hierin dus niet eene figuurlijke uitdrukking voor „onbekende wildernis" kunnen zien, of wel een ontwijkend antwoord van Setjå-Gorå? Vrg. over Kadjoran nog beneden blz. 430, reg 1 v. o. vlg.

Blz. 362, reg. 10: ꦲꦗꦩꦶꦤꦩꦫꦒꦶ vrg. blz. 43, reg. 9 v. o.

Blz. 363, regel 12: ꦱꦗꦶꦝꦸꦤꦏꦏꦫꦸꦏꦩꦶꦤꦩꦤꦶꦩꦫ In de brief van COUPER en zijn raad (zie DE JONGE, ll. blz 296 vlg.) wordt wel van Singåsari (zie ald. blz. 301), maar niet van dezen Panembahan gesproken, die vermoedelijk hier zal zijn opgevoerd om hem als geestelijk hoofd tegenover den Soenan van Giri te stellen, wiens heiligheid mede op zijn kinderen en kleinkinderen overging, zooals ook nog uit het volgende blijkt.

Blz. 365, reg 4: ꦏꦫꦶꦤꦒꦺꦴ is ontwijfelbaar het op de kaart bij DE JONGE genoemde Oelegondeer; volgens die kaart kunnen deze plaats en Wånåkartå (dat er niet opstaat), het latere Kartåsoerå, niet ver van elkander hebben gelegen, beide in zuid-oostelijke richting van de Merapi naar de Solorivier, die op genoemde kaart Semanggi wordt genoemd.

Blz. 365, reg. 7: ꦲꦏꦶꦔꦝꦺꦴꦤ꧀ enz. Zie blz. 243.

Ald. reg. 3 v. o.: ꦔꦫꦺꦴꦒ is eene schrijffout voor ꦔꦺꦴꦒ, ofschoon het zeer de vraag is of het niet ꦏꦫꦺꦴꦒ zal moeten zijn; ꦲꦤꦫ꧀ꦗꦶꦏꦫꦺꦴꦒꦲꦏꦝꦔꦫꦺꦴꦒ beteekent dan, „reeds was de kraton in geboorte, in beginsel aanwezig"; ꦔꦺꦴꦒ beteekent z. v. a. ꦔꦺꦴꦒꦤ꧀, dus dan is de vertaling: „reeds is het van de klasse der kratons." V. B. heeft het woord niet, evenmin als de Bab. Djokj., doch de Bab. Djokj. in poëzie leest aldus: ꦲꦫꦗꦲꦶꦏꦏꦶꦒꦏꦗꦫꦶꦔꦏꦶꦔ ꦏꦏꦶꦒꦶꦒꦶꦂꦶꦏꦶ ꦗꦲꦶꦏꦏꦫꦲꦗꦲ

Ald. reg. 2 v. o.: ꦏꦭꦎꦱꦸꦃꦏꦶꦔꦲꦤꦫ꧀ꦗꦶꦏꦶꦤꦏꦭꦲꦶꦁꦲꦤꦫꦶꦁ Zie DE JONGE IV, blz. 39 en 52. Voor het hier volgend jaartal hebben de Hollandsche berichten 14 September 1680. Zie II. blz. 52.

Blz. 369; 8 v. o.: ꦤꦲꦒꦤꦒꦺꦤꦲ Bij juister inzien heeft de tekst: ꦤꦲꦒꦤꦒꦺꦤꦲ het zal dus eene schrijffout zijn voor ꦤꦲꦒ ꦤꦒꦺꦤꦔꦺꦤꦲ zooals ook V. B. heeft.

Blz. 370, reg 4 v. o.: ꦄꦄꦤꦗꦲꦶꦤꦏ, Blz. 371, reg. 5, vindt men de meer gewone vorm ꦄꦒꦤꦏ gebruikt, dat ook V. B. heeft.

Ald. reg. 3 v. o.: ꦤꦏꦺꦴꦃꦒꦶꦤꦏ is eene Javaansche schrijfwijs naar de uitspraak van ꦤꦏꦺꦴꦂꦄ zooals meer algemeen naar de afkomst uit het Sanskrit geschreven wordt.

Blz. 371, reg, 9 v. o.: ꦄꦩꦸꦤꦏ „muts", is door V. B. weggelaten, doch men kan zich zeer goed denken, dat de Vorst zelfs bij den hoed een muts droeg.

Ald. reg. 8 v. o.: ꦩꦶꦂꦏꦺꦴꦄꦁ Men kan zich voorstellen, dat een Javaan denkt aan de helft van deze vrucht, die de vorm van een halve maan heeft, bij het zien van de hoeden met opstaande randen, die in den tijd, waaruit het werk dagteekent, werden gedragen. Elders, bv. Beschrijving van Batavia, II, blz. 203, komt de ook in het Wbk. opgenomen term ꦤꦒꦺꦴꦩꦶꦂꦏꦺꦴꦄꦁꦏꦸꦤ꧀ voor van de hoed van een koetsier. De op reg. 6 v, o. volgende uitdrukking: ꦄꦤꦤꦱꦺꦴꦄꦤꦤꦏꦺꦴꦤꦲꦤꦏꦺꦴꦃꦄꦤꦏꦤ꧀ doet ons denken, dat de schrijver het kostuum van VAN IMHOFF tijdens zijn bezoek te Soerakarta in 1746, in zijne beschrijving voor oogen heeft gehad.

Ald. reg. 7 v. o.: ꦩꦺꦴꦤꦱꦸꦤ꧀ „een huzarensabel," zoo krom zeker; de V. B. heeft ꦄꦄꦤꦤꦱꦺꦴꦤ꧀ vermoedelijk de naam van een peulvrucht van dat fatsoen.

Ald.: ꦄꦶꦒꦶꦄꦱꦸꦤ꧀ van ꦱꦸꦄꦱꦸꦤ꧀ dat mij is onbekend, doch vermoedelijk wordt daarmede de draagband of de koppel bedoeld. Opmerking verdient, dat in het Wbk. voor ꦄꦱꦸꦒꦸꦤ꧀ ook de beteekenis „slingerplanten" wordt opgegeven.

Ald. reg. 2 v. o.: ꦲꦫꦶꦥꦛꦼꦴꦤ꧀ ook vermeld blz. 673, reg. 3 v. o., moet een plaatsje zijn in het gebied van 't tegenwoordig Djokjokarta, dicht bij Mareboeng.

Blz. 373, reg. 7: ꦲꦶꦁꦒꦸꦴ dat ook voorkomt blz. 595, reg. 1 in de uitdrukking: ꦲꦔꦾꦶꦱꦥꦶꦲꦶꦁꦒꦸꦴ staat niet in het Wbk., maar wordt genoegzaam verklaard door hetgeen op beide plaatsen volgt; het zal dus wel zijn eene verkorting van ꦄꦶꦲꦶꦱꦲꦁꦒꦸꦴ "één tegen honderd," en dus z. v. a. ons "ongelijk, onevenredig, geen portuur". Zie ook Tijdschr. van Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXIII blz. 289.

Blz. 375, reg. 7 v. o.: ꦲꦄꦱꦶꦕ bij DE JONGE, II. blz. 311 Silinga geheeten, was zeker gelegen in Bagelèn, waarheen Poeger was geweken.

Blz. 378, reg. 3 v. o.: ꦲꦔꦺꦴꦆꦔꦲꦔꦲꦏꦸꦴ Volgens DE JONGE, II. blz. 312 werden de Prågå en Bogåwontå beide overgetrokken, vermoedelijk is hier evenwel de eerste bedoeld. Vrg. DE JONGE, II. blz. 60.

Blz. 380, reg. 4: ꦄꦴꦲꦔꦲꦏꦸꦴ Hier echter voegt V. B. in ꦔꦲꦏꦸꦴꦏꦾꦴꦲꦕꦔꦺꦴꦤ꧀, ꦄꦴꦲꦔꦲꦏꦸꦴꦲꦕꦤꦶꦢꦸꦏꦸꦴꦲꦏꦸꦴ dat zeker voor de duidelijkheid van het verhaal op de wijze der Javanen zeer wenschelijk is

Ald. reg. 4: ꦲꦕꦾꦶꦏꦺꦴꦤ꧀ V.B. ꦏꦶꦲꦾꦶꦏꦺꦴꦤ꧀ waaruit blijkt dat de grondvorm is ꦏꦾꦶꦏꦺꦴꦤ꧀ zooals ook in de verbeteringen op Wbk. is opgemerkt en niet ꦏꦾꦶꦏꦺꦴꦤ꧀.

Ald. reg. 9: ꦔꦼ ꦺꦴ ꦒ Bij DE JONGE, II. blz. 313 vinden wij opgegeven 17 November 1681.

Ald. reg. 8 v. o.: ꦲꦕꦾꦭꦲꦱꦲꦔꦺꦴꦤ꧀ꦢꦶꦁꦒꦶꦁꦒꦸꦴꦲꦏꦸꦴ Zie DE JONGE, II. blz. CXI. Merkwaardig is de Javaansche voorstelling van den inhoud der kontrakten van 1677 en 1678, en voor zoover Tjeribon betreft, dat van 4 Januarij 1681; want eerst in 1705 is Tjeribon voor goed aan de Kompagnie afgestaan.

Blz. 382, reg. 8. Hier volgt nu de op Javaansche wijze opgesierde geschiedenis van den bekenden Soerapati, en van den dood van Kapitein TAK, welke mede zeer uitvoerig worden beschreven bij DE JONGE, V, blz. XVIII — XXIV en XXIX — XL benevens de officiëele stukken blz. 165 — 202.

Ald. reg. 10: ꦲꦔꦤ꧀ꦝꦔꦺꦴꦤ꧀ Hierin is gemakkelijk de Hollandsche naam "van Beveren" te erkennen. De op regel 11 v. o. voorkomende naam ꦄꦏꦺꦴꦱꦲꦴꦫꦶ wordt daarentegen in Javaansche en ook Maleische stukken, (vrg. o. a. DE JONGE, IV, blz. 130 en 132), algemeen aan den Goeverneur-Generaal gegeven, en is vermoedelijk eene verbastering van het Portugesche "Capitano Major". Deze naam is dus hier als een bekende

door den schrijver van dit verhaal voor zijn personage genomen, want blijkbaar is de Goeverneur-Generaal niet bedoeld.

Blz. 381, reg. 15 v. o.: ꦲꦩꦶꦤꦲꦶꦁꦒꦺꦴ Zeker is ꦤꦺꦴꦲꦶꦁꦒꦺꦴ in plaats van ꦤꦩ꦳ gebruikt, omdat hier sprake is van een meisje van Europesche afkomst, waarvoor op Java door de inlanders dit Maleische woord als titel wordt gebruikt. Desniettemin vinden wij blz. 383, reg. 3 en 5 enz. herhaaldelijk ꦤꦩꦶꦁꦒꦺꦴ de gewone benaming voor eene getrouwde Europesche of Chinesche vrouw. V. B. heeft dit dan ook veranderd in ꦤꦺꦴꦲꦶꦁꦒꦺꦴ.

Blz. 383, reg. 9 v. o.: ꦲꦤꦶꦗꦩꦤ꦳ wordt hier, evenals bl. 421, reg. 4 v. o., klaarblijkelijk gebruikt in de beteekenis van ꦤꦺꦴꦲꦤꦗꦩꦤ꦳ „betrapt worden", of zooals reg. 2 v. o. z. v. a. ꦲꦩꦤꦗꦩꦤ꦳.

Blz. 387, reg. 10 v. o.: ꦤꦺꦴꦤꦤꦲꦤꦸꦤꦸꦲꦤꦸ. Waarschijnlijk is onder dezen naam een der schansen in den omtrek van Batavia bij de inlanders bekend geweest (misschien Tandjong Poera?).

Blz. 388, reg. 4 v. o.: ꦲꦲꦲꦲ is een schrijffout voor ꦲꦲꦲꦩ.

Blz. 390, reg. 7. Het hier volgende verhaal van de ontmoeting met Soerapati doet ons denken aan eene verwarring en verkeerde voorstelling van het gebeurde met KUFFELER.

Blz. 394, reg. 2: ꦱꦩꦭꦁ. Hiermede zal wel 'Pamalang in Tagal bedoeld zijn, evenals blz. 669, reg. 10 v. o.

Blz. 395, reg. 4: ꦒꦸꦱꦸꦩꦲꦫꦁ. In de officieële stukken der Kompagnie wordt deze doorgaande Amirang Koesoema genoemd. Hij was een bloedverwant van den Vorst, zooals blijkt uit blz. 334, reg. 4 v. o.

Blz. 399, reg. 4: ꦩꦩꦩꦗꦁ. De schrijver is het met zich zelven omtrent de spelling van dit woord niet eens; gewoonlijk heeft hij ꦩꦩꦩꦗꦁ, ofschoon natuurlijk ꦩꦲꦩꦩꦗꦁ beter zou zijn.

Ald. reg. 10: ꦲꦱꦶꦭꦭꦩꦶꦲꦶꦭꦲꦤꦗꦶꦭꦲꦶꦭꦩꦱꦤꦸꦤꦶꦭꦩꦗꦁ. Hiermede wordt klaarblijkelijk SPEELMAN bedoeld, maar van familiebetrekking tusschen hem en TAK schijnt van elders niet bekend. De op regel 11 v. o. volgende persoonsbeschrijving van TAK zal zeker alleen aan de fantaisie van den Javaan zijn ontleend.

Ald. reg. 8 v. o.: ꦲꦗꦭꦩꦏꦁ „reuzenvorst" is poëtisch; men zou er nu ꦩꦏꦁꦤꦤ voor zeggen.

Ald. reg. 6 v. o.: ꦲꦩꦩꦗꦁ vergelijk de belangrijke instruktie aan TAK meêgegeven bij DE JONGE, II. blz. 172—198.

Blz. 400, reg. 5: ꦩꦩꦲꦶꦭꦲꦶꦒꦸꦩꦸꦱ en reg. 6: ꦩꦩꦲꦶꦭ ꦲꦶꦲꦶꦒꦸꦱꦸꦁ. Hieruit blijkt dat er twee patih's van den Vorst, Rijksbestierders, waren, waarvan de eerste was belast met het beheer

der zaken buiten den Kraton, de ander met die binnen den Kraton, dus meer onmiddellijk onder den Vorst.

Blz. 400, reg. 4 v. o. en 3 v. o.: ꦩꦢꦸꦫꦲ꧀ꦥꦸꦫ and ꦱꦸꦫꦧꦪ Dit waren de regenten van Madoera en Soerabaja, de machtigste vasallen onder dezen Vorst, dewijl zij niet alleen een groot eigen gebied hadden, maar tevens als opperregenten werden beschouwd; de een over een deel der strandgewesten langs de Noordkust, de ander over de binnenlandsch gelegen regentschappen (de tegenwoordige residentie Kediri enz.). Bovendien was Djangrånå nog schoonzoon van Tjakraningrat. Zie bij DE JONGE, V, blz. 309 vlg.

Blz. 401, reg. 1 v. o.: ꦲꦕꦶꦲꦫꦒꦶꦫꦲꦩꦔꦸꦒꦸꦩꦶꦩꦔꦏꦸꦲ enz. Vrg. blz. 395, reg. 13 vlg.

Blz. 405, reg. 6: ꦲꦶꦁ en reg. 11: ꦏꦂꦠꦱꦸꦫꦃ zijn beide plaatsen op den weg van Samarang naar Kartåsoerå.

Blz. 406, reg. 2 v. o.: ꦩꦏꦩꦔꦒꦶꦫꦶꦤ꧀ Het is beter de ꦀ in plaats van vóór, achter deze woorden te plaatsen.

Blz. 409, reg. 9 en 8 v. o.: ꦩꦶꦩꦱ꧀ꦀ enz. Dit is een zonderlinge drukfout, die mij ontgaan is, voor ꦩꦶꦩꦱ꧀ enz.; ꦥꦶꦥꦶ ꦢꦶꦩꦏꦱꦂꦪ is herhaling met verandering van klinker van ꦥꦶꦥꦶꦱꦂꦪ het Hollandsche "verdomd" of "verdomme", hier natuurlijk gebruikt in de beteekenis van: "zeggen verdomd, verdomd!" Kurieus is de geheele beschrijving van het gedrag van TAK, zooals de Javaan zich een toornigen Hollander voorstelt, die zich niet ontziet ook in tegenwoordigheid van anderen aan zijn woede lucht te geven.

Blz. 414, reg. 6: ꦕꦿꦶꦁꦏꦩꦤ is de later ook voorkomende naam BRINKMAN; doch iemand, zóó geheeten, wordt bij deze gebeurtenis niet genoemd; de schrijver heeft die zeker evenals andere uit zijne memorie ingevoegd.

Blz. 415, reg. 2 v. o.: ꦏꦸꦥꦶꦲꦶꦁꦏ lees: ꦏꦸꦥꦶꦲꦶꦁꦏ van het grondwoord ꦲꦏꦥꦶꦲꦶꦁꦏ of ꦲꦸꦥꦶꦲꦶꦁꦏ dat stellig met een grondwoord ꦲꦶꦲꦶꦁꦏ of ꦲꦶꦲꦶꦁꦏ, van dezelfde beteekenis als ꦏꦲꦂꦲꦶꦁꦏ, zamenhangt.

Blz. 416, reg. 4: ꦏꦫꦂꦲꦃ Een eigentlijk fort had de Kompagnie nog niet te Kartåsoerå, doch blijkens de rapporten was er een pagger, waar binnen de troepen gelegerd waren. De V. B. voegt hier nog achter: ꦲꦶꦤꦶꦲꦸꦭꦶꦃꦭꦸꦭꦸꦭꦶꦪꦏꦏꦲꦄꦕꦫꦶꦪꦲꦶꦃꦲꦏꦪꦫꦶꦪꦲꦶꦃꦲꦏ ꦩ꦳ ꦆ» In de officiële berichten wordt de datum 8 Februarij 1686 opgegeven. Uit de beschrijving van de Babad

zou wel degelijk de medeplichtigheid van den Soesoehoenan en zijne grooten, bepaaldelijk Pangeran Poeger, aan het gebeurde blijken; doch zekerheid geeft ons dat evenmin als het wantrouwen der Regering van Batavia. Het verhaal kan evenzeer ten doel hebben, vooral met het oog op de latere gebeurtenissen en de vestiging van Soerapati in Pasoeroean, de zwakheid van des Soesoehoenans regering en macht te bedekken en te vergoêlijken.

Blz. 416, reg. 5 en 4 v. o.: ꦤꦤꦤꦤꦺꦴ Dewijl de tekst had ꦔꦤꦤꦤꦺꦴ is dit zoo veranderd om der regelmatigheid wille. In het Wbk. wordt deze vorm niet opgenomen; misschien dat de juiste lezing is ꦤꦤꦤꦺꦴ zooals V. B. heeft, maar dit wordt elders doorgaans zóó en niet ꦔꦤꦤꦤꦺꦴ geschreven.

Blz. 417, reg. 5 v. o.: ꦤꦒꦶꦫꦒꦶꦫ(ꦒꦶꦪꦤꦱꦂ Het blijkt uit de berichten bij DE JONGE (V, bl. 23) dat na het voorgevallene kapitein SLOOT met den titel van kommandeur naar Japara werd gezonden. Men zou in zijn naam het eerste gedeelte van het zonderlinge woord, dat de tekst hier geeft, kunnen zien, maar het laatste gedeelte, ꦒꦶꦪꦤꦱꦂ blijft dan toch onverklaard en is mij tot heden onverklaarbaar.

Ald. reg. 10 v. o.: ꦤꦠꦤꦺꦴꦤ is in het Wbk. niet opgenomen, maar beteekent volgens mededeeling: "open, onbeschut, bloot"; hier figuurlijk "iets openlijk, in het openbaar doen; geen doekjes om iets winden". Het verschilt dus weinig in beteekenis van ꦤꦠꦤꦺꦴ = ꦤꦠꦺꦴꦤꦺꦴ Wbk.: "zich vertoonen."

Blz. 419, reg. 5: ꦏꦶꦪꦠꦤꦶꦤꦂ Volgens in der tijd gegeven mondelinge opheldering van wijlen Prof. ROORDA zou ꦔꦤꦂ beteekenen: "pluimvee verkoopen," afgeleid van ꦏꦶꦤꦂ ook ꦏꦶꦪꦂ"

Ald. reg. 10: ꦄꦠꦠꦸꦄꦶꦱꦺꦴꦄ inderdaad is volgens Genealе missive van 31 Januarij 1692 (zie DE JONGE, ll. V, blz. 75) een geschenk van twee paarden in het jaar 1691 aan den Goeverneur-Generaal gezonden.

Blz. 421, reg. 12: ꦄꦱꦶꦒꦶꦠꦤꦤꦄꦱꦺꦴꦤꦄꦤꦠꦄꦒꦶ" ꦄꦤꦒꦄ beteekent: "drenzen, pruilen, aandringen om zijn zin te krijgen;" ꦄꦤꦒꦄꦒꦶ dus "bij iemand aandringen om zijn zin te krijgen," zoodat deze uitdrukking zal beteekenen: "gij zult mij zeker gehoor geven, als ik bij u op iets aandring."

Blz. 422, reg. 3: ꦄꦄꦏꦶꦪꦤꦺ zal wel van hetzelfde grondwoord afkomen als ꦄꦏꦶ, dat door "toelaten, de vrijheid geven iets te doen" wordt vertaald. Beide komen ook voor Jav. Br. blz. 482, reg. 12 en 5 v. o. (1e uitgaaf), en zullen wel zamenhangen met het Arab.

أذان, zooals JANSZ opgeeft, van dezelfde wortel als het woord waaruit ꦲꦶꦲꦶ en ꦲꦶꦲꦶꦤ꧀ verbasterd zijn. ꦲꦱꦲꦤ꧀ is dus vermoedelijk zamengesteld uit ꦲꦱꦲ꧀ en ꦲꦶꦪꦤ꧀.

Blz. 422, reg. 3: ꦲꦤ꧀ꦕꦶꦏ꧀ liever ꦲꦤ꧀ꦕꦶꦲꦤ꧀ dewijl ꦲꦤ꧀ꦕꦶꦏ꧀ doorgaans in eene andere beteekenis wordt gebruikt.

Ald. reg. 8 v. o.: ꦲꦶꦁꦪꦸꦁꦄꦤ꧀ beteekent „een antwoord krijgen," hier van den bode, aan wien het antwoord (op de brief) gegeven wordt.

Blz. 423, reg. 6: ꦲꦲ꦳ꦭꦸꦲ꧀ „zonder nadenken, zonder besef".

Blz. 427, reg 7 v. o.: ꦲꦒꦤ꧀ꦕꦸꦏꦺꦴꦂ is een eenigzins zonderlinge schrijfwijs naar de uitspraak in plaats van ꦲꦒꦁꦕꦸꦏꦺꦴꦂ.

Blz. 430, reg. 2 v. o. Van hetgeen in het hier eindigende verhaal over het voorgevallene te Djapara is medegedeeld, wordt in de officiële, door den Heer DE JONGE uitgegeven, stukken volstrekt geen melding gemaakt. Wel vinden wij den naam Djewaraga voor een Goeverneur van Djapara, (ll. V, blz. 36,) en herhaaldelijk dien van Martapoera, maar overigens zelfs geen zinspeling, tenzij men daarvoor zou willen houden de ontmoeting van SLOOT met Sindoe Redjå vermeld op blz. 44 van genoemd werk.

Ald. reg. 1 v. o.: ꦲꦔꦶꦣꦺꦴꦂꦲꦔꦸꦱꦺꦴꦄꦩꦶꦪꦴꦲꦶꦪꦴꦒꦺꦴꦱ꧀ꦲꦱ꧀. Volgens het rapport van SLOOT van 20 September 1679 was deze reeds vóór Troenå Djåjå verslagen en gedood. Zie DE JONGE, ll. IV, blz. 271 vlg. Men heeft hier dus of een andere overlevering om de eer van Panĕmbahan Kadjoran als een soort heilig persoon te redden, of wel het verhaal is in zooverre waar, dat we met een valschen Kadjoran te doen hebben. In elk geval komt de naam van de verblijfplaats wel overeen, want ꦢꦶꦥꦁꦨꦲꦤ꧀ en Plangbang, zooals SLOOT schrijft, hebben te veel van elkaâr om aan verschillende plaatsen te denken, bovendien schijnt de ligging ook geen zwarigheid te zijn, zooals uit de vergelijking der plaatsbeschrijving blijken kan.

Blz. 432, reg. 8: ꦢꦶꦩꦸꦏꦸꦏꦱꦶ lees: ꦢꦶꦛꦸꦏꦸꦏꦱꦶ zooals reg. 11 en 12, dat klaarblijkelijk eene spreekwoordelijke uitdrukking is en schijnt te beteekenen: „de piet (of baas) verbleekt" of „zakt af (vlucht)", en dan eene zinspeling te zijn op den Soesoehoenan, als zullende zijn glans nu verbleeken, of hij vluchten.

Ald. reg. 4 v. o.: ꦲꦕꦸꦲꦱꦶ lees: ꦲꦱꦶꦕꦸꦲꦱꦶ"

Blz. 433, reg. 5: ꦏꦏꦺꦴꦥꦸꦒꦸꦭꦶꦲꦏꦶꦏꦶꦏꦶꦂ enz. Vrg. blz. 115 vlg.

Ald. reg. 1 v. o.: ꦏꦶꦲꦱꦲꦤ꧀ staat niet in Wbk., maar volgens Wbk. G. R. is het „goochelen, goochelaar." Een gissing is,

dat het zou zijn afgeleid van het Arab. حِكْمَة "kennis", enz. Zie bij ꦲꦩꦶꦴꦤ꦳ V. B. heeft. ꦲꦩꦺꦴꦤ꦳ꦶꦏꦤ꦳ꦶꦩꦶꦴꦤ꦳

Blz. 435, reg. 2: ꦲꦩꦺꦴꦤ꦳ V. B. ꦲꦩꦺꦴꦤ꦳ꦺꦴ doch het eerste, ofschoon minder gewoon, is hier zeer goed te verklaren door "naar het je lust"

Ald. reg. 2 v. o. ꦲꦤꦤ꦳ꦕꦏꦤ꦳ niet in Wbk. Uit de zamenhang blijkt, dat het een deel is van den kraton, doch welk? Op een plattegrond vindt ik aan de Zuidwestkant van den kraton nevens verschillende bergplaaten een als bestemd voor zadels vermeld, misschien is daarvoor het Jav. woord ꦲꦤꦤ꦳ꦕꦏꦤ꦳ omdat ꦤꦤ꦳ꦕꦏ "het lakensch overtrek van een houten zadel" zou beteekenen.

Blz. 437, reg. 9 v. o. De pådålingså voor ꦄꦤꦏꦤ꦳ꦒ꦳ꦩ zal moeten worden verplaatst vóór ꦄꦴꦭꦤ꦳ꦒ꦳ op de volgende regel.

Ald. reg. 4, v. o.: ꦲꦤꦏꦤ꦳ꦱꦒꦸꦄꦴꦱꦏꦤꦲꦤꦏꦤꦄꦤ꦳ꦩꦤ꦳ Misschien is hier bedoeld hetgeen verhaald wordt door DE JONGE, V, blz. LVII, ofschoon de namen der aanvoerders ons zouden doen denken aan wat aldaar blz. 53 wordt gezegd.

Blz. 438, reg. 9: ꦤꦴꦤꦤꦲꦤ꦳ꦱꦺꦤ꦳ꦲꦱꦩꦶꦤ꦳ꦱꦺꦤ꦳ꦄꦒꦤꦴꦤꦤ꦳ꦱꦤ꦳ Uit de Hollandsche berichten blijkt niets van deze expeditie, ook van een Majoor, wiens naam ons eenigzins aan ꦱꦸꦤꦒ꦳ doet denken, heb ik geen spoor gevonden.

Blz. 439, reg. 12: ꦲꦤꦒꦺꦴꦲꦤꦄꦴ wordt ook in den Sadjarah onder de zonen van Tjakraningrat genoemd.

Ald., reg. 5, v. o.: ꦱꦏꦤꦴꦤꦤ꦳ꦕꦺ is een schrijffout voor ꦱꦏꦤꦴꦤꦤ꦳ꦕꦺ ꦱꦏꦴꦤꦤ꦳ is van elders niet bekend.

Blz. 440, reg. 4, v. o.: ꦲꦱꦴꦲꦤꦄꦴꦤꦤ꦳ enz. In hoeverre dit bericht waar is, is nu niet gemakkelijk uit te maken. Het kan zeer goed een verdichtsel zijn om den Soesochoenan hooger aanzien te geven; doch, als het waar is, blijkt hieruit zoowel als uit de geheele geschiedenis te meer het onwaardig valsch gedrag der Javanen na den dood van Tak.

Blz. 442, reg. 5: ꦲꦱꦱꦤ꦳ꦗꦏꦺ, V. B. leest hiervoor ꦄꦤꦄꦴꦭꦱꦱꦤ꦳ꦗꦏꦤꦤ꦳ maar het is een spreekwoordelijke uitdrukking, die Winters Zamenspr. II, blz. 243 onderaan verklaard wordt door ꦲꦱꦤꦤ꦳ꦲꦱꦏꦄꦴꦱꦏꦄꦴꦲꦱꦱꦤ꦳ꦲꦱꦏꦱ꦳ en dat dus verklaard wordt door hetgeen hier volgt.

Blz. 442, reg. 1 v. o.: ꦲꦱꦄꦴꦤꦤ꦳ꦤꦤ꦳ꦏꦄꦴꦏꦱꦤ꦳ꦲꦤꦤ꦳ꦒꦱꦤ꦳ Vrg. aant. op bl. 173, reg. 8 v. o.

Blz. 444, reg. 3: ꦲꦤꦤꦤꦺꦱꦺ voor ꦲꦤꦤ꦳ zou men eerder, evenals reg. 6 ꦄꦴꦤꦄꦤ꦳ (niet ꦄꦴꦤꦄꦤ꦳ zooals de tekst heeft), ver-

wachten. De V. B. leest voor beide ꦲꦶꦁꦒꦺꦴꦤ꧀ dat zeker voor ons gevoel nauwkeuriger zou zijn, doch de vorm is te verklaren evenals b. v. ꦲꦤꦶꦩ꧀ꦥꦸꦃꦤ꧀ Het is dan: „de deur gesloten houden of hebben".

Blz. 445, reg. 7: ꦲꦤ꧀ꦒꦼꦴꦤ꧀ zal wel moeten zijn ꦲꦤ꧀ꦒꦼꦴꦤ zooals V. B. heeft, of ꦲꦤ꧀ꦒꦼꦴꦤꦶ"

Blz. 445, 4 v. o.: ꦲꦶꦤ꧀ komt mij voor te zijn een Krâmâvorm voor ꦲꦶꦁꦒꦺꦴꦤ꧀ die echter niet in het Wbk. is opgenomen.

Blz. 448, reg. 12: ꦲꦶꦩꦤ꧀ꦩꦸꦭꦶꦪꦤ꧀ : ꦲꦶꦏꦶꦭꦺꦴꦏ : ꦲꦔꦶꦏꦶꦭꦺꦴꦏ Onder de door WINTER (Zamenspraken I, 1e uitgaaf, blz. 350 vlg) opgegeven Javaansche werken, komen wel de beide laatste voor, niet het eerste, dat in het Wbk. met nog een ander werk (ꦲꦩꦸꦭꦺꦴꦏ) wordt toegeschreven aan Djoegoel Moeḍâ; bij WINTER ll., wordt deze laatste naam gegeven aan een werk, dat met de ꦲꦱꦠꦲꦤꦱꦫꦶ een ꦲꦶꦩꦤ꧀ꦩꦠꦲꦤꦶꦏꦸꦭ wordt genoemd en toegeschreven aan den eersten Sultan van Demak. — ꦲꦶꦏꦶꦭꦺꦴꦏ wordt, evenals ꦲꦔꦶꦏꦶꦭꦺꦴꦏ (bij WINTER ꦲꦶꦏꦶꦭꦺꦴꦏ en ook in V. B.) een ꦲꦶꦩꦤ꧀ꦒꦸꦪꦸ genoemd. Het eerste wordt toegeschreven aan Sultan Agoeng; het tweede zou een Kawiwerk zijn, afkomstig van Adji Sâkâ, onder den naam van ꦱꦸꦢꦶꦩꦭꦭꦩ"

Blz. 449, reg. 1: ꦲꦤꦶꦫꦶꦩꦭꦔ enz. De hier opgenoemde kinderen van Pangeran Poeger komen ook in de Sadjarah voor, indien althans ꦤꦔꦒꦸꦩꦭꦭ en ꦤꦔꦒꦸꦩꦱꦾꦩꦭ terecht door mij voor dezelfde worden gehouden als ꦤꦔꦒꦸꦩꦭꦭꦔ en ꦤꦔꦒꦸꦱꦾꦩ" ꦤꦔꦲꦩꦶꦭꦺꦴꦏ zal wel gelezen moeten worden ꦤꦔꦲꦩꦺꦴꦏꦶꦭꦺꦴꦏ zooals V. B. heeft

Blz. 450, 1: ꦲꦱꦾꦒꦶꦪꦲꦔꦠꦺꦴꦃꦔ „zwaar van voornemen"; „moeijelijk er toe komen een bepaald plan te maken en uit te voeren." V. B. heeft ꦤꦫꦤꦭ"

Blz. 452, reg. 8: Hierachter wordt nog door V. B. gevoegd: ꦲꦔꦱꦶꦔꦲꦤꦲꦤꦤꦲꦩꦶꦱꦏꦶꦲꦔꦒꦸꦫꦲꦁꦱꦶꦲꦔꦱꦏꦲꦩꦺꦴꦏꦱꦶꦔꦲꦁ ꦲꦩꦶꦁꦲꦔꦒꦸꦫꦲꦔꦏꦄꦱꦔ"

Blz. 453, reg. 1: ꦲꦩꦺꦴꦲꦔ liever ꦲꦩꦸꦲꦔ"

Blz. 454, reg. 3: ꦲꦁꦱꦶꦃꦲꦺꦴꦤ꧀ꦤꦫꦲꦒꦁ" V. B.: ꦤꦒꦸꦱꦶꦃꦲꦺꦴꦤ꧀ꦱꦫꦲꦔ" De juiste beteekenis wordt evenwel teruggegeven door ꦱꦶꦃꦲꦺꦴꦤ꧀ꦱꦫꦱꦶꦃ ꦲꦒꦶꦱꦔ „de schepper van het gezicht" (in geestelijken zin) dat hier zeker veel beter toepasselijk is in den zamenhang.

Blz. 456, reg. 4: ꦱꦶꦒꦾꦩꦭ volgens Wbk. bet. ꦲꦾꦩꦭ „de afgelegde huid van een dier, dat vervelt," fig. dus vermoedelijk voor „afgelegd kleedingstuk," en ꦱꦶꦒꦾꦩꦭ met het afleggen van een

oud kleedingstuk een ander aankrijgen; hier met ꦏꦮꦤꦤꦶꦤꦶ „met fraaije gewaden bekleed worden."

Blz. 456, reg. 10: ꦱꦱꦏꦺ is in de Wbkk. niet te vinden; volgens mondelinge mededeeling zou het moeten beteekenen „angstig; gejaagd." V. B. heeft ꦲꦱꦏꦺ, dat volgens Wbk. van het hart gezegd, „beleedigd, gekrenkt" is. Zouden ꦱꦱꦏꦺ en ꦲꦱꦏꦺ beide niet afkomstig zijn van den wortel ꦱꦏꦺ en dus bijna dezelfde beteekenis hebben?

Achter ꦏꦏꦏꦺ eindigt het tweede stuk der Babad volgens de verdeeling van onze tekst. Dewijl het nu echter afbrak midden in een verhaal, heb ik gemeend beter te doen met de tekst nog te laten doorloopen tot het einde der Regering van dezen Amangkoerat, want voor dien tijd vond ik geen geschikt rustpunt voor een zoo groote afscheiding.

Blz. 457, reg. 4, v. o.: ꦄꦤꦤꦾ Onder de vele Gentongs op Java wordt er geen genoemd, dat hier bedoeld kan zijn. De zamenhang wijst echter ongeveer de ligging aan.

Blz. 458, reg. 7: ꦱꦶꦩꦥꦤꦶꦏ voor het eerst wordt hier melding gemaakt van de Kalangs, die voor houthakken en ander werk in den Kraton werden gebruikt, en, misschien wegens hun bedrijf minder in achting waren. In de berichten van den resident te Japara worden zij ook als zoodanig genoemd. Zie de JONGE II. III, blz. 193 en vrg. STAVORINUS, Reize van Zeeland naar Makassar enz. I, 129.

Blz. 458, reg. 12: ꦄꦱꦶꦤꦠꦸꦒꦼꦤ꧀ꦱꦶꦤꦠꦸꦒꦼꦤ꧀ of ꦱꦶꦤꦠꦸꦒꦼꦤ꧀ is in Wbk. niet opgenomen. Naar mondelinge mededeeling is ꦱꦶꦤꦠꦸꦒꦼꦤ꧀ een spreekwoordelijke uitdrukking in den zin van de onze „iemand het gras voor de voeten wegmaaijen"; zoodat ꦤꦠꦺꦱꦶꦄ ꦤꦸꦭꦶꦄꦱꦶꦤꦠꦸꦒꦼꦤ꧀ zou moeten beteekenen: „hij kon niet verdragen, dat men hem voorkwam; hij was ijverzuchtig"; tenzij men wil aannemen dat ꦄꦱꦶꦤꦠꦸꦒꦼꦤ꧀ een andere uitdrukking is voor ꦄꦏꦏꦾ blz. 451, reg. 10 v. o.

Blz. 459, reg. 5: ꦏꦾꦴꦩꦄꦤꦄꦤꦄꦏꦸꦭꦶꦄꦒꦸꦤꦄꦤꦄꦤ꧀ Vrg. blz. 316, reg. 1.

Blz. 460, reg. 4 v. o. Voor ꦏꦏꦄ moet gelezen worden ꦏꦏꦶ „het wijfje van de ꦄꦏꦏꦾ"

Blz. 461, reg. 7: ꦩꦴꦶ lees ꦩꦶ

Ald. reg. 8: ꦩꦏꦾꦴꦸꦮꦸꦒꦏꦄ enz. Vrg. blz. 355 vlg.

Ald. reg. 9: ꦏꦾꦩꦄꦴ Deze eigennaam wordt meestal ꦏꦾꦩꦄ geschreven.

Blz. 461, reg. 3 v. o.: ꦲꦶꦤꦸꦲꦤꦶꦁꦏꦮꦠꦤ bet. "al het mogelijke doen om zijn (fraaije) houding te doen uitkomen."

Blz. 464, reg. 2: ꦲꦤꦴꦤꦴꦏꦺꦴꦤꦲꦤꦶꦁꦏꦴ "als ziek aan beklemming"; eene figuurlijke uitdrukking, die door het volgende verklaard wordt. Raden Ajoe Lembah is tusschen haar vader en haar man geplaatst; de een verlangt haar niet in zijn huis en de ander wil haar niet terug hebben. Het eenigzins triviale Hollandsche spreekwoord zou hier van toepassing zijn: "Zij zit tusschen twee stoelen in de asch."

Ald. reg. 3. Achter ꦲꦤꦶꦱꦤꦶ voegt V. B. in: ꦲꦶꦁꦲꦤꦴ ꦤꦏꦤꦺꦴꦤꦶꦁꦤꦤꦴ ꦤꦏꦤꦺꦴꦲꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦏ

Ald. reg. 8. Vóór ꦲꦤꦴ zou men iets verwachten zooals V. B. heeft: ꦤꦤꦲꦤ꧀ꦲꦁꦏꦶꦱꦸꦭꦸꦲꦤꦏꦺꦴꦠꦶꦲꦭꦏꦸꦲꦤꦏꦺꦴꦲꦤꦴꦲꦶꦤꦴ

Ald. reg. 12: ꦲꦶꦤꦸꦭꦏ꧀ Elders en beter ꦲꦤꦸꦭꦏ꧀

Ald. reg. 10 v. o: ꦲꦭꦶꦤꦶꦭꦲꦤꦴꦱꦶꦤꦶ ꦲꦶꦤꦶꦭꦤ꧀ wordt hier figuurlijk gebruikt van de schitterende bloem van de tjepâkâ.

Ald. reg. 9 v. o.: ꦲꦶꦃꦭꦲꦒꦺꦴꦁꦱꦸꦤꦠꦲꦤꦠꦤꦏꦱꦲꦤꦏꦴ (liever dan ꦤꦏꦱꦲꦤꦏꦴ) "de tijd dat de zon in het westen daalt", namelijk dat hij het laatste gedeelte van zijn weg begint af te leggen, wanneer het is alsof hij een snellen loopt neemt.

Ald. reg. 2 v. o.: ꦲꦱꦶꦏꦺꦏꦒꦺꦭꦲꦭꦲꦤꦏꦸꦲꦤꦏꦴ "Zij geleek een beeld van gestalte.".

Blz. 465, reg. 3: ꦲꦤꦶꦭꦲꦤꦏꦸꦲꦏꦶ(ꦏꦶꦲꦱꦶꦃꦱꦺꦴꦲꦱꦶꦏꦶꦠꦲꦭꦲꦤꦴꦲꦤꦴꦏꦴ "Hare oogen waren zacht óf lieftallig", beteekent het eerste, maar het tweede is minder duidelijk. De uitdrukking moet dienen om verblindende schoonheid te kennen te geven. De uitdrukking komt elders meer voor, en ook wel vindt men in plaats van ꦲꦶꦤꦶꦏꦠꦲꦭꦲꦤꦴꦲꦤꦴꦏꦴ eenvoudig: ꦲꦶꦤꦶꦏꦠꦲꦭꦲꦤꦴꦏꦴ Voor ꦱꦺꦴꦲ wordt opgegeven: "verdwijnen", (= ꦱꦺꦴꦲꦏꦴ) en "bezwijmen" (= ꦲꦤꦸꦱꦶꦃ), doch volgens mededeeling van Prof. KERN komt in Kawi in den hier bedoelden zin ꦱꦺꦴꦲꦤ voor, dat "zalige afgestorvene, zalige, hemelling" beteekent, en niet in deze maar in eene andere beteekenis synoniem is met ꦱꦺꦴꦲ, dat nu evenwel door de Javanen foutief ook daarvoor wordt gebruikt om eene "hemelsche verschijning" uit te drukken. Volledig vindt men zoo "mukshân dinčlö" = ꦱꦺꦴꦲꦤꦭꦤꦶꦤꦸꦏꦴ" ꦲꦤ ꦲꦶꦃꦱꦺꦴꦲꦤꦶꦤꦶꦤꦸꦏꦴꦭꦤꦲꦤꦴꦲꦤꦴꦏꦴ zou dus zijn z. v. a.: "Als men haar aanblikte, geleek zij eene hemelsche verschijning". ꦲꦶꦤꦴꦭꦤꦲꦤꦴꦲꦤꦴꦏꦴ kan men dus opvatten als ꦱꦸꦤꦠꦲꦤꦠꦤꦏ, "naar iemand hooren", en ꦲꦶꦱꦶꦲꦱꦸꦤꦏ "naar iemand of iets met attentie kijken" (vrg. bv. Jav. Zamenspraken van WINTER, dl. I, blz 126, 1e uitg.) en dan vertalen door "naar iemand blikken, lonken, aanblikken".

Blz. 469, reg. 5: ᮊᮤᮔᮔᮤ is drukfout voor ᮊᮤᮔᮔᮥ = ᮊᮤᮀᮔᮥ"

Blz. 475, reg. 8: ᮃᮒᮀᮃᮤ\ Volgens Wbk. "voor iemand iets koopen en het geld daarvoor voorschieten", is hier klaarblijkelijk figuurlijk gebruikt in den zin van: "laat mij voor Soekrâ den dood afkoopen en die met den mijne betalen".

Blz. 476, reg. 1 v. o.: ᮊᮤᮃᮤᮌᮥᮓᮃᮒᮤ\ moet zijn: ᮊᮤᮃᮤᮌᮥᮓᮃᮒᮤ" Men zou hier anders verwachten: ᮃᮤᮃᮤᮌᮥᮓᮃᮒᮤ"

Blz. 477, reg. 11: ᮃᮔᮔᮥᮊᮥᮔᮃᮤᮉᮤᮃᮒᮤ enz. Bij deze brief zou men denken aan die, welke door den Heer DE JONGE, ll. V, blz. LXI, vlg. wordt besproken; zie ook aldaar bl. 84. Vergelijk het gezegde op blz. 381, reg. 5, v. o. en vlg.

Blz. 479, reg. 8: ᮃᮌᮤᮁᮊᮤᮃᮤᮒᮤ\ waarschijnlijk is het beter met V. B. een \ voor deze woorden te plaatsen en de ᮒ er achter weg te laten.

Blz. 480, reg. 11: ᮊᮃᮤᮀᮓᮥᮃᮔᮃᮤᮁᮊᮤᮃᮤᮉᮤᮃᮒᮤ\ vrg. DE JONGE, ll. V, blz. 89.

Ald. reg. 8 v. o.: ᮃᮁᮌᮃᮁᮤᮀᮓᮥᮃᮔᮔᮃ\ vrg. ook DE JONGE, ll. blz. LVII. Van de hier genoemde plaatsen ᮃᮔᮤᮃᮔᮊᮧᮎ en ᮃᮔᮀᮓᮥᮃᮒᮤ is het eerste niet nader uit te duiden, maar het laatste nog naam van een plaats en distrikt in Madioen.

Blz. 481, reg. 7: ᮏᮏᮀᮓᮥᮃᮔᮃᮔᮃᮒᮤ\ vrg. ook DE JONGE, ll. blz. 98 noot. De namen komen daar evenwel geheel niet overeen.

Blz. 482, reg. 1: ᮃᮊᮧᮁᮤᮔᮃᮒᮤ : ᮔ ᮄ ᮏᮤ ᮐ : enz. Vrg. DE JONGE ll. blz. LXVI. Volgens dit bericht zou hij slechts eenige maanden voor den Soesoehoenan gestorven zijn.

Ald. reg. 1 v. o.: ᮁᮔᮤᮊᮥᮁᮤᮔᮃᮒᮤᮃᮔᮃᮁᮤᮃᮒᮤ : ᮄᮔᮔ : ᮔ ᮄ ᮏᮤ ᮞᮥ\ DE JONGE, ll. blz. LXVI en 100 geeft daarvoor op 3 November 1703. HAGEMAN ll. noemt 3 September 1703. Omtrent de gebeurtenissen, waarvan het verhaal hier nu volgt, kan men wederom vergelijken het werk van den Heer DE JONGE, dl. V, blz. LXVI—CIV, CVII—CXIV, CXL en CXLI, vergeleken met pag. 100—154 (passim), 222—268, 284—341, 354 vlg., benevens VALENTIJN, Oud- en Nieuw Oost-Indie, dl. IV, 1e stuk, blz. 146 volg.

Blz. 484, reg. 5: ᮃᮔᮔᮔᮃᮩᮃᮥᮃᮔᮔᮃᮒᮤ ᮁᮔᮔᮥᮔᮔᮔᮃᮩᮃᮥ ᮃᮔᮔᮃᮩᮤ\ Deze waren mede broeders van den overleden Soesoehoenan. Vrg. ook over hen DE JONGE, ll. blz. 98, noot.

Ald. reg. 6 v. o.: ᮔᮔᮤᮁᮤᮔᮔᮤ\ behoeft, zooals uit dit voorbeeld blijkt, niet altijd een Vorst uit een ander huis te zijn, zooals Wbk. opgeeft; maar het is een die, althans volgens de bewering van dengeen, die hem vervangt en diens afstammelingen, de rechtmatige opvolging afbreekt, er tusschen inkomt.

Blz. 485, reg. 1: ꦩꦱꦸꦪꦩꦤ꧀ꦢꦤꦩꦏꦸꦥꦸꦠꦫꦗꦏꦺꦴꦫꦤ꧀ꦱꦺꦤ꧀ꦢꦶꦪ꧀ꦤꦸꦭꦸꦩꦱꦶꦪꦤ꧀ ꦩꦁ "een vermogen uit het bedrijf van den Vorst zelven afkomstig"; hier dus: "geld dat overgebleven was uit de inkomsten die hij trok, dat in de schatkist was, en niet nu door de hoofden enz. werd opgebracht."

Blz. 492, reg. 7 v. o.: ꦩꦸꦗꦸꦩ꧀ꦩꦺꦴꦁꦲꦺꦴꦩꦤ꧀ꦩꦁꦒꦺꦴꦤ꧀ꦏꦺꦴꦩꦺꦤ꧀ꦩꦁꦏꦸꦫꦶ ꦩꦁ Hoe men aan deze zonderlinge vereeniging van namen gekomen is, is niet duidelijk. In ꦏꦺꦴꦫꦤ꧀ꦩꦁ kan men zeer licht RIEBEEK herkennen en het is den Javaan niet euvel te duiden, dat hij in de opvolging der G.G. niet zoo juist thuis was; maar wat is nu ꦲꦩꦶꦴꦤ꧀ꦩꦁ Men zou er bijna den naam HUISMAN uit willen maken, die een twintig jaren later Direkteur-Generaal was.

Blz. 493, reg. 12: ꦲꦱꦸꦲꦤ꧀ꦤꦶ꧀꧈ ꦱꦸꦲꦤ꧀ꦤꦶ꧀ zou men geneigd zijn te houden voor eene samentrekking uit ꦱꦸꦲꦤ꧀ en ꦲꦤꦶ꧀ of ꦲꦤ꧀ꦤꦶ꧀ grondvorm van ꦲꦤ꧀ꦤꦶ꧀ Vermoedelijk evenwel is er de ꦲꦤ uitgevallen en zal men moeten lezen: ꦲꦱꦸꦲꦤꦲꦤ꧀ꦤꦶ꧀ of wel ꦲꦤ꧀ꦤꦶ꧀꧈ V. B. heeft ꦲꦱꦺꦤꦲꦶꦤꦲꦤꦺꦤ꧀ꦤꦶ꧀꧈

Ald. reg. 13. Voor ꦏꦲꦫꦗꦩ꧀ꦥꦲ lees: ꦏꦶꦫꦗꦩ꧀ꦥꦲ en voor ꦲꦤꦺꦴ꧀ꦲꦶꦤꦺꦴ꧀꧈ ꦲꦶꦤꦺꦴ꧀ꦏꦤꦺꦫꦤꦺꦴꦲꦺꦫꦱꦲ zal moeten beteekenen, dat zijn haren wel "drie vrachten voor twee personen" bedroegen. V. B. voegt er bij: ꦲꦤꦲ ꦲꦺꦤꦶꦩ꧀ꦥꦸꦤꦺꦴꦲꦺꦫꦱꦲ꧈

Ald. reg. 6 v. o.: ꦏꦶꦤꦫꦺꦴꦁꦶꦤ꧀ꦥꦸꦒꦸꦲꦤꦏꦁ ꦩꦁ "zijn haar in de nek rees te berge". Wordt dit hier genoemd, omdat het hoofdhaar bedekt was door de hoofddoek of wel een ander aan het hof gebruikelijk hoofddeksel, zoodat dat van de nek alleen of misschien het daar langs afhangende vrije beweging heeft?

Ald. reg. 5 v. o.: ꦲꦤꦱꦶꦒꦸꦒꦸꦥꦸꦲꦤ꧀ꦒꦶꦕꦺꦴꦫꦤꦲꦤꦱꦶꦒꦲꦱꦶ Vrg. blz. 163.

Blz. 494, reg. 13: ꦤꦫꦺꦴꦤꦤꦫꦲꦶ is volgens Wbk. "een formuliergebed om de kennis van geheime wetenschappen te verkrijgen". Er zal wel meê bedoeld zijn de rapal van de Ngèlmoe sèpi, waarvan in de Mededeelingen van het Ned. Zendelinggenootschap, dl. VIII, blz. 247 vlg., verscheidene soorten worden opgenoemd. Met de daar blz. 249 noot gegeven afleiding van ꦤꦫꦲꦶ = ꦩꦫꦲꦶ voor ꦩꦫꦲꦶꦪꦲ꧀ kan ik mij voorshands niet vereenigen. Ik zou er een Arab. woord in willen zoeken, maar welk is mij nog niet gelukt uit te vinden. Hetzelfde is het geval met het op blz. 495, reg. 6, voorkomende ꦤꦫꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦱꦶ꧀ terwijl ꦤꦫꦺꦴꦩꦺꦴꦤꦤꦤ꧀ klaarblijkelijk is de rapal der in Mededeelingen, II. blz. 254, genoemde: "ngèlmoe bala srèwoe" waarvan de beteekenis duidelijk is.

Blz. 495, reg. 11 v. o.: ꦏꦺꦴꦔꦏꦔꦏꦺ zal wel moeten zijn: ꦏꦺꦴꦔꦏꦔꦏꦔꦏꦺ zooals ook V. B. heeft.

Ald. reg. 10 v. o.: ꦏꦩꦶꦠꦤ (ꦠꦤ verkorting van ꦩꦶꦠꦤ) „ottefdrek". Dit schijnt hier zeer willekeurig genomen te zijn zonder bepaalde bedoeling. Vrg. ook over dit verhaal BRUMUND, Indiana, I, blz. 232, waaruit blijkt, dat het algemeen bekend is, zooals mij trouwens ook uit andere mededeelingen is gebleken.

Blz. 496, reg. 12: ꦩꦶꦏꦫꦗꦏ Uit den zamenhang blijkt, dat het hier genomen wordt in de beteekenis van: „door misleiding ergens heen gevoerd worden", zooda! het aktief ꦏꦫꦗꦶ hier in de letterlijke beteekenis van ons „misleiden" voorkomt, die in Wbk. alleen aan ꦏꦫꦗꦗ wordt toegekend. Trouwens ook door Prof. KERN, in Wret. Sanć., blz. 80, wordt ꦏꦫꦗꦶ vertaald met „door misleiding iemand iets doen verliezen"; zoodat nader onderzoek hier noodig zal zijn.

Blz. 497, reg. 9 v. o.: ꦏꦤꦶ : ꦏꦏꦔꦏꦔꦒ enz. lees: ꦏꦤꦶꦏꦤ ꦔꦏꦔꦒ : enz.

Blz. 499, reg. 5 v. o.: ꦏꦏꦤꦤꦒ enz. Men zou hier verwachten ꦏꦏꦔꦤꦏꦤ–ꦩꦶꦠꦶꦤꦤꦒ enz.; V. B. heeft ꦏꦤꦤꦩꦶꦠꦏꦒ"

Blz. 501, reg. 11 v. o.: ꦤꦶꦤꦤ lees: ꦩꦶꦤꦤ als verkorting van ꦤꦩꦶꦤꦤ"

Ald. reg. 8 v. o.: ꦔꦏꦒꦔꦏꦔꦒꦒꦶꦤꦶ schijnt te beteekenen: „in een brondjong gedaan en vervoerd worden als gevangene".

Blz. 502, reg. 3: ꦩꦶꦠꦏꦏꦒ : ꦏ ꦗꦤ : Volgens de Hollandsche berichten (zie DE JONGE, II. blz. 103) is Poeger den 12den Maart 1704 gevlucht.

Ald. reg. 6 en 7: ꦏꦔꦔꦏꦒ een schrijffout voor ꦏꦔꦔꦏꦒ"

Blz. 503, reg. 1 en vlg.: ꦩꦤꦔ Er wordt in het Aardr. en Stat. Wbk. een Tjepågå in Kadoe vermeld, dat hier wel niet bedoeld zal zijn; het ligt meer in de richting van Samarang, evenals Kener (vrg. blz. 405, reg. 6 en aant.), waarvan ik nu evenmin nader de ligging kan aangeven. Ngampèl is een van de beide dorpen van dien nàam in Salatiga of Ambarawa.

Blz. 504, reg. 4: ꦔꦏꦔꦏꦒꦼ is bekend genoeg in de residentie Samarang, evenals het in reg. 6 volgende ꦏꦗꦩꦤ, bij ons doorgaans Ambarawa geheeten; Djamboe is naam van een dorp, aan de groote weg naar Magelang.

Ald. reg. 5: ꦏꦒꦼꦫꦒ Uit den zamenhang blijkt, dat de beteekenis door Dr. COHEN STUART in het Wbk. in voce bijgevoegd, de juiste is, want de zin is hier ontwijfelbaar: „Pangéran Poeger hervatte zijn reis".

Blz. 505, reg. 6 v. o.: ꦲꦩꦩꦴꦪꦺ Een dorp van dezen naam, verdeeld in Oost en West, wordt thans nog vermeld in het distrikt Oengaran (Aard. en Stat. Wbk.).

Blz. 506, reg. 12: ꦩꦩꦶꦔꦺꦴꦤ꧀ Volgens Wbk. bet. ꦏꦶꦔꦺꦴꦤ꧀ ꦤꦤ꧀ "iets aan iemand opdragen" dus hetzelfde als ꦩꦁꦏꦶꦔꦺꦴꦤ꧀ waarbij nog wordt gevoegd: "om te verrichten". Men zou anders uit dit voorbeeld geneigd zijn op te maken, dat ꦏꦶꦔꦺꦴꦤ꧀ ook beteekent: "iemand tot deelgenoot maken in een werk", en ꦩꦩꦶ ꦔꦺꦴꦩꦶꦩꦶꦠ꧀ moet vertaald worden door: "tot deelgenooten (deelhebbers) genomen worden in den oorlog".

Ald. reg. 3 v. o.: ꦏꦶꦲꦤꦁꦲꦺꦴꦭꦶꦤꦤꦤꦩꦤꦱꦶꦤ꧀" ꦏꦶꦤ꧀ zou fig. beteekenen: "op zijn cisch blijven staan, zich niet laten afdingen". Hier is dus bedoeld: "ik zal van de Hollanders wel weten te verkrijgen wat wij willen zonder ze een groote belooning te geven."

Blz. 507, reg. 4 v. o.: ꦱꦤꦏꦤꦶꦫꦤ is naam van een kampong, die thans tot de stad Samarang behoort.

Blz. 508, reg. 7: ꦏꦶꦒꦸꦝꦶꦏ cf. 555, reg. 6. Een grondvorm ꦩꦸꦝꦶꦏ wordt in Wbk. niet gevonden, wel ꦩꦸꦝꦏ en ꦏꦔꦝꦶꦏ" Het eerste is het bekende woord, dat eigenlijk beteekent: "gesuis of gesoes van den wind" en waarvan het ww. genomen wordt voor: "iemand, met zijn velen, omstuwen, vooral van een aanzienlijke met zijn gevolg gebruikt". Nu beteekent ꦏꦔꦝꦶꦏ: "het dreunend geluid van eene menigte dravende menschen of paarden"; vermoedelijk heeft dus ꦩꦸꦝꦶꦏ eene dergelijke beteekenis, immers hier wordt het gebruikt van dragonders, en op blz. 555 van troepen of leger (ꦱꦤꦸ). Is nu de gissing te gewaagd, dat het bekende ꦲꦩꦩꦸꦝꦩꦏ en daarvan het passief ꦏꦶꦒꦸꦝꦩꦏ ook weêr door de overeenkomende beteekenis, langzamerhand voor ꦲꦩꦩꦸꦝꦶꦩꦶꦏ en ꦏꦶꦒꦸꦝꦶꦩꦶꦏ zijn in de plaats getreden, of wel dat het als een afgesleten vorm daarvan moet worden beschouwd?

Blz. 509, reg. 1 v. o.: ꦔꦫꦩꦶ zal hier wel in de algemeene beteekenis van "netwerk" moeten worden opgevat.

Blz. 510, reg. 10: ꦱꦶꦫꦸꦮꦤꦤ꧀ in plaats van het meer gewone ꦱꦶꦫꦸꦮꦺꦴꦤ꧀, zooals ook V. B. heeft.

Blz. 511, reg. 8: ꦤꦴꦲꦤꦏꦼꦒꦺꦴꦤ꧀ De omschrijving van Wbk.: "een brief zenden om uit te dagen" is, zooals uit den zamenhang blijkt, te beperkt; het is hier een brief om uit te lokken, om onderzoek te doen, om Soeråpati op de proef te stellen.

Ald. reg. 11: ꦔꦫꦔꦼꦝ꧀ Deze vorm is in het Wbk. niet opgeno-

men ; het zal wel ongeveer zooveel als ꦲꦤꦏ꧀ beteekenen : „zich onkundig houden" en in een oorlog „zich onzijdig houden". Vrg. ook ꦱꦶꦲꦤꦏ꧀ reg. 14.

Blz. 513, reg. 2 v. o.: ꦲꦶꦔꦲꦭꦼꦔꦔꦲꦭ enz. De voortzetting van dit verhaal vinden wij eerst op blz. 518, reg. 11 v. o.

Ald. reg. 1 v. o. en blz. 514, reg. 1: ꦔꦶꦱꦲꦶꦱꦲꦶꦱꦲꦶꦤꦶꦱ ꦱꦶꦲꦠ꧀ꦤꦶꦱꦥ ꦲꦤꦶꦲꦔꦭꦼꦔꦶꦭꦶꦤꦱ Hiermede kunnen zijn bedoeld de kommissaris RAM en de kapitein BITTER VAN RHEEDE. Vrg. DE JONGE, II. blz. 105.

Blz. 514, reg. 3: ꦲꦤꦱ dit woord is hier gebruikt in de beteekenis van ꦱꦶꦱꦭꦼꦤꦔꦥ (dat V. B. heeft), vermoedelijk dewijl hier sprake is van Hollanders, die zich van het Maleisch bedienden, waar het woord in die beteekenis gebruikt wordt. Zie ook beneden, reg. 8 v. o.: ꦲꦤꦱꦭꦶꦔꦥ"

Ald. reg. 11 en 12: ꦔꦶꦲꦼꦭꦲꦤꦶꦱꦲꦶꦭꦼꦔꦶꦤꦱ enz. V. B. heeft volledíger en waarschijnlijk zal dat er bij moeten worden gevoegd: ꦤꦱꦲꦼꦭꦲꦤꦶꦱꦲꦶꦤꦱꦲꦶꦭꦼꦔꦶꦤꦱꦲꦶꦱꦲꦶꦔꦥ ꦔꦶꦔꦥ enz. als boven.

Blz. 516, reg. 3: ꦥꦔꦼꦤꦱꦶꦲꦶꦤꦱꦶꦭꦤꦔꦔꦲꦤꦶꦱ enz. Vrg. DE JONGE, II. blz. 105.

Blz. 518, reg. 7: ꦲꦠꦼꦭꦲꦔꦔ De beteekenissen van „zeehaven" en „pachter" voor ꦲꦠꦼ zijn hier klaarblijkelijk niet van toepassing. De uitdrukking schijnt te moeten beteekenen „heffing van tollen" in het binnenland, in tegenstelling van die, welke in de zeehavens werden geheven, en dus vermoedelijk tollen door de inlanders te betalen bij den afvoer der goederen naar het binnenland.

Met reg. 11 v. o. begint de voortzetting van het verhaal, dat op blz. 513, reg. 2 v. o., is afgebroken.

Blz. 520, reg. 2: ꦲꦭꦔꦔ : ꦩꦼꦭꦼꦗꦲꦭ : Bij DE JONGE (vrg. blz. 104 en LXX) wordt de juiste datum niet genoemd, doch HAGEMAN geeft op 4 Junij 1704 voor de verheffing van Pangeran Poeger.

Blz. 522, reg. 12: ꦔꦸꦱꦩꦤꦱꦶꦔꦔ welke Hollandsche naam hieronder schuilt, is mij nog niet gelukt uit te vinden. Het heeft veel van Zeisman.

Ald., reg. 6, v. o.: ꦔꦸꦱꦩꦤ Is zeker de naam Gusman of Guzman, maar wie er mede is bedoeld, is nog onbekend.

Blz. 523, reg. 11, v. o.: ꦲꦤꦗꦶꦂ volgens den zamenhang een dorp in het Demaksche, maar niet nader aan te wijzen.

Blz. 525, reg. 2: ꦲꦩꦶꦭꦤꦶ is de naam van een dorp in Salatiga.

Blz. 525, reg. 3: ꦄꦩ꧀ꦥꦸꦔꦭꦾꦶꦩ꧀ꦥꦶꦩꦱꦶꦔꦄ beteekent: "aangeraakt, bewogen door een koeltje". V. B. heeft ꦄꦱꦶꦫꦲꦸꦩ꧀ꦥꦶꦩꦱꦶꦔ"

Blz. 526, reg. 1: ꦄꦤ꧀ꦗꦶꦒꦶꦱꦶꦤ꧀ꦗꦸꦔ" ꦄꦤ꧀ꦗꦶꦔ zou volgens Wbk. zijn Kw. z.v.a. ꦄꦒꦶꦱꦶꦤ꧀ꦗꦸꦔ "van angst zweeten", doch uit deze plaats blijkt, dat het, hetzij Kw., hetzij K. N. (V. B. heeft het ook) moet beteekenen "het aan alle kanten uitbreken van het zweet" (als van angst), en vermoedelijk daarbij, met het oog op de vorm van het woord met de ꦭ, het vloeijen of gudsen daarvan.

Blz. 527, reg. 5: ꦄꦤ꧀ꦒꦸ wordt en Wbk. verklaard voor K. i., en daarom in V. B. veranderd in ꦄꦤ꧀ꦗꦶꦏ꧀ Het zal wel een thans verouderd in poëzie gebruikelijk woord zijn en daarom hier ook nog voorkomende.

Ald. reg. 6: ꦄꦔ꧀ꦒꦸꦂꦤꦶꦄꦭꦤꦶꦔ꧀ꦏꦼꦴꦗꦼꦴꦏ꧀ Men heeft hier een sterk voorbeeld van de verwisseling van subjekten, zooals in het Javaansch meer voorkomt; het kan vertaald worden door: "daarop liet hij haar liggen en ging op zijn rug (zoo maar op den grond) liggen slapen."

Ald. reg. 10 v. o.: ꦤꦫꦶꦩꦭ꧀ Ik het Wbk. niet. Het beteekent Vorstin, (V. B. ꦄꦫꦶꦤꦔ) en is dus vermoedelijk een zamenstelling van ꦤꦫꦶ met het Kw. aanhechtsel ꦄ

Blz. 528, reg. 13: ꦱꦶꦏꦱꦄꦤꦔ" de tekst heeft ꦱꦶꦏꦄꦤꦔ Dewijl dit voorbeeld van oude vorm voor den zoogenaamden causatief bijna geheel alleen staat, heb ik gemeend het te mogen veranderen; want het kan ook wel eene schrijffout zijn.

Blz. 528, reg. 6 v. o.: ꦲꦭꦼꦩꦄꦱꦶꦭꦶꦩ꧀ꦥꦸꦔ Vrg. aant. op blz. 330, reg. 5. Volgens DE JONGE, kwam DE WILDE in Julij 1705 te Samarang.

Blz. 529, reg. 5: ꦄꦩꦶꦤꦄꦤ꧀ꦒꦶꦤꦒꦸꦃꦥꦸꦭꦶꦏ꧀ꦏꦸꦂꦲꦄꦤꦶꦤꦒꦸꦂꦱꦼꦩꦄꦠ꧀ꦩꦶꦪꦔ Volgens de berichten bij DE JONGE fungeerde RAM nog bij deze eerste expeditie als kommissaris. Zie b. v. blz. 259.

Ald. reg. 4 v. o.: ꦄꦏꦩꦱꦼꦤꦒꦶꦄꦤꦶꦏꦏꦤꦶꦤꦒꦄꦤꦏꦼꦏꦸꦂꦏꦱꦩꦄꦤ enz. Het is bekend, dat de overeenkomst tusschen DE WILDE en den Soesoehoenan Pakoe Boewånå gesloten werd te Kartasoera den 5 October 1705. Verg. DE JONGE II. blz. 268. Het blijkt ook door vergelijking van hetgeen voorkomt op blz. 517, reg. 5, v. o., dat de inhoud van het kontrakt den schrijver niet bekend was.

Blz. 530, reg. 12: ꦄꦤꦒꦸꦂꦤꦶꦗꦾ zal wel een zinspeling zijn op eene figuur uit den krijgsdans, waarbij de ꦩꦾ gebruikt wordt, hier op een gevecht van man tegen man overgebracht.

Ald. ꦄꦗꦶꦤꦏꦴꦱꦶꦤ "de lamme", is de naam die aan den Soenan Mas werd gegeven, als men met verachting van hem sprak. Vrg. blz. 466, reg. 4, v. o. en 447, 10.

Blz. 530, reg. 11 v. o.: ꦄꦏꦸꦮꦸꦭꦤꦶꦫꦤꦸꦫꦸꦠꦶꦏ

Blz. 538, reg. 3: ꦏꦩꦸꦁꦤ꧀ is hier klaarblijkelijk gebruikt in de beteekenis van ꦲꦤꦶꦂ "zich herstellen in het gevecht man tegen man". V. B. heeft ꦏꦶꦏꦶꦩꦸꦁꦤ꧀"

Ald., reg. 10: ꦏꦶꦩꦸꦁꦔꦺꦴ zal wel ꦏꦶꦩꦸꦁꦔꦺꦴ moeten zijn, althans een grondwoord ꦏꦶꦩꦔꦺꦴ of ꦏꦶꦩꦁꦔꦺꦴ schijnt niet te bestaan. V. B. heeft deze zin geheel anders: ꦲꦤ꧀ꦱꦶꦏꦶꦩꦸꦁꦏꦶꦩꦔꦺꦴꦲꦤ꧀ꦱꦶꦲꦤ꧀ꦱꦶꦲꦤ꧀ꦱꦶ

Blz. 544, reg. 2: ꦲꦫꦗꦏ꧀ ook genoemd bij DE JONGE, II. blz. 256.

Blz. 545, reg. 6: ꦄꦤꦶꦤꦒꦺꦴꦤ꧀ beter ꦄꦤꦒꦺꦴꦤ꧀ pass. van ꦲꦤꦒꦺꦴ꧀.

Ald. reg. 10: ꦄꦤꦏꦤꦶꦥꦺꦴꦩꦗꦤ꧀ꦤꦤ꧀ꦤꦤ꧀ꦫꦗꦏꦄꦩꦶꦭꦶꦪ enz. Van dit geschenk van den Vorst van Siam weten wij van elders niets, doch dat betrekkingen met Siam hebben bestaan, blijkt ook nog uit de opgave in de Bab. Sangk., waarin bezoek van Siammers wordt vermeld bij het leven van Sultan Agoeng.

Ald. reg. 1 v. o.: ꦲꦤꦠꦤꦤꦒꦲꦤꦶꦥꦺꦴꦤ enz.; merkwaardig is hier het gebruik van het ww. als nw.; ook blz. 629, reg. 11, vindt men iets dergelijks in ꦲꦄꦩꦥꦸꦠꦤꦤ꧀ꦤꦏꦶꦥꦺꦴꦤ"

Blz. 547, reg. 6 v. o.: ꦲꦩꦥꦸ꧀ Volgens in der tijd van wijlen Prof. ROORDA ontvangen mededeeling, komt dit woord van den grondvorm ꦲꦩꦥꦩ en is in het Mscr. Wbk. opgegeven de beteekenis „met geweld zich toeëigenen", z. v. a. ꦱꦩꦥꦩ" Het zal dus wel met dit woord van een gemeenschappelijken wortel ꦩꦥ of ꦩꦱ komen.

Blz. 548, reg. 12: ꦲꦤꦶꦤꦲꦩꦒꦁ De ligging van deze plaats weet ik niet nader aan te wijzen, doch ꦲꦩꦒꦂ (op den volgenden regel) moet in Kadoewang (gewest Padjang) worden gezocht en is thans eene der onderhoorigheden van Pangeran Mangkoe Nagårå. Vrg. Aard. en Stat. Wbk. Zie ook mijne Geschied. der Nederl. O. I. bezittingen, dl. I, blz. 151.

Blz. 549, reg. 3: ꦲꦄꦤꦶꦤꦒꦺꦴꦤ꧀ꦤꦤꦶꦤꦲꦤꦶꦒꦂꦤꦩꦒ꧀ volgens de bepaling den 11den Oktober 1705 met DE WILDE gemaakt.

Ald. reg. 4 v. o.: ꦲꦩꦒꦲꦩꦒ moet zijn ꦲꦩꦒꦂꦲꦩꦒꦁ V. B. heeft ꦲꦩꦒꦂꦲꦩꦒꦁꦲꦩꦒꦂ"

Blz. 550, reg. 11 v. o.: ꦲꦤꦒꦁ In het Aard. en Stat. Wbk. wordt een desa van dezen naam in Bodjånagårå genoemd; of deze hier bedoeld is betwijfel ik.

Blz. 551, reg. 6 v. o.: ꦩꦗꦲꦏꦠꦶꦗꦁ" V. B. ꦩꦗꦲꦏꦠꦶꦗꦁꦲꦤꦶ „de van God vervloekte Dadjal", hetzelfde als ꦤꦲꦩꦄꦏꦠꦶꦗꦁ dat Adji Såkå, blz. 256, reg. 10 v. o., voorkomt. Zooals terecht in Wbk. is opgemerkt in voce ꦏꦏꦤ is ꦲꦏꦤ te verkiezen, omdat het klaarblijkelijk het Arab. „daddjâl", de naam van den Antichrist in de Eschatologie van den Islam, is. Dezelfde verwarring bestaat tusschen ꦄꦲꦫꦊꦤ en ꦄꦲꦫꦊꦤ Arab. عزازيل (ons uit het Hebreeuwsch ontleende Azazel), en deze twee zijn vermoedelijk weêr in een Javaansch hoofd vereenzelvigd. Over de Daddjâl vergelijke men nog: Mededeelingen van het Nederlandsch Zendelingenootschap,

jaarg. IV, blz. 230 en aant., en jaarg. IX, blz. 239, aant.

Blz. 552, reg. 4: ꦲꦤꦶꦤꦸꦤꦾꦴꦁ Alleen ꦲꦤꦸꦤꦸꦤꦾꦴꦁꦏꦺꦴꦤ is in het Wbk. opgenomen en daarbij verwezen naar ꦲꦤꦸꦤꦸꦤꦾꦴꦁꦏꦺꦴꦤ bij ꦲꦤꦸꦤꦾꦴꦁ" Hier zal de zin wel zoo moeten worden opgevat: "hij (de Soenan) trok gehaast voort en aan alle kanten raakten er zoek (van zijn gevolg)". ꦲꦤꦸꦤꦸꦤꦾꦴꦁ en ꦲꦤꦸꦤꦸꦤꦾꦴꦁ wijzen met ꦲꦤꦸꦤꦾꦴꦁ op een wortel ꦤꦾꦴ, nevens ꦤꦶ wortel van ꦲꦤꦶꦤꦶ, dat evenzeer "verloren gaan" beteekent.

Ald. reg. 7: ꦲꦔꦺꦒꦺꦭꦔ Het woud van Gegelang, een landschap tusschen Prånårågå en Madioen. Zie ook aant. op blz. 12, reg. 2.

Ald. reg. 8 v. o.: ꦲꦔꦺꦒꦶꦭꦔ Zie aant. bij blz. 11, reg. 1 en noot aldaar.

Blz. 553, reg. 12: ꦲꦶꦩꦶꦫ vindt men hier en later herhaaldelijk voor ꦲꦶꦩꦶꦫ"

Blz. 554, midden. De beschrijving van het gevecht tegen Soeråpati komt met eenige overdrijving in hoofdzaak vrij wel overeen met die bij DE JONGE, II. blz. 126, 292 en vlg.

Blz. 558, reg. 10 v. o.: ꦱꦸꦫꦸꦱꦠꦶꦠꦶꦥꦤꦶ "onzedelijk van inborst"; hij vierde op eene wijze, die de maatschappelijke orde verstoorde, zijne lusten bot, want hij had gemeenschap met de bijzitten van zijn vader (ꦲꦶꦱꦶꦠꦶꦥꦤꦶ")

Ald. reg. 7 v. o.: ꦲꦔꦶꦫꦱꦠꦤꦾ Niet twee jaar, maar slechts één jaar later werd de oorlog hervat. Zie DE JONGE, II. blz. 133 en 304 enz. Ook wordt aldaar het gebergte Tjarat vermeld, waarvan hier op blz. 559, reg. 11, insgelijks wordt gesproken. De ligging daarvan, evenals van het ald. reg. 9 genoemde gebergte of de berg Doengkoel, kan ik niet nader aanwijzen, dan dat beide gedeelten zijn van het op de noordelijke grens van Pasoeroean liggende gebergte.

Blz. 560, reg. 6: ꦲꦔꦺꦴꦱꦫꦂ moet volgens de aangenomen schrijfwijs ꦲꦔꦺꦴꦱꦫꦂ zijn.

Ald. reg. 7 v. o.: ꦲꦩꦸꦏꦸꦛꦏꦤ Een vorm ꦧꦸꦏꦸꦛꦏꦤ komt in het Wbk. niet voor, wel ꦲꦩꦸꦏꦸꦛꦏꦤ = ꦲꦔꦸꦏꦸꦛꦏꦤ "een slag met de vuist onder tegen de kin"; ww. "iemand zulke slagen geven". Waarschijnlijk is ꦧꦸꦏꦸꦛꦏꦤ een nevenvorm van ꦲꦩꦸꦏꦸꦛꦏꦤ evenals het in de Ardjoenå Wiwåhå, strophe 14, reg. 4, voorkomende kapaléyö, naar de meening van Prof. KERN een gewijzigde vorm zou zijn van Jav. kalépyuk enz. Het wordt hier met ꦏꦸꦛꦶꦏꦤ in figuur-

lijken zin gebruikt (evenals ꦏꦺꦏꦶꦏꦺꦴꦤ꧀ꦗꦶ) in de beteekenis van "zware slagen krijgen", het zwaar te verantwoorden hebben."

Blz. 560, reg. 6 v. o.: ꦏꦤꦶꦩꦤꦤ꧀ lees: ꦏꦤꦶꦩꦤ꧀ꦝꦤ꧀"

Ald. reg. 3 v. o.: ꦩꦺꦱ꧀ꦆꦫꦺꦴꦩ Pasoeroean werd bezet op 1 Oktober 1707; vrg. DE JONGE, II. blz. 304. Van het hier volgende verhaal, dat ook HAGEMAN in hoofdzaak mededeelt, komt in de officiële stukken niets voor, doch VALENTYN geeft op blz. 196 in zijn genoemd werk dergelijke bijzonderheden.

Blz. 562, reg. 1: ꦩꦤꦶꦁꦱꦶꦥꦤ꧀ V. B. ꦩꦤꦶꦁꦱꦶꦥꦤ꧀ en dit zal wel de juiste lezing zijn, want de zin is klaarblijkelijk, dat de verbranding gedurig werd herhaald. Een vorm ꦩꦤꦶꦁꦱꦶꦥꦤ꧀ wordt in het Wbk. niet opgenomen.

Ald. reg. 7: ꦤꦸꦫꦃꦄꦩꦶꦂꦏꦤꦝꦺꦃ Vrg. DE JONGE, II. blz. 306.

Blz. 565, reg. 10 v. o.: ꦲꦗꦤꦤ꧀ lees: ꦲꦗꦤꦤ꧀" — ꦲꦗꦤ was de jongensnaam van Pangeran Blitar.

Blz. 566, reg. 3: ꦩꦺꦱ꧀ꦆꦤꦤ꧀ Volgens de stukken bij DE JONGE kwam Soenan Mas in September 1708 te Batavia.

Blz. 567, reg. 5 v. o.: ꦏꦤꦸꦫꦤꦶꦩꦱ꧀ꦗꦤ꧀ In het Wbk. komt de vorm ꦤꦒꦫꦤꦶꦝ꧀ niet voor, doch de beteekenis is gemakkelijk genoeg af te leiden. "Hun werden afgenomen de inkomsten en titel van regent." Met ꦄꦤꦸꦩꦤꦱꦗꦤꦄꦩꦱꦤꦤ꧀ worden bedoeld de op blz. 565, reg. 6 v. o. enz. genoemde hoofden. De schrijver vergeet echter, dat er één gedood is. V. B. heeft dan ook ꦱꦏꦤꦤ꧀ in plaats van ꦩꦱꦤ꧀"

Blz. 569, 3: ꦏꦤꦶꦫꦤꦒꦱꦗꦤ꧀ "met fortuin en familie"; "veel fortuin en veel aanzienlijke bloedverwanten hebben." Dit is eene dergelijke uitdrukking als: ꦏꦤꦶꦫꦤꦒꦸꦁꦏꦤꦒꦸꦁ

Blz. 571, reg. 3: ꦏꦤꦸꦤ꧀ "vervreemd worden;" "aan een ander overgaan."

Blz. 572, reg. 9: ꦏꦤꦱꦫꦤꦶꦗꦤ꧀ Men vindt de hier volgende gebeurtenis beschreven bij DE JONGE, II. blz. CXII en 355.

Ald. reg. 5. v. o.: ꦄꦁꦏꦱꦤ꧀ V. B. ꦄꦁꦏꦫꦱꦤ꧀ beide zijn plaatsen aan den kant van den Aloen-Aloen.

Blz. 573, reg. 7: ꦄꦁꦒꦸꦤꦤ꧀ lees: ꦄꦁꦒꦱꦤ꧀

Ald. reg. 6 v. o.: ꦲꦏꦤ꧀ staat niet in het Wdb., maar zal wel oorspronkelijk hetzelfde zijn als ꦲꦄꦤ꧀ dat V. B. heeft. Het is z. v. a. ꦲꦄꦤꦫꦱꦤ꧀ een gemoedsgesteldheid van "spijt of "vrees."

Blz. 574, reg. 1: ꦄꦏꦒꦸꦤꦫꦱ" ꦄꦏꦤ꧀ is volgens Wbk. Kw. v.

ꦲꦶꦴꦏ꧀ Hier komt het klaarblijkelijk voor in de beteekenis van ꦲꦶꦴꦏꦺꦴꦁ het Md. van ꦲꦶꦱ꧀ꦠꦶ waarvan het wel grondwoord zal zijn. V. B. heeft dan ook ꦲꦶꦱ꧀ꦠꦶ.

Blz. 574, reg. 12: ꦱꦴꦏꦤ꧀ꦤꦺꦴꦴꦤ꧀ is klaarblijkelijk gelegen in de nabijheid van de hoofdplaats. De anderen van dien naam in het Aard. en Stat. Wbk. opgegeven passen hier niet.

Blz. 577, reg. 6: ꦱꦺꦴꦥꦶꦪꦴꦲꦶꦴꦤ꧀ beteekent letterlijk "doen wenden" en uit dit voorbeeld blijkt, dat de figuurlijke beteekenis van "bestieren" bij G. R. vermeld, ook voorkomt.

Ald. reg. 9: ꦱꦴꦢꦤ꧀ is hier voor de werkwoordsvorm ꦲꦶꦱ꧀ꦢꦤ꧀".

Blz. 578, reg. 7: ꦤꦤꦲꦶ꧀ꦱꦴꦤꦤꦺꦤꦱꦶꦲꦶꦤꦶꦱꦺꦴꦴꦤ꧀ Vrg. DE JONGE, ll. blz. CXL.

Ald. reg. 6 v. o.: ꦲꦶꦤꦶꦱꦶꦤ꧀ liever ꦲꦶꦤꦶꦱꦶꦴꦤ꧀".

Blz. 579, reg. 10. v. o.: ꦤꦱꦺꦲꦶꦴꦱ꧀ꦲꦤꦤꦤꦱꦺꦴꦴꦤ꧀ꦤꦶꦴꦤꦤꦶꦱꦺꦲꦴꦱ꧀ꦲꦤ ꦤꦱꦴꦱ꧀ Vrg. DE JONGE, ll. blz. CXL.

Blz. 583, reg. 9. v. o.: ꦱꦴꦏꦴꦤ꧀ zal wel in het tegenwoordige Mâdjâkartâ, naar den naam te oordeelen, gelegen zijn.

Blz. 587, reg. 3: ꦲꦱꦺꦴꦭ꧀ꦭꦶꦴꦤ꧀ꦠꦺꦴꦴꦤ꧀ De Admiraal BRINKMAN was bevelhebber in dezen oorlog; de later (reg. 10.) genoemde ꦤꦺꦴꦲꦤꦺꦴꦤ꧀ is gemakkelijk te herkennen als GOBIUS, maar van ꦱꦺꦴꦤꦺꦴꦤ꧀ kan ik voorshands niets maken.

Blz. 588, reg. 10: ꦲꦶꦃꦲꦱꦺꦤ꧀ Ofschoon ꦲꦶꦃ vóór tijdsbepalingen zeer gewoon is, is het gebruik vóór ꦲꦱꦺꦤ꧀ iets vreemds. Men zou bijna vermoeden, dat de lezing was: ꦲꦶꦃꦤꦶꦴꦲꦱꦺꦤ꧀" V. B. heeft de zin geheel omgekeerd.

Ald. reg. 7: ꦱꦶꦠꦤꦶꦤꦤ꧀ de vorm ꦱꦶꦠꦤꦶꦤ꧀ is niet in het Wbk. opgenomen. Misschien is het ook alleen in zamenstelling met ꦤꦤ in gebruik, en dan nevenvorm van ꦱꦶꦠꦤꦤꦤ꧀ dat V. B. heeft.

Ald. reg. 9: ꦲꦲꦲꦶꦤꦺꦴꦴꦱꦺꦴꦴꦤ꧀ꦲꦲꦶꦲꦶ is klaarblijkelijk eene omzetting in naamwoordsvorm van: ꦲꦲꦲꦶꦲꦶꦲꦶꦲꦲꦶꦤꦺꦴꦴꦱꦺꦴꦴꦤ꧀ "ik heb mij in het leven behouden, ik heb geleefd;" en treedt nu als onderwerp op van ꦲꦲꦱ꧀ꦠꦲꦲꦲꦶ enz. Hetzelfde is het geval met ꦤꦲꦲꦲꦶꦲꦲꦶꦲꦲꦶꦲꦲ ꦲꦶꦤꦶꦲꦲꦲꦶ "zoodat ik er rijk van ben geworden". Hier is dus een fraai voorbeeld van den regel door Prof. Kern, Wrtta Sanc'aya blz. 45 vlg. opgegeven omtrent dat gebruik van den naamwoordsvorm in het Javaansch.

Blz. 590, reg. 9: ꦲꦲꦲꦲꦱ꧀ꦠꦲꦲꦲ Dat hier deze naam voor het eiland Bali wordt gebruikt, blijkt uit den zamenhang, en vrg. reg. 3 v. o., blz. 591, reg. 6 en 10, en 617, 10 v. o.

Blz. 593, reg. 12 v. o.: ꦲꦩꦸꦔꦸꦱ꧀ Dat dit woord niet is opgenomen in het Wbk., verwondert me zeer. Wijlen Prof. ROORDA wist er mij in der tijd de hier juist passende beteekenis van te geven: "zijn voedsel gaan zoeken, door in het woud eetbare wortels, enz. te zoeken."

Blz. 594, reg. 10: ꦠꦩꦩꦶꦢꦶꦩꦺꦴ De verdeeling van de stranddistrikten in links en rechts is zeker merkwaardig, dewijl anders en meer naauwkeurig die in west en oost voorkomt, bijv. ook bij de Montjånagåråsche landen. Vrg. over deze verdeeling en over de hier genoemde hoofden nog DE JONGE II. blz. CI.

Ald. reg. 5 v. o.: ꦲꦠꦩꦸꦒꦺꦴ De beteekenis van ꦲꦠꦩꦸꦒ꧀ = ꦩꦠꦩꦸꦒ꧀ helpt ons hier niet, doch volgens in der tijd van Prof. ROORDA ontvangen mededeeling uit het Mscr. Wbk. beteekent ꦲꦠꦩꦸꦒ꧀ in Kw. ook z. v. a. ꦱꦤ꧀ꦔꦤ꧀ꦥꦤ꧀ꦲꦠꦩꦸꦒ꧀ dus "een schut om zich achter te beveiligen in het gevecht;" ꦏꦺꦴ is volgens het Wbk. "een schuinsche stut tegen iets om het te steunen;" zoo bv. ꦤꦫꦶꦤ꧀ꦏꦺꦴ "een op zich zelf staande ladder." Vandaar zou ꦲꦠꦩꦸꦒꦺꦴ dan beteekenen: "een middel tot beschutting dat op zich zelf staat, zijn eigen steunsels heeft". Of hiermede misschien schanskorven worden bedoeld, kan ik niet nader uit den zin opmaken.

Blz. 595, reg. 2: ꦤꦸꦩꦏꦶꦁꦏꦺꦴ enz. Vrg. KERN, Wrtta-Sanc'aya blz. 191.

Ald. reg. 11 v. o.: ꦱꦱꦒ꧀ꦒꦶꦥꦒꦶꦱꦤ꧀ vrg. over ꦏꦶꦱꦤ꧀ blz. 373, reg. 7 en de aanteekening aldaar.

Blz. 598, reg. 10. ꦱꦕꦤ꧀ꦤ꧀ Volgens HAGEMAN, Handleiding tot de kennis der Geschiedenis enz. I, blz. 183 enz., moet dit in het jaar 1718 gebeurd zijn, (of 1713?).

Ald. reg. 12 v. o. en 7. v. o.: ꦤꦤꦤ꧀ liever ꦤꦤꦥ꧀

Ald. reg. 5 v. o.: ꦤꦫꦶꦏꦤꦒ꧀ hierachter leest B.: ꦤꦸꦩꦸꦒꦺꦴ ꦱꦤꦩ꧀ꦧꦶꦪꦤ꧀?

Ald. reg. 2 v. o.: ꦤꦏꦶꦠꦸꦩ꧀ hier wordt toch zeker het pijltje bedoeld, dat door een blaasroer geblazen wordt, hetwelk bewijst, dat dit op Java wel bekend was.

Ald. reg. 1 v. o.: ꦏꦶꦥꦏꦩꦏꦶ V. B. heeft ꦱꦩꦏꦱꦤꦤ꧀ met de volgende wijziging na ꦤꦤꦤ꧀ ꦲꦩꦶꦤꦫꦶꦏꦩꦱꦩꦶꦤ꧀ ꦲꦩꦶꦠꦶꦏꦤꦤꦱꦩꦶꦤ꧀ꦤꦸꦩꦱꦩꦱꦤ꧀ Het zal wel ongeveer zooveel als ꦏꦶꦥꦏꦩꦏꦶ zijn, misschien is het dialektisch.

Blz. 601, reg. 10: ꦲꦤꦠꦤꦒꦸꦤꦸꦁꦏꦩꦱꦩꦶꦤ꧀ Over de zaken van Madoera kan men nog vergelijken: Dr. PALMER VAN DEN

BROEK, Geschiedenis van het Vorstenhuis van Madoera in dl. XX van het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap.

Blz. 602, reg. 8: ꦏꦶꦫꦶꦔꦸꦫꦂꦪ꧀ Ook bij Dr. PALMER VAN DEN BROEK II. zoo genoemd; het is evenwel moeijelijk den naam nader uit te maken; want die van PASQUES CHAVONNES, dien wij elders vinden, zou al zeer zonderling verbasterd moeten zijn.

Ald. reg. 7 v. o.: ꦏꦺꦩꦫꦪ꧀ deze vorm komt in het Wbk. niet voor, maar is hier juist op zijn plaats. V. B. heeft ꦏꦺꦴꦩꦫꦪ꧀"

Blz. 603, reg. 5 v. o.: ꦲꦗꦏꦸꦭꦶꦏꦫꦪ꧀ Men zou hier verwachten een woord dat beteekent: "aan boord varen; aan boord gaan". Nu beteekent ꦏꦫꦗꦏꦫꦪ꧀ "halen", van vogels die bouwstoffen halen voor hun nest; vandaar "zich gaan nestelen"; dit kan hier dus ook figuurlijk van den Pangeran gezegd zijn, die zich als het ware met zijn bagage enz. ging nestelen aan boord.

Blz. 604, 2: ꦏꦩꦶꦱꦪ꧀ "zuigen", is het Jav. woord dat het best onze manier van zoenen uitdrukt, dewijl die der Javanen op heel andere wijze plaats heeft.

Ald. ꦏꦩꦶꦤꦗꦸꦩꦶꦥꦪ꧀ Op deze zoo dikwijls voorkomende uitdrukking van iemand, die in toorn geraakt, past de beteekenis van ꦏꦩꦶꦪ꧀ die in het Wbk gegeven wordt, niet meer. Vermoedelijk is het "wijd geopend, strak" van de oogen, evenals bij iemand die zich boos maakt en ook bij iemand, die een deftig, ernstig voorkomen aanneemt.

Ald. reg. 12 v. o.: ꦩꦸꦩꦩꦸ Volgens Wbk. = ꦱꦩꦺ hier evenwel staat het voor ꦩꦩꦸ in figuurlijken zin, dus z. v. a. ꦏꦩꦶꦱꦏꦩꦶꦪ꧀"

Ald. reg. 10 v. o.: ꦤꦸꦫꦤꦸꦫꦂꦪ꧀ Wbk.: een "schop" of "schoffel". Welk instrument op een schip daarmeê bedoeld wordt, is mij niet duidelijk; misschien een "handspaak".

Blz. 607, reg. 3: ꦏꦺꦥꦸꦣꦶꦏꦏꦺꦴꦩꦲꦣꦶꦪ꧀ uit dit passief blijkt, dat, ofschoon het grondwoord ontwijfelbaar ꦲꦩꦲꦣ van het Skr. "mahard-dika" (zie Kern, Kawistudiën blz. 57) is, de Javaan van den actieven werkwoordsvorm op de gewone wijze het passief heeft gevormd. Misschien heeft het bestaan van een grondwoord ꦲꦩꦲꦣ daartoe ook medegewerkt. Het beteekent hier duidelijk: "vrijgesteld worden van diensten."

Ald. reg. 2 v. o.: ꦲꦗꦲꦪ꧀ is niet in het Wbk. en ook van elders heb ik geen opheldering kunnen ontvangen. Het doet ons evenwel denken aan een grondvorm ꦲꦗꦲꦪ꧀ nevenvorm van ꦲꦪꦪ꧀ waarvan de beteekenis genoeg bekend is, de zin zou dan zijn: "op dat zij niet ontevreden worden en terugkeeren naar Bali".

Blz. 608, reg. 5 v. o.: ꦱꦸꦫꦠ hiermede wordt klaarblijkelijk bedoeld een gevecht van man tegen man, niet uit de verte, elders ꦱꦸꦫꦠꦤꦫꦁ"

Blz. 609, reg. 4 v. o.: Van de namen der Luitenants zou men uit ꦮꦤ꧀ꦢꦶꦤꦫꦁ "VAN DER LIND" of "VAN DER LINDEN" maken, maar de andere kan ik niet oplossen met eenige waarschijnlijkheid.

Ald. reg. 2 v. o.: ꦤꦏꦤꦏꦤꦶꦒꦸꦴꦩꦶꦏ꧀ "het te kwaad krijgen van de reuk door het bloed verspreid"; dus ꦥꦫꦤꦏꦤꦏꦤꦶꦒ enz. "sterven door de reuk of stank van het bloed."

Blz. 610, reg. 7: ꦏꦫꦺꦴꦁ poëtisch voor ꦏꦁꦏꦴ. Van de hier volgende namen is mij voorshands slechts die van ꦒꦸꦱ꧀ꦠꦏ꧀ duidelijk te herkennen als "Gustaaf".

Blz. 611, reg. 2: ꦒꦸꦤꦺꦴꦁꦏꦴ. Als dit de naam is van een korps soldaten is die al zeer zonderling; want ꦒꦸꦤ beteekent "het in de mond gestoken worden van eten" en ꦏꦴꦏꦴ "gapen".

Ald. reg. 11 v. o.: ꦏꦴꦩꦴꦒꦸꦩꦧꦸꦒꦸꦁꦏꦴ een ꦏꦼꦭꦩꦧꦸꦒꦸꦁꦏꦴ is, volgens in der tijd van wijlen Prof. ROORDA ontvangen mededeeling, een korte kiel met kraag en korte mouwen, met knoopen aan de mouwen. Misschien als dracht van Chinezen zoo genoemd? POENSEN in "Iets over de kleeding der Javanen", Mededeelingen van het Ned. Zendelinggenootschap, dl. XX, vermeldt deze klambi niet.

Blz. 613, reg. 4: ꦒꦫꦤꦏꦴ zal wel het Hollandsche "donderbus" zijn.

Ald. reg 5: ꦲꦶꦩꦒꦸꦩꦧꦸꦒꦸꦁ ꦩꦸꦩꦸꦃ moet beteekenen "een laag bij of over iets vormen"; hier dus in passief "zij werden overdekt doer een laag enz."

Ald. reg. 6: ꦒꦸꦤꦠꦴꦏ is volgens het Wbk. een soort grof geschut onderscheiden van ꦒꦸꦤꦠꦴꦏꦏꦴ. Volgens den zamenhang is het evenwel een projectiel, vermoedelijk wel hetzelfde als ꦒꦸꦤꦠꦴꦏꦏꦴ maar hier bij een gevoegd in den zin van "ons bommen en granaten."

Blz. 614, reg. 1: ꦏꦩꦸꦠꦤꦏꦴ Zie bij reg. 2 v. o.

Ald. reg. 7 v. o.: ꦤꦸꦩꦤꦺꦴꦤ wordt hier gebruikt van tijd, maar niet "in het verschiet"; de zin is klaarblijkelijk: "zij kregen tijd (ruimte) om het volk te laten uitrusten".

Ald. reg. 1 v. o.: ꦏꦩꦸꦠꦤꦏꦴ en ꦏꦩꦸꦃꦏꦩꦏꦴ" ꦏꦩꦸꦃꦏꦩꦏꦴ was de naam van een kampong der stad Soerabaja, later door de vestingwerken ingenomen (Aard. en Stat. Wbk.). Vermoedelijk zal dus ꦏꦩꦸꦠꦤꦏꦴ ook naam van een dergelijke kampong geweest zijn.

Blz. 615, reg. 10: ꦩꦩꦗꦼꦤ is nog naam van een dorp in het distrikt Djåbåkotå, afd. Soerabaja.

Ald. reg. 5 en 4 v. o.: ꦩꦤꦶꦩꦶꦤꦶꦩꦤ De herhaling van ꦶꦁ achter ꦩꦤꦶꦁ is niet zeer gebruikelijk; het is hier geheel alzoo in zijn plaatselijke beteekenis gebruikt.

Blz. 616, reg. 1 v. o.: ꦩꦤꦶꦁꦏꦺꦴꦤꦶꦤꦩ zonderling is deze bijvoeging van het Hollandsche woord „verlost" of misschien „verlossing". In de Kompagniestijd werd het woord verlost gebruikt in den zin van „ontslagen van de verplichtingen jegens de Kompagnie, vooral na het uitdienen van zijn tijd". De Javaan heeft het woord gekend en nu hier ook bij de oproeping van den Kommandeur naar Batavia gebruikt.

Blz. 617, reg. 2: ꦔꦸꦤꦸꦢꦶꦩꦶꦠꦤꦔꦫ enz. De beide eerste namen zijn genoegzaam bekend; en de beide volgende zullen wel in dezelfde streek gelegen hebben. Voor ꦔꦺꦴꦫ leest V. B ꦔꦺꦴꦫꦺ en dit zou volgens het Aard. en Stat. Wbk. nog de naam zijn van een dorp in Bagelèn, distrikt Gombong. Zie ook WINTER'S Zamenspraken I, pag. 13, reg. 1 v. o. vlg.

Blz. 618, reg. 1: ꦩꦶꦁꦔꦸꦫꦤ V. B. heeft ꦩꦶꦤ꦳ꦸꦫꦤ dat dan ook met de vroeger opgegeven ꦩꦲꦤꦸꦫꦤ beter overeenkomt, en wel de juiste lezing zal zijn.

Blz 623, reg. 1 v. o.: ꦔꦺꦴꦫꦲꦤ is in den Oosthoek in gebruik voor „acht honderd". Het schijnt wel eene zamenstelling uit ꦔꦺꦴꦫ en ꦲꦤ Merkwaardig is het dan evenwel, dat in den Oosthoek volgens Jav. Gr. blz. 329 het woord ꦩꦲꦤ voor vijf en negentig voorkomt. RIGG in Soedaneesch Wbk. geeft voor ꦩꦲꦤ vierhonderd en voor ꦔꦺꦴꦫꦲꦤ achthonderd, terwijl hij bij beide voegt „an ancient mode of counting Chinese cash", z. v. a. 16 en 32 Holl. duiten. Noch in GEERDINK'S Wbk., noch in de Soendanesche Tolk van den Heer GRASHUIS heb ik evenwel deze woorden gevonden; ze zijn dus zeker ook in het Soendaneesch uit het Oud-Javaansch overgenomen. Wij treffen ze als zoodanig aan in eene inscriptie uit Kedoe; zie Kawi-oorkonden n°. XV, *b*, 12: „gawai-nya tamwayan ḍomas, gawai-nya mangké sâmas.

Blz. 624, reg. 5 en 6: ꦏꦶꦢꦺꦴꦩ en ꦩꦒꦭꦺꦮꦤꦶ worden nog vermeld als distrikten in Soerakarta; het eerste in het gewest Sockåwati, het tweede in Padjang. Vrg. bij DE HOLLANDER., Land- en Volkenkunde van Ned. Indie, de opgave der verdeeling van Java.

Ald. reg. 10: ꦏꦶꦢꦶ en ꦏꦺꦴꦢꦶꦔꦤ De ligging van beide wordt door den zamenhang aangewezen als te zijn in Djågårågå, tegenwoordig behoorende tot de residentie Madioen; ofschoon wij een

riviertje met den naam ꦗꦶꦤ in het Aard. en Stat. Wbk. genoemd vinden als behoorende tot Soerakarta.

Blz. 622, 11 v. o.: ꦲꦺꦴꦤꦤꦩꦤꦶꦂ In het Wbk. wordt ꦤꦩꦤꦶꦂ vermeld als oude naam van het distrikt Ledok in Bagelèn. Men zou uit den zamenhang evenwel opmaken, dat zij te Kartasoerå waren. Misschien waren zij dan evenals de Wong Kalang en Pinggir derwaarts voor speciale diensten overgebracht?

Ald. reg. 4 v. o.: ꦩꦤꦩꦤꦼꦭꦸꦁꦏꦺꦴꦂ de ligging blijkt uit den zamenhang. In het Aard. en Stat. Wbk. wordt eene rivier van dien naam in Soerakarta opgenoemd; reeds blz. 310 midden wordt het vermeld.

Blz. 626, reg. 3: ꦲꦺꦴꦤꦤꦩꦤꦒꦶꦂ hier meer als eene aanwijzing van tijd dan van plaats gebruikt, even als ꦲꦺꦴꦤ enz. gewoonlijk voorkomt, in de beteekenis van „alsdan" enz. Cf. Bekn. Jav. Gr. blz. 156, c.

Ald. reg. 6: ꦤꦔꦤꦏꦤꦔꦶꦢꦶ is een poëtische vorm voor ꦔꦶꦤꦏꦤꦔꦶꦢꦶ waarvoor V. B. ꦔꦤꦔꦶꦢꦶꦒꦩ heeft. Deze vorm wordt evenmin als het aktief ꦤꦏꦔꦶꦢꦶ in het Wbk. gevonden, maar de beteekenis is gemakkelijk op te maken, als te zijn, „door de uitdrukking van het gezicht op iets zinspelen."

Blz. 627, reg. 7: ꦗꦏꦤꦚ is poëtische vorm voor: ꦗꦏꦚꦔꦺꦴ V. B. leest: ꦚꦤꦺꦴꦚꦏꦩ

Ald. reg. 8 v. o. ꦲꦤꦤꦕꦚꦏꦺꦴꦲ is zeker een allerzonderlingste naam voor een man. Misschien is het een toespeling op een of andere gebeurtenis, of wel is hij uit bijgeloof aangenomen om juist het tegenovergestelde uit te drukken?

Blz. 629, reg. 11: ꦕꦺꦴꦔꦶꦤꦗꦏꦤꦚꦺꦴꦲꦤꦩ vrg. aant. op blz. 545, reg. 1 v. o.

Blz. 630, reg. 7: ꦚꦗꦶꦏꦂ is een schrijffout voor ꦚꦗꦶꦏ»

Ald. reg. 10: ꦏꦏꦤꦺꦴꦤꦺꦴꦗ is nauwkeuriger geschreven: ꦏꦏꦤꦺꦴꦏꦸꦔꦺꦴꦗ of zoó men liever wil: ꦏꦤꦺꦴꦏꦤꦺꦴꦩ

Blz. 632, reg. 11 v. o.: ꦩꦩꦸꦔꦺꦴꦚꦩ een drukfout voor: ꦩꦩꦸꦔꦺꦴꦚꦩ»

Blz. 633, reg. 2 v. o.: ꦩꦺꦴꦒꦺꦴꦩ HAGEMAN (Gesch. blz. 186) geeft op Februarij 1719. V. B. voegt er bij ꦩꦲꦶꦁꦉꦸꦗꦶꦁꦒꦺꦴꦤ ꦲꦤꦤꦺꦴꦲꦸꦚꦩ»

Blz. 636, reg. 2: ꦥꦸꦚꦏꦺꦴꦠꦺꦴꦏꦚꦤ is de naam gegeven aan het korps soldaten, dat gevormd werd door Soenan Mangkoerat I op Tegal (zie blz. 327, reg. 7 v. o.) en dat toen onder bevel van Pangeran Poerbåjå scheen te staan.

Blz. 636, reg. 13: ꦲꦩꦤꦸꦴꦤ꧀ꦤꦸꦴꦤ꧀ is hier klaarblijkelijk gebruikt in de beteekenis van ꦤꦕꦶꦴꦤ꧀ = ꦲꦕꦩꦤ꧀.

Blz. 637, 8: ꦤꦕꦶꦴꦤꦤ꧀ꦕꦺꦴꦤ꧀ zal wel ꦤꦕꦤꦕꦺꦴꦤ꧀ moeten worden gelezen, zooals ook V. B. heeft, terwijl de uitdrukking ꦤꦕꦤꦕꦺꦴꦤ꧀ꦄꦶꦴꦤ꧀ ook in het Wbk is opgenomen.

Ald. reg. 8 v. o.: ꦄꦶꦕ꧀ is hier voor ꦄꦶꦕ꧀.

Blz 640, reg. 1: ꦲꦩꦺꦴꦤ꧀ꦩꦺꦴꦤ꧀ꦕꦴꦏ꧀ "in het midden staan blijven; "niet naar de eene of andere zijde overhellen; niet beslissend zijn."

Ald. reg. 6: ꦲꦲꦄꦴꦤ꧀ꦲꦤꦸꦴꦤ꧀ꦩꦸꦴꦤ꧀ is hier een spreekwoordelijke uitdrukking voor: "hem die overwint zal ik dienen."

Ald. reg. 7 v. o.: ꦄꦶꦄꦩꦤꦄꦶꦴꦤ꧀ꦱꦸꦴꦤ꧀ ꦄꦶꦄꦩꦤ꧀ beteekent fig. "eenstemmig van besluit", en wordt van velen gezegd; desniettemin is ꦲꦤꦕꦤꦩꦸꦴꦤ꧀ hier alleen onderwerp; doch het wordt verklaard door het volgende.

Blz. 641, reg. 3: ꦄꦶꦕ꧀ zoo moet in het Wbk. gelezen worden voor ꦄꦶꦕ꧀.

Blz. 642, reg. 8 v. o.: ꦄꦕꦶꦕꦶꦤ꧀ is een drukfout voor ꦄꦕꦶꦕꦶꦩ꧀, zooals ook V. B. heeft; de tekst had ꦄꦕꦶꦕꦶꦩ꧀ dat een schrijffout is voor ꦄꦕꦶꦕꦶꦩ꧀ in plaats van ꦄꦕꦶꦕꦶꦩ꧀.

Ald. reg. 6 v. o.: ꦲꦤꦤꦕꦤꦕꦴꦩ꧀ = ꦄꦤꦤꦕꦤꦕꦴꦩ꧀ is hier klaarblijkelijk in den zin van "niet behoorlijk gekleed" gebruikt.

Ald. reg. 11 v. o.: ꦲꦤꦩꦴꦄꦤ꧀ Vrg. o. a. blz. 258, reg. 12 v. o.

Ald. reg. 9 v. o.: ꦲꦕꦤꦤꦸꦴꦱꦩ꧀ letterlijk "tot een muur gemaakt worden", doch hier is ꦲꦤꦩꦴꦄꦤ꧀ onderwerp en het beteekent daar "er was nog geen muur gemaakt, het was nog niet ommuurd," Men zou evenwel uit de Hollandsche berichten opmaken, dat Kartå reeds lang de residentie was van Sultan Agoeng; misschien heeft hij het evenwel willen verplaatsen.

Ald. reg. 6 v. o.: ꦄꦕꦕꦄꦴꦤ꧀ In de oorspronkelijke tekst stond stellig ꦄꦕꦕꦲꦴꦤꦶ en heeft de overbrenger in proza gemeend dit te moeten veranderen in ꦄꦕꦕꦄꦴꦤ꧀ want ꦲꦴꦤꦶ = ꦄꦴꦤ꧀. Dewijl het hier evenwel een eigennaam betreft en de naam klaarblijkelijk als tegenhanger van ꦄꦕꦕꦲꦴꦩ gekozen is, geef ik de voorkeur aan ꦄꦕꦕꦲꦴꦤꦶ V. B. heeft deze lezing ook behouden.

Blz. 648, reg. 4: ꦄꦴꦄꦴꦱꦶꦴꦤꦸꦴꦤ꧀ꦄꦴꦄꦴꦱꦶꦴꦤ꧀ beteekent "voormalig goed of bezit"; hier is het van de waardigheid gebruikt; doch gewoonlijk neemt men dan het grondwoord ꦄꦴꦱꦶꦴꦤ꧀ zooals ook V. B. heeft.

Blz. 650, reg. 1: ꦕꦤꦲꦴꦄꦴꦱꦶꦴꦏꦸꦤꦸꦴꦤ꧀ Vrg. aant. op blz. 295, r. 10.

Blz. 650, reg. 3 v. o.: ꦩꦠꦶꦭꦂꦲꦤ꧀, beteekent „plaats waar of degeen bij wien men moet verschijnen om dienst te doen". V. B. heeft ꦩꦠꦶꦭꦂꦲꦤ꧀, dat dan beteekent „degeen, dien men als zijn hoofd erkent", van ꦠꦶꦭꦂ, „iemand als hoofd erkennen". Vrg. o. a. blz. 675, reg. 7 v. o.

Blz. 653, reg. 1 v. o.: ꦲꦶꦁꦥꦶꦱꦸꦤ꧀, eigentlijk van meerdere personen: „geknepen worden", maar hier figuurlijk voor: „in het geheim toegewenkt, overgehaald".

Blz. 654, reg. 1 v. o.: ꦢꦶꦗꦤꦸꦩ, ꦢꦶꦗ, moet komen van ꦢꦶꦗ, een soort dik bamboe, dus beteekenen: „gelijkende op pĕtoeng", „zoo dik als pĕtoeng", met ꦤꦸꦩ er bij is dus de zin: „als bamboe van de dikte van een dij". — ꦩꦤꦸꦁꦒꦤ wordt hier klaarblijkelijk gebruikt in de beteekenis van ꦩꦤꦸꦁꦒꦤ volgens Wbk. V. B. heeft ook ꦩꦏꦸꦁꦒꦤ"

Blz. 655, reg. 2 v. o.: ꦏꦶꦠꦶꦁ. Er zijn vele Gentings op Java, maar geen dat hier bedoeld kan zijn wordt in Aard. en Stat. Wbk. opgenoemd.

Blz. 656, reg. 3: ꦢꦶꦠꦼꦭꦭꦤ, wordt vermeld als liggende in het distrikt Klatèn (Aard. en Stat. Wbk.) even als het op blz. 657, reg. 1, voorkomende ꦢꦶꦭꦭ"

Blz. 657, reg. 11: ꦩꦒꦸꦭ, wordt ook nog in Klatèn aangetroffen (Aard. en Stat. Wbk. in voce Klepoe).

Ald. reg. 9 v. o.: ꦲꦤꦸꦫꦲ, doorgaans vindt men in deze Bab. ꦲꦤꦸꦫꦲ geschreven, zooals blz. 644, 3 v. o.

Ald. reg. 7 v. o.: ꦩꦩꦤꦩꦭ, In Aard. en Stat. Wbk. wordt een dorp van dezen naam vermeld in Djokjokarta, afd. Mataram Koelon, distrikt Sléman.

Ald. reg. 5 v. o.: ꦩꦤꦸꦤꦲ ꦥꦶꦤꦶꦭꦶꦁꦲꦩꦶꦠꦤ, zooals de woorden hier staan zou men meenen, dat ꦭꦶꦁꦲꦩꦶꦠꦤ als benaming van hoeveelheid achter ꦩꦤꦸꦤꦲ ꦥꦶꦤꦶ komt en dus beteekent: „zooveel als zeven kapiteins aanvoeren"; de schrijver heeft dan klaarblijkelijk bedoeld: „kompagniestroepen onder zeven kapiteins".

Blz. 658, reg. 7: ꦩꦩꦥꦫꦤ zal wel eene gewijzigde uitspraak zijn van ꦩꦩꦩꦫꦤ, evenals ook de *b* in plaats van de *p* doorgaans wordt gebruikt in de eigennamen Brambanan voor Prambanan en Bagelèn voor Pagelèn; en ook het Jav. ꦩꦶꦫ in de plaats is getreden van het Kawi ꦥꦶꦫ" Vrg. ook KERN, Wrtta Sanc'., blz. 105.

Blz. 659, reg. 3: ꦩꦩꦶꦩꦭꦤ, hier zal wel het bekende dorp van dien naam in het distrikt Klatèn bedoeld zijn; van het op reg.

9 genoemde Babanar heb ik geen nadere aanwijzing kunnen vinden.

Blz. 660, reg. 4: ꦮꦗꦶꦮꦾꦤ꧀ beteekent: „pajoengdrager".

Blz. 662, reg. 8: ꦮꦩꦸꦏꦩꦠꦤ꧀ is eene spreekwoordelijke uitdrukking die o. a. verklaard wordt in de Zamenspraken van WINTER, II, blz. 22.

Blz. 663, reg. 9 v. o.: ꦮꦩꦶꦤꦱꦫꦤ꧀ beteekent hier bepaaldelijk: „gevangenis, „de plaats waar de ꦩꦶꦤꦱꦫꦤ꧀ is". Vrg. blz. 651, reg. 12 v. o.

Blz. 664, reg. 3 v. o.: ꦫꦥꦶꦏ꧀ Het Aard. en Stat. Wbk. noemt een riviertje van dien naam in Soerakarta, afd. Padjang, alwaar ook zal moeten liggen het op blz. 665, reg. 12, genoemde Kĕmlatèn, in Aard. en Stat. Wbk. niet vermeld.

Blz. 665, reg. 10 v. o.: ꦏꦤꦫꦏꦤꦫ꧀ „een wijde scheur maken"; „een wijde opening hebben"; „op een wijden afstand zijn van". V. B. heeft ꦏꦶꦤꦏꦤꦶ꧀

Blz. 669, reg. 10 v. o.: ꦫꦤꦸ is hier zooals ook reeds vroeger gebruikt in plaats van het meer gewone ꦮꦫꦤꦸ

Blz. 670, reg. 10 v. o.: ꦮꦫꦸꦪꦤꦮꦏꦠꦩꦤ꧀ Dewijl deze uitdrukking, op zonderlinge wijze uit een Arabisch en een Javaansch woord zamengesteld, klaarblijkelijk reeds burgerrecht heeft verkregen, zou ik met het Wbk. de voorkeur geven aan de lezing: ꦮꦩꦸꦪꦤꦮꦏꦠꦩꦤ꧀ V. B. heeft ꦮꦫꦶꦪꦤꦮꦏꦠꦩꦤ꧀

Ald. reg. 2 v. o.: ꦗꦏꦶꦤꦩꦸꦤꦩꦤ꧀ Dit is een spreekwoordelijke uitdrukking, die verklaard wordt in WINTER's Zamenspraken, II, met: ꦱꦶꦏꦤꦤꦱꦪꦤꦶꦩꦸꦏꦤꦶꦤ꧀ ꦶꦤꦏꦤꦫꦏꦶꦤꦪꦸꦤꦶꦩꦸꦏꦤꦫ ꦮꦩꦸꦤꦶꦤ꧀ Dáár, evenals in Wbk., wordt ꦩꦤꦫꦤꦤ꧀ geschreven en dit gelijk gesteld met ꦩꦤꦗꦤ꧀ „grondgebied". Doch zou het niet veeleer afkomen van ꦩꦫꦤ „onnut, vruchteloos", en dan ꦩꦫꦤꦤ꧀ „iets onnuts"; „iets ijdels"?

Blz. 671, reg. 2 v. o.: ꦱꦶꦪꦩ of ꦩꦶꦪꦩ schijnt de naam van de bepaalde plaats bij Solo, waar later de Kraton van Soerakarta werd opgeslagen.

Ald: reg. 1 v. o.: ꦮꦩꦤꦶꦱꦶꦪꦩ letterlijk „door ongeluk genaderd". Het beteekent dus: „ongelukkig worden"; en is sterker dan ꦮꦩꦤꦶꦱꦶꦪꦩ dat in Wbk. vertaald wordt door: „wat ongelukkig".

Blz. 672, reg. 2 v. o.: Voor ꦮꦒꦒꦤ꧀ zou men ꦮꦒꦒꦗ verwachten, evenals er ꦏꦤꦩ voorafgaat.

Blz. 673, reg. 9: ꦮꦤꦤꦫꦲꦶꦪꦮꦤꦠꦺꦴꦤꦤꦸꦭꦸꦲꦤꦶꦪꦤ꧀ enz. Hieruit kan men de vleijerij van den tijdgenoot proeven,

terwijl de volgende voorspelling van den duur van 80 jaren voor de nieuwe hoofdplaats, zooals men weet, niet is uitgekomen, want Soerakarta in 1743 gesticht, bestaat nog als hoofdplaats.

Blz. 673, reg. 11 v. o.: ꦱꦸꦫꦼꦔꦝꦸꦃ is Arabisch سورة النوحم en beteekent: „boek der sterren"; het zou dus een boek voor sterrenwichelarij moeten geweest zijn.

Blz. 675, reg. 11 v. o: ꦱꦩꦶꦤꦶꦪꦤꦶꦩꦶꦠꦸꦱꦏꦼꦤꦏꦼꦠꦶꦏꦤꦤꦶꦩꦤꦶꦩꦤꦶꦩ

V. B. aldus verhaald : [illegible]

ALFABETISCHE LIJST VAN PLAATSNAMEN IN DIT WERK VOORKOMENDE.

Adilangoe (zie Ngadilangoe), blz. 348.
Adipålå (zie Ngadipålå).
Andåkå (rivier), blz. 221, aant.
Antang (berg), blz. 353, aant. enz
Asem, blz. 541, aant. enz.
Asmårå, blz. 24, aant.

Babanar, blz. 659, aant.
Bagelèn (zie ook Pagelèn), blz. 524, 624 en elders.
Bahråwå (Ambahråwå, gewoonlijk Ambarawa), blz. 504 enz.
Båjålali, blz. 525 enz.
Balambangan. blz. 28 en verder passim
Balégå, blz. 224, aant.
Bali, blz. 354, 581 enz.
Bangil, blz. 554.
Banjoebiroe, blz. 67.
Banjoedånå, blz. 405, aant. enz. (het Kråmå Tojådånå, blz. 652).
Banjoemas en het Kråmå Tojåmas, blz. 315, 513 enz.
Banten (= Bantam), blz. 177.
Båråboeḍoer (berg), blz. 576.
Barongkol, blz. 584.
Batang, blz. 567.
Batavi, (Batavia) blz. 325 enz. passim.
Batoerrånå, blz. 655.
Bètèng Ngalang-ngalang, blz. 387, aant. enz.
Bintårå (woud), blz. 33.
Blitar of Balitar, blz. 182, 564.
Blorå of Balorå, blz. 184.
Boeloe, blz. 71.

Boetoeh, blz. 243 aant. enz.
Bogåwontå (rivier), blz. 311.
Brebes of Barebes, blz. 501 enz.

Dåbå, blz. 552, aant.
Dåjåloehoer, blz. 617 enz.
Dånårådjå, blz. 82 aant., 307 aant.
Demak, blz. 36 enz. passim.
Demoeng, blz. 291 aant.
Dengkèng (rivier), blz. 68 aant., 206 enz.
Derånå, blz. 56.
Dilanggoe, blz. 657, aant.
Djaboeng, blz. 367.
Djågåbåjå, blz. 320, aant.
Djågårågå, blz. 199, 307 enz.
Djågåtamoe, blz. 307 aant. enz.
Djåkartå (Jakatra), blz. 248 enz.
Djamboe, blz. 504 aant.
Djapan, blz. 120 enz.
Djapårå (Japara) of Djepårå, blz. 11 enz. passim.
Djatidjadjar, blz. 157, aant.
Djatisekar (woud van), blz. 30 enz.
Djenar, blz. 316, aant. enz.
Djenggålå, blz. 11 aant.
Djimboengan, blz. 56.
Djipang, blz. 75 aant., 562, 656.
Djoeldah, blz. 28, aant.
Djoewånå (Joånå), blz. 306.
Doempoel, blz. 684, aant.
Doengkoel (berg), blz. 559 aant. ena
Donan, blz. 327, aant.
Dressanan, blz. 644 enz.

Galoeh, blz. 12, 21.
Gambiran, blz. 218.
Gegelang, blz. 12, aant.; (woud van), blz. 552, aant.
Gelatik, blz. 556.
Gembong, blz. 250 aant., 562, aant.
Genting, blz. 655, aant.
Gentong, blz. 457 aant.
Getassadji, blz. 66.
Giling-Wesi, blz. 2 aant., 10.

Giri, blz. 43 enz., 362, enz.
Goenoeng Kidoel (Zuidergebergte), blz. 169.
Gogodog, blz. 303 aant.
Gowong. blz. 625 aant.
Gresik of Garesik (Grissee), blz. 27 enz. passim.
Grobogan of Garobogan, blz. 71 enz.
Grompol, blz. 310, 625 aant. enz.

Kabakallan, blz. 547.
Kabangkèkan, blz. 548, aant.
Kabaréjan, blz. 10, aant.
Kadiri, (Kediri), blz. 12 enz. passim.
Kadjoran, blz. 286 aant. enz.
Kadoewang, blz. 307 enz.
Kakadjang. blz. 681 aant.
Kalepoe, blz. 657 aant. enz.
Kaliadjir, blz. 311, enz.
Kalibening, blz. 372.
Kalidadoeng, blz. 185.
Kalidjâgâ, bl. 31.
Kalidjirak, blz. 397.
Kaligoenting, blz. 18, aant.
Kalinjamat, blz. 74, aant.
Kalitambang, blz. 480, aant.
Kalitan, blz. 543 enz.
Kalitjatjing, blz. 525, aant. enz.
Kaliwoengoe, blz. 254, 519 enz.
Kamagettan, blz. 678.
Kamal, blz. 562 enz.
Kambangan (eiland), blz. 327, blz. 590 aant. enz.
Kandeg, blz. 631.
Kapassan, blz. 594.
Kapoendoeng (pasar, markt), blz. 453.
Kapoetran, blz. 614, aant.
Kapraban, blz. 614, aant.
Karanganjar, blz. 314.
Kartåsånå, blz. 182 enz.
Kartåsàri, blz. 644, aant.
Kartåsoerå Adiningrat, blz. 366 enz. passim.
Kebon Agoeng, blz. 677, aant.
Kedoe, (Kadoe), blz. 30 enz. passim.

Kedoe Pingit, blz. 63.
Kedoe Trajem, blz. 310.
Kelir (berg), blz. 270, aant.
Keloed (berg), blz. 349.
Kemalon, blz. 204, aant.
Kembang Lampir, blz. 108 (cf. blz. 37).
Kemlatèn, blz. 665, aant.
Kener, blz. 405, aant., 503 enz.
Kentèng, blz. 541, aant.
Kertå (Koetå Kertå), blz. 258, aant. enz.
Kiping, blz. 624 enz. aant.
Koedoes, blz. 33, aant.
Koewel, blz. 376 enz.
Koewoe, blz. 10.
Kombang (berg), blz. 19 aant.
Korippan, blz. 11, aant. 377.
Krakal, blz. 199, aant.
Krapjak, blz. 216, aant.

Lamongan, blz. 182, enz.
Laroh, blz. 548, aant., 624 enz.
Làsem, blz. 30, enz.
Lawijan, blz. 78, aant., 543 enz.
" (rivier van), blz. 157, aant.
Làwoe, blz. 201, 623.
Lipoerå, blz. 127, aant. enz.
Lodåjå, blz. 10, aant., 313 enz.
Loemadjang, blz. 182 enz.
Logendèr, blz. 365, aant.
Lopaït, blz. 531, aant.

Madioen, blz. 75 enz. passim.
Mådjålegi, blz. 543 aant. enz.
Mådjåpaït, blz. 22, aant. enz.
Mådjåranoe, blz. 583, aant.
Madjenang, blz. 71, aant.
Madoera, blz. 120 en passim. (Kråmå Madoenten).
Mågiri (Imågiri), blz. 259.
Majang, blz. 163.
Malåjå, blz. 622.
Malåkå, blz. 30.
Malang, blz. 183, 563 enz.

Malang voor Pamalang, blz. 394, aant., 669.
Malindjon, blz. 371 aant., 673.
Mangaré (eiland), blz. 345 enz.
Manjaran, blz. 677, aant.
Mareboeng, blz. 664, aant. enz.
Masaran, blz. 489.
Mataram, blz. 34 enz. passim.
Mekah, blz. 30, 322 enz.
Melambang, blz. 431, aant., enz.
Mendang, blz. 2, aant.
Merapi (berg), blz. 10 enz., 646.
Mesdjid Watoe, blz. 214, aant., 329, aant.
Moengkoeng, blz. 625.
" (rivier), blz. 624, aant.

Nålådånå, blz. 269.
Ngadilangoe, blz. 73, aant., (zie Adilangoe).
Ngadipålå, blz. 671, 673 aant. (zie Adipålå).
Ngadjibarang, blz. 315 enz.
Ngampèl, blz. 503, aant.
Ngampèl-dentå, blz. 28, aant. enz.
Ngaroe-aroe, blz. 56.
Ngastinå, blz. 10, aant., 249.
Ngàwi, blz. 681.
Ngéntå-éntå, blz. 488, aant., enz. 575, enz.
Ngloejoe, blz. 550, aant.
Ngoengaran (gew. Oenarang), blz. 505 enz.
Ngråwå, blz. 199.

Oekoer, blz. 257, aant.
Oeroet-sèwoe, blz. 314, aant.
Oeter, blz. 203, aant., 656.
Ompak of Oempak, blz. 113, aant. enz.

Padjadjaran, blz. 12, aant., enz.
Padjang, blz. 67 enz. passim.
Padjarakan, blz. 291, aant. enz.
Pagagakan, blz. 681.
Pagelèn, blz. 11 enz. (zie Bagelèn).
Païton (rivier), blz. 299, aant.
Pajak, blz. 353, aant. enz.
Pakalongan, (Pekalongan), blz. 338, enz.

Pakatjangan, blz. 182, aant.
Pakoendèn, blz. 574, aant.
Pakoentjèn, blz. 199.
Palaboehan (rivier), blz. 342, aant. enz., 683.
Palar, blz. 672.
Palèmbang, blz. 27.
Pamalang (= Malang), blz. 220, aant.
Pamantingan, blz. 10, aant., enz.
Pamekassan, blz. 601.
Pamredèn, blz. 617, aant.
Pamressan, blz. 662, enz.
Pånårâgâ, blz. 213, (cf. Prånårâgâ),
Panaroekan, blz. 297.
Pandonan, blz. 639, enz.
Paronggahan, blz. 586, 589.
Pasedahan, blz. 563, Krâmâ van Pasoerocan.
Pasiraman, blz. 316.
Pasoendan, blz. 381.
Pasoeroean, blz. 120 enz. passim. (cf. Pasedahan).
Patalan, blz. 179, aant.
Patérongan, blz. 507, aant. enz.
Pàti, blz. 73, enz. passim.
Patjoekilan, blz. 575.
Peken Ageng, Krâmâ van Pasar Gedé, bl. 662.
Pengging, blz. 53, aant. enz.
Pitjis. blz. 667, enz.
Pitjis (rivier), blz. 69, aant.
Plèrèd (of Palèrèd), blz. 260, aant. 366 enz.
Poedakpajoeng, blz. 505, aant.
Poerwâkandâ, blz. 319.
Poerwâtjaritâ, blz. 11, aant.
Pontjâwàti, blz. 648.
Prâbâlinggâ, blz. 294.
Prâgâ (rivier) blz., 313.
Prånårâgâ, blz. 228 en Krâmâ Prânâragi, blz. 550 = Pånårâgâ.
Pragoenan, blz. 182.
Prambanan, blz. 11 enz., 372.
Prapag, blz. 376.
Prawâtâ, blz. 68, aant.
Pringgâbâjâ, blz. 182.

Randoelawang, blz. 145, aant. enz.

Råwå, blz. 314.
Rémå, blz. 617, aant.
Rembang, blz. 300.
Renong, blz. 220, aant.
Resåmoekå, blz. 32, aant.
Roban, blz. 10, aant.

Sålå, blz. 655, 671.
Salahtigå, (Salatiga) blz. 524, enz.
Salinga, blz. 375, aant. enz.
Samanggi, blz. 655.
Samanggi (rivier), blz. 233, aant., 310, 625.
Samarang, blz. 157, enz. passim.
Samas (rivier), blz. 138.
Samawis, Krâmâ van Samarang, passim.
Sampang, blz. 248 enz. passim.
Sampoera (Berg), blz. 354, aant.
Sånåsèwoe, blz. 657, aant.
Sanggoeng, blz. 376, enz.
Sapandjang, blz. 588, 599 enz.
Sedajoe, blz. 120.
Sélå, blz. 52, aant. enz. (ook Sesélå).
Selap, blz. 646.
Semboejan, blz. 624, aant.
Sidajoe, blz. 582 = Sedajoe.
Sijem, blz. 545, aant. (= Siam).
Singåsàri, blz. 12, enz.
Singkal, blz. 349, aant.
Siwalan, blz. 230, aant.
Soemedang, blz. 257.
Soemenep, blz. 182 enz.
Soeråbâjâ, blz. 120, enz. passim.
Soeråpringgå, blz. 32, 564. (Krâmâ van Soeråbâjâ).
Sokåwàti, blz. 307.
Sonjåsirnå, blz. 361, aant.
Soré (rivier), blz. 87, aant.

Tàdji, blz. 112, aant., 201, enz.
Tambak-oewos, blz. 212.
Tangkisan, blz. 659, aant.
Taroeb, blz. 38, aant. enz.
Tegal, blz. 295 enz., 513.

Tegal Aroem (= Tegal Wangi), blz. 318.
Telâgâ Wânâ, blz. 311.
Télâmâjâ (Berg), blz. 59, aant.
Tembajat, blz. 161, aant., 656, enz.
Tembiring, blz. 523, aant.
Teroeng, blz. 33, aant.
Tindak, blz. 71.
Tingkir, blz. 57, aant. enz. 365.
Tjalpitoe, blz. 66.
Tjarat (berg), blz. 559, aant.
Tjarebon (gew. Tjeribon), blz. 33, enz. passim.
Tjaroeban, blz. 480, aant.
Tjempâ, blz. 24, aant.
Tjepâgâ, blz. 503, aant.
Tjiandjoer, blz. 389, enz.
Toeban, blz. 49, enz. passim.
Toegoe, blz. 522, enz.
Toendjoengan, blz. 617.
Toentang (rivier), blz. 504.
Tojâmas, zie bij Banjoemas.
Trajem, blz. 310, Vrg. Kadoe Trajem.

Wânâkartâ, blz. 365, aant. enz.
Wânâkrâmâ, blz. 615, aant.
Waringin Pitoe, blz. 1, 10, aant.
Waroeng, blz. 184, aant.
Wedi, blz. 202, aant. 546.
Weroe, blz. 169.
Winongan, blz. 219, aant., 578.
Wiråkâ, blz. 624, aant.
Wiråsâbâ, blz. 120, 182, aant. enz.

NB. De bladzijde wijst aan, die van de tekst; aant. geeft te kennen, dat op die plaats eene aanteekening is. De schrijfwijze is naar de Hollandsche uitspraak; de e zonder teeken is de zoogenaamde stomme e; de wijzigingen zijn door de fransche accenten aangegeven.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN.

INLEIDING.

Gelijk uit den zamenhang blijkt, worden de woorden „Java" en „Javaansch" hier gebruikt in hun oorspronkelijke, beperkte beteekenis. Met de Geschiedenis van Java wordt bedoeld die van het oostelijk deel, dat vroeger begrepen was in het groote rijk van Mataram; van het westelijk, bepaaldelijk van Bantam, is dus geen spraak.

Blz. 1, reg. 1 v. o. en elders: VAN YPEREN, lees: VAN IPEREN.

Blz. 8, reg. 3 v. o.: „in de eerste plaats" moet wegvallen.

Blz. 11, reg. 4 v. o.: 1495; lees: 1455.

Blz. 14, reg. 9 v. o.: „en met voorvoegsels ꦲꦶ en ꦲ" moet wegvallen.

Ald. reg. 17 v. o.: „ꦲꦤꦲꦶꦩꦸꦭꦶꦪꦤ꧀" moet wegvallen.

AANTEEKENINGEN.

Blz. 16. Tekst, blz. 1, reg. 12: ꦱꦶꦁꦱꦂ In de Beschrijving van Batavia, dl. II, blz. 5, reg. 9 v. o. enz., wordt een ꦱꦶꦁꦱꦂꦲꦩꦺꦢꦁꦤ꧀ genoemd en gezegd, dat het thans heet Soemedang.

Bij blz. 18, reg 2 v. o. In plaats van Djĕng leze men Dijĕng.

Bij blz. 23, reg. 10, voeg bij: Deze verklaring acht ook Dr. VAN DER TUUK de waarschijnlijkste. Zie DE KLERCK, Lassen's Geschiedenis van den Ind. Archipel, blz. 52, noot 1.

Bij blz. 24, reg. 10.: Prof. VETH, II. blz. 201 aant., verklaart ꦲꦱꦶꦔꦲꦶ met: „die gediend wordt."

Bij blz. 25, reg. 10 v. o.: ꦱꦸꦥꦶꦪꦤ꧀ enz. Het volgende moet aldus worden verbeterd: „Te Pamalang moet nog een graf bestaan, dat dus zeker dat is van dezen Derwis; hij wordt in het Aardr. en Stat. Wbk. (in voce Pamalang) genoemd Saidi Prakidien.

Blz. 27, bij tekst, blz. 35; reg. 6: ꦱꦸꦱꦤ꧀ moet hier genomen worden in de beteekenis die het heeft in de uitdrukking ꦱꦸꦱꦤ꧀ꦲꦸꦩꦶ (zie Wbk.) z. v. a. ꦱꦭꦩ꧀ꦲꦸꦩꦶ"

Ald., bij tekst, blz. 36, reg. 1 v. o.: ꦱꦸꦢꦶꦏꦶꦤ꧀, Volgens de beteekenis, in het Wbk. opgegeven, zou men hier ꦄꦱꦸꦢꦶꦏꦶꦤ꧀ moeten lezen; misschien is ook de ꦄ achter ꦏꦄ in de kopie weggevallen. V. B. heeft ꦄꦱꦶꦤ꧀ꦄꦏꦶꦱꦸꦢꦶꦏꦤ꧀"

Ald., bij tekst, blz. 40, reg. 4: ꦄꦩꦸꦒꦄꦤꦶ, Vermoedelijk béter: ꦄꦩꦸꦒꦤꦶ, ofschoon ꦄꦩꦸꦒꦄꦤ ook blz. 107, reg. 6 v. o. voorkomt. Zie aant. aldaar.

Bij blz. 30, reg. 5 v. o. enz. Voeg bij: in het Wbk. wordt ꦔꦫꦔꦤꦶ opgenomen, z. v. a. ꦔꦫꦔꦤꦶ, dat een snelle beweging, dus ook het wapperen van doek enz., beteekent.

Bij blz. 32, reg. 4 v. o.: Zie over Kalinjamat nog Prof. VETH II., blz. 252.

Blz. 44, bij tekst blz. 93, reg. 10. Over het hier tot aan blz. 105 volgende verhaal kan men nog vergelijken het artikel van den Heer J. A. B. WISELIUS, „de Heldendaad * van Ariâ Djipang en de daaruit gevolgde stichting van Mataram. Eene episode uit de Javasche geschiedenis der XVI^{de} eeuw", in het Tijdschrift van Ned.-Indie, 1876, I, pag. 241.

Ald. reg. 4 v. o.: ꦄꦔꦄꦫꦸꦩ, komt hier voor in de beteekenis van: „de goederen, die ge mij gegeven hebt;" de bijvoeging van GERICKE: ook „geschenk", is dus niet geheel te verwerpen.

Bij blz. 36, reg. 6: „de geaardheid van mensch", lees, „de geaardheid van den man." Vrg. ook Wajangverh., uitgegeven door Prof. ROORDA, blz. 37, reg. 1 en 2 v. o.

Bij blz. 37, reg. 4: ꦄꦩꦶꦩꦶꦤꦶ, lees liever: ꦄꦱꦶꦩꦶꦤꦶ, het is het Arab. سَيِّد آلدّين, „Heer des geloofs."

Bij blz. 41, reg. 17. Prof. VETH heeft het jaartal 1582.

Ald. reg. 13 v. o. Voeg bij: Deze uitdrukking wordt in de Bab. Padjang terug gegeven in deze woorden: ꦱꦶꦏꦤꦱꦤ꧀ꦠꦸꦱꦤ꧀ꦲꦤꦏꦤ꧀ ꦄꦤꦒꦶꦤꦱꦏꦶꦩꦶ, Het blijkt uit den geheelen zamenhang, dat Sé-

---

* Moet dit niet zijn: Heldendood?

nåpati, indien hij Padjang verovert, het beschouwt als zijn eigendom, waarover hij de vrije beschikking erlangt, zonder de aanspraken van Pangéran Banåwâ in rekening te brengen.

Blz. 42. Voeg bij de aanteekening op blz. 173, reg. 8 v. o., tekst, nog: „Ook in het Manangkabausch komen soortgelijke verbindingen voor met *dè*, zooals blijkt uit de door Prof. PIJNAPPEL aangehaalde voorbeelden in Manangkabausch-Maleische Zamenspraken, blz. XIX: *wakil dè hambo*, mijn wakil; *rasoo dè kito*, ons gevoelen.

Bij blz. 55, reg. 11 v. o.: lees; "

Blz. 57, reg. 6. Vergelijk het hieronder aangeteekende bij blz. 90, reg. 1 v. o.

Bij blz. 58, reg. 11 v. o.: Vergelijk nog over dit bosch het verhaal, dat voorkomt in de Beschrijving der Tentoonstelling te Batavia in 1865 (Jav.), blz. 63 vlg.

Bij blz. 59, reg. 5. In plaats van: „Men zou hier verwachten" enz., leze men: „het is voor " Kr. 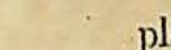" cf. blz. 61, reg. 9 v. o.

Bij blz. 60, reg. 5 v. o. enz. Het komt hier dus voor in de bet. van die in Wbk. poët. genoemd wordt. Prof. KERN, Wrtta Sanć., vertaalt dan ook alleen door „ronddolen". Vrg. nog over dit woord: Bijdragen van het Inst., 3e Serie, dl. VIII, blz. 155 en Tijdschrift van het Bat. Gen., XXIII, blz. 187.

Bij blz. 63, reg. 4: zal vertaald moeten worden: „reeds in ontwerp als Kraton aangelegd."

Bij blz. 66, reg. 14 v. o. Zie nog aant. op blz. 84 bij blz. 587, reg. 3.

Blz. 67, reg. 18 v. o. In plaats van: „Het verschilt dus" enz. lees: „Het is dus z. v. a. (zie bij) en vrg.

Blz. 69, reg. 10. 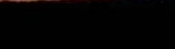 lees: 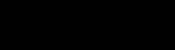"

Bij blz. 71, reg. 16 v. o.: is misschien oorspronkelijk hetzelfde woord als „kapmes."

Bij blz. 78, reg. 18: „en is dus vermoedelijk" enz.; lees in plaats hiervan: dus z. v. a. alleen; hier z. v. a. (?)

Blz. 82, reg. 4 v. o. Achter „evenals": Wajangverh. blz. 12, reg. 13, gevonden wordt in plaats van „zadelbok" en

Blz. 84, reg. 18. BRINKMAN moet zijn BERGMAN. Zie DE JONGE, ll. VI, blz. v en elders, bij wien men over dezen geheelen oorlog

en ook den tweeden Javaanschen successie-oorlog kan nazien: van blz. I tot XII en van 1 tot 83.

Bij blz. 85, reg. 5 v. o.: ꦲꦶꦤꦶꦴ Het zou ook nog een fout kunnen zijn voor ꦲꦶꦤꦶꦴ van ꦥꦶꦤꦶꦴ vrg. blz. 573, reg. 6 v. o. en aant. De Heer L. TH. MAIER wil het verklaren door ꦄꦤꦶꦴꦤ꧀ ꦔꦺꦴ volgens JANSZ ook „haten, vijandig zijn", dat in elk geval niet met den zamenhang strijdt.

Blz. 87, reg. 5 v. o. ꦄꦥꦸꦫꦸꦴ wordt ook bij DE JONGE genoemd II. blz. 39 enz.

Blz. 88, reg. 1. ꦄꦄꦩꦸꦫꦺ ook genoemd bij DE JONGE, II. blz. 51.

Blz. 90. De aanteekening op blz. 641, reg. 3, moet wegvallen.

Ald. reg. 1 v. o.: ꦲꦤ꧀ꦠꦸꦏꦴꦲ vindt zijn verklaring in den Hollandschen naam Dubbeldekop, die voor een kommissaris in den laatsten tijd van dezen oorlog voorkomt. Zie DE JONGE, II. blz. 82 en 83.

Blz. 91, reg. 13 v. o.: ꦄꦶꦗꦺꦴꦄꦶꦗꦄꦲ꧀ Daar men Jav. Brieven (uitgegeven door Prof. ROORDA, 1e druk) blz. 159, reg. 12 en 13 vindt: ꦄꦩꦄꦲ꧀ . . . . ꦄꦄꦶꦫꦶꦄꦥꦤꦶꦫꦸꦃ dat bet.: „elf soldaten en een korporaal", zou men hier kunnen veronderstellen, dat uitgevallen is ꦄꦩ꧀ of wel ꦄꦩꦤꦲ꧀, en dan zou het geheel beteekenen: „70 man met den kapitein", of „700 man met de kapiteins".

Blz. 92, reg. 10: ꦄꦫꦧꦸꦏ꧀ is klaarblijkelijk het Marboug genoemd bij DE JONGE, II. blz. 67.

Blz. 93, reg. 16 v. o. De Heer L. TH. MAIER houdt ꦄꦤꦺꦴꦄꦤꦤꦶꦪꦄꦲ꧀ voor bijna van dezelfde beteekenis als ꦄꦶꦗꦪꦤꦶꦪꦄꦲ꧀ „van iets zoo getroffen, dat men er verbaasd van staat." Om den zamenhang houd ik echter de eerste verklaring voor beter.

Blz. 93, bij tekst blz. 681, reg. 8: ꦄꦄꦏꦗꦁ wordt onder vorm Kadjang ook vermeld bij DE JONGE, II. blz. 68.

LIJST VAN WOORDEN

IN DE AANTEEKENINGEN VERMELD.

ကဆိုကျ၊ 87.

ဟူး၊ ဟူးဟူး၊ 56.

ကကပါး၊ ကကပါးကကပါး၊ 55 en 105.

ကကဲ၊ ကကဲတဲ့၊ 50.

ကုန်ကုန်၊ 38.

ကန်း၊ ကန်းတိ၊ 85.

ပဲကျ၊ ကပဲကျတကျ၊ ကကပဲကျတကျ၊ 40.

ကကားဂုဏ်၊ 87.

ဟိတ်ကွဲ၊ ဟိတ်ကွဲကကတ်၊ 76.

ဟိတ်၊ ကဟိတ်ဟိတ်ကဟိတ်၊ 84.

ကတ်ကွဲ၊ 65.

ဆုံကျတကျ၊ ကဆုံကျတကျ၊ 82 en 105.

ဒုံးကျဒုံးကျ၊ 104.

ဟိတ်ကွဲ၊ ကဟိတ်ကွဲ၊ 79.

ကတ်ကြီး၊ 78.

ကကတ်ကြီး၊ 80.

ကွက်ကား၊ ဟိတ်ကွက်ကား၊ 85.

ကကကကတ်ကတ်ကျ၊ 30 en 104.

ကကြတ်ကျ ကကုန်တ်ကျ၊ 30.

ကဆိုကကား၊ 38.

ဟိတ်ကတ်ကျ၊ ကဟိတ်ကတ်ကျကဟိတ်ကျ၊ 72.

ကကား၊ ကကကား၊ 34 en 104. ဟိတ်ကြီးကကျ၊ 104.

ကကျတ်ကျ၊ ကကျတ်ကြီး၊ 81.

ကိုးကျ၊ 68.

ကုန်ကြွတ်ကျ၊ 78.

ကဟုတ်ကြီး၊ 42 en 105.

ဟုတ်ကွဲကျ၊ 87.

ဟုတ်၊ ကဟုတ်၊ 26.

ဟုံကကျ၊ ကကြွံကကျ၊ 21.

ကဟုတ်ကတ်ကားကျ၊ ကကဟုတ်ကတ်ကားကျ၊ 76.

ကကုန်ကကားဒုံး၊ ကကုန်ကကားဒုံး၊ 31.

ကကတ်၊ 17.

ဟိတ်ကကားဒုံး၊ ကဟိတ်ကကားဒုံး၊ 67.

ကကဟိတ်ကကားဒုံး၊ 60.

ကကဟိတ်ကကားကျ၊ 41 en 104.

ကကတ်ကျ၊ ကုန်ကတ်ကျ၊ 76, 77.

ဒိုးကကျ၊ 84.

ကုံးကုန်ကျ၊ ကုံးကုန်ကျ၊ 54.

ကဟုတ်ကားဒုံး၊ ကဟုတ်ကားဒုံးဟိတ်၊ 56.

ကကားဟိတ်ကား၊ 78 en 105.

ကုန်ကုန်ကျ၊ ကုန်ကြွတ်၊ 87.

ꤢꤞꤢ 44.

ꤢꤞꤢꤓꤢꤡꤢ 80.

ꤡꤢꤢꤢꤢ 74.

ꤢꤢꤢꤢ 34.

ꤢꤢꤢꤢꤢ 104.

ꤢꤢꤢ 41, 42.

ꤢꤢꤢꤢ 75.

ꤢꤢꤢꤢ 88.

ꤡꤢꤢꤡꤢ, ꤢꤡꤢꤡꤢ 92.

ꤢꤡꤢ 21.

ꤢꤡꤡꤢ 26.

ꤢꤢꤢꤢ 83.

ꤢꤢꤢꤢ, ꤢꤢꤢꤢ 21.

ꤢꤢꤢꤢ, ꤢꤢꤢꤢꤡꤢ 27.

ꤢꤢꤢ 70.

ꤢꤢꤢ, ꤢꤢꤢꤢ 73.

ꤡꤡꤢꤢ 37.

ꤢꤡꤢꤢ 70.

ꤡꤢꤢꤡꤢꤢ, ꤡꤡꤢꤢꤡꤢꤢ 83.

ꤢꤡꤡꤢ, ꤢꤢꤢꤡꤡꤢ 69.

ꤢꤢꤢꤢꤢ 92.

ꤡꤢꤢꤢ, ꤡꤡꤡꤢ 89.

ꤢꤢꤢ, ꤡꤡꤢꤢ 83.

ꤢꤢꤢ, ꤢꤡꤡꤢ 59.

ꤢꤢ, ꤢꤡꤡꤢ 60 en 105.

ꤢꤢꤢꤢ, ꤢꤢꤢꤢ 80.

ꤢꤢꤡꤡꤢꤢ 71 en 105.

ꤢꤢꤡꤡꤢꤢ, ꤡꤡꤢꤡꤡꤢꤢ 87.

ꤢꤢꤢꤢꤢ 51.

ꤢꤢꤢꤢꤢ 88.

ꤢꤢꤢ, ꤢꤢꤢ 91.

ꤢꤢꤢꤢ-ꤢꤢꤢꤢ 60.

ꤢꤢ, ꤢꤢꤢꤢ 27.

ꤢꤢꤢ 103.

ꤢꤢꤢ, ꤡꤢꤢꤢ 50.

ꤢꤢꤢ 83.

ꤡꤡꤢꤢ 88.

ꤢꤢꤢ, ꤡꤢꤢꤢ 38.

ꤢꤢꤢꤢ, ꤡꤡꤢꤢꤢ 23.

ꤢꤢꤢꤢ, ꤢꤢꤢꤢꤢꤢ 44.

ꤢꤢꤢꤢ 64.

ꤢꤢꤢꤢ, ꤢꤢꤢꤢꤢꤢ 91.

ꤢꤢꤢ 32.

ꤢꤢꤢꤢꤢ 43, 44.

ꤢꤢꤢꤢ, ꤢꤢꤢꤢꤢ 84.

ꤢꤢꤢꤢꤢ 24.

ꤢꤢꤢ 72.

ꤢꤢꤢꤢ 86.

ꤢꤢꤢꤢ 24 en 103.

ꤢꤢꤢꤢ 86 en 105.

ꤢꤢꤢꤢꤢꤢ 49.

ꤢꤢꤢꤢ 33.

ꤢꤢꤢꤢ 52.

ꤢꤢꤢꤢꤢ, ꤡꤡꤢꤢꤢꤢ 93 en 106.

ꤢꤢꤢꤢ, ꤢꤢꤢꤢꤢ 47.

ꤡꤡꤢꤢ 87.

ꤡꤡꤢꤢꤢ 76.

ꤡꤡꤢꤢ, ꤡꤡꤡꤢꤢ 63 en 105.

ꤡꤡꤢ, ꤢꤡꤡꤡꤢꤢꤢ 55.

ꤡꤡꤢꤢꤢ 86.

ꤡꤡꤢꤢꤢ, ꤢꤡꤡꤢꤢꤢꤢ 92.

ꤡꤡꤢꤢ 47.

ꤡꤡꤢꤢ 50.

ꤢꤢꤢꤢꤢꤢ 91.

ꤢꤢꤢꤢꤡꤡꤢꤢ 83.

ꤢꤢꤢꤢꤢꤢ 35, 36.

ꤢꤢꤢꤢꤢꤢ 82.

ကိစ္စသား၊ 77.

ကတိတည်း၊ 39.

ကြေ၊ 23 en 103.

ကြေးကျွေးပွဲ၊ ကျေးဇူးကြေးပွဲ၊ 75.

ကြေးမုံသတ္တု၊ ကိစ္စကြောသတ္တု၊ 63.

ကျွဲကယ်၊ 46.

ကျောက်ဖျာ၊ ကျောက်ဖျာသားဆေး၊ 52.

ခရေ၊ 90.

ခရုတောင်ပြို၊ 55.

ခရုတွေးသတ္တု၊ 86.

ခေတ်ပြို၊ ပဒေသာ၊ 67.

ခေါက်ဆွဲ၊ 67 en 105.

ခေါင်းစဉ်၊ ခေါင်းစဉ်ကြီး၊ 34.

ဂဠုန်၊ 71.